

**SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI İÇİN
ADIM ADIM RAPOR HAZIRLAMA KILAVUZU**

**BİRLEŞMİŞ MİLLETLER
EKONOMİK, SOSYAL VE KÜLTÜREL HAKLAR KOMİTESİ'NE
SUNULACAK RAPORLARIN HAZIRLANMASI VE SUNUMU**

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI İÇİN ADIM ADIM RAPOR HAZIRLAMA KILAVUZU
BİRLEŞMİŞ MİLLETLER EKONOMİK, SOSYAL VE KÜLTÜREL HAKLAR KOMİTESİ'NE
SUNULACAK RAPORLARIN HAZIRLANMASI VE SUNUMU
ÇEVİREN İDİL İŞİL GÜL

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI 87
İNSAN HAKLARI HUKUKU ÇALIŞMALARI 2

BU KILAVUZ İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ HUKUK FAKÜLTESİ İNSAN HAKLARI HUKUKU
UYGULAMA VE ARAŞTIRMA MERKEZİ TARAFINDAN YAYINA HAZIRLANMIŞTIR.

ISBN 975-6176-02-4

1. BASKI İSTANBUL, ARALIK 2004

© BİLGİ İLETİŞİM GRUBU YAYINCILIK MÜZİK YAPIM VE HABER AJANSI LTD. ŞTİ.
YAZIŞMA ADRESİ: İNÖNÜ CADDESİ, NO: 28 KUŞTEPE ŞİŞLİ 34387 İSTANBUL
TELEFON: 0212 311 60 00 - 217 28 62 / FAKS: 0212 347 10 11

www.bilgiyay.com

E-POSTA yayin@bilgiyay.com

DAĞITIM dagitim@bilgiyay.com

TASARIM MEHMET ULUSEL

DİZGİ VE UYGULAMA MARATON DİZGİEVİ

BASKI VE CİLT SENA OFSET AMBALAJ VE MATBAACILIK SAN. TİC. LTD. ŞTİ.

LİTROS YOLU 2. MATBAACILAR SİTESİ B BLOK KAT 6 NO: 4 NB 7-9-11 TOPKAPI İSTANBUL

TELEFON: 0212 613 03 21 - 613 38 46 / FAKS: 0212 613 38 46

Istanbul Bilgi University Library Cataloging-in-Publication Data

Istanbul Bilgi Üniversitesi Kütüphanesi Kataloglama Bölümü tarafından kataloglanmıştır.

Sivil Toplum Kuruluşları İçin Adım Adım Rapor Hazırlama Kılavuzu: Birleşmiş Milletler Ekonomik,
Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'ne Sunulacak Raporların Hazırlanması ve Sunumu
çev. İdil İşil Gül

p. cm.

Includes bibliographical references and index.

ISBN 975-6857-54-4 (pbk.)

1. Non-governmental organizations—Report writing—Handbooks, manuals, etc.
I. Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'ne Sunulacak Raporların
Hazırlanması ve Sunumu—II. Gül, İdil İşil.

HD58.8.S58 2004

**SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI İÇİN
ADIM ADIM RAPOR HAZIRLAMA KILAVUZU**

**BİRLEŞMİŞ MİLLETLER
EKONOMİK, SOSYAL VE KÜLTÜREL HAKLAR KOMİTESİ'NE
SUNULACAK RAPORLARIN HAZIRLANMASI VE SUNUMU**

ÇEVİREN
İDİL İŞİL GÜL

İçindekiler

viii Kısaltmalar

ix Önsöz

1 Giriş

- 3 Bu Kılavuzun Amacı Nedir?
- 4 Sivil Toplum Raporu Nedir?
- 4 Sivil Toplum Raporu Sunmanın Amacı Nedir?
- 5 Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi: Giriş

7 Sivil Toplum Raporlarının Hazırlanması

9 Hazırlık

- 9 (i) Sivil Toplum Raporlarının Etkililiğini Sağlayan Unsurlar Nelerdir?
- 10 (ii) Gizlilik

11 1. ADIM: TARAF DEVLET RAPORUNUN EDİNİLMESİ

- 11 Güncellenmiş Taraf Devlet ve Sivil Toplum Raporları
- 12 Gecikmiş Raporlar ile Henüz Sırası Gelmemiş Raporların İncelenmesi

14 2. ADIM: KOMİTE'YE İLİŞKİN TEMEL BİLGİLER

- 14 Komite'nin İzlediği Usul
- 15 STK Katılımında Temel Aşamalar
- 16 Akredite Olmak ve/veya Danışmanlık Statüsü Kazanmak

18 3. ADIM: SİVİL TOPLUM RAPORUNUN TASARLANMASI

- 18 Sivil Toplum Raporlarının Çeşitleri
- 19 Sivil Toplum Raporlarının Azami Etki Yaratacak Şekilde Hazırlanması
  - 19 (i) Biçim
  - 20 (ii) Uzunluk
  - 20 (iii) Dil

**22 4. ADIM: SİVİL TOPLUM RAPORU İÇİN
GEREKLİ ARAŞTIRMANIN YAPILMASI**

22 Komite Belgelerinden Faydalanma

22 (i) Genel Yorum Beyanları

22 (ii) Komite Özet Tutanakları

22 (iii) “Tartışma Günü” Raporları

25 Diğer Bilgi Kaynakları

27 Kaynak ve Bilgilerin Değerlendirilmesi

27 Bilgi Kaynaklarının Belirtilmesi

**28 5. ADIM: SÖZLEŞME’NİN ULUSAL DÜZLEMDE
UYGULANMA DÜZEYİNİN TESPİTİ**

28 Taraf Devletlerin Sözleşme Yükümlülüklerinin
ve Bunlara Uyumunun Değerlendirilmesi

30 Hak Eksenli Bir Yaklaşım Benimsenmesi

31 6. ADIM: SİVİL TOPLUM RAPORUNUN HAZIRLANMASI

33 7. ADIM: SİVİL TOPLUM RAPORUNUN KOMİTE’YE SUNULMASI

34 8. ADIM: İZLEME

35 EK I: Rapor Hazırlarken

Dikkat Edilmesi Gerekenler Listesi

45 EK II: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin

Uluslararası Sözleşme Metni

63 EK III: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin

Uluslararası Sözleşme: Onay Durumu

73 EK IV: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin

Uluslararası Sözleşme’nin 16 ve 17. Maddeleri

Çerçevesinde Taraf Devletlerce Sunulacak Raporların

Biçim ve İçeriğine İlişkin Gözden Geçirilmiş Rehber İlkeler

103 EK V: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin

Uluslararası Sözleşme’nin Uygulanmasına İlişkin

Limburg İlkeleri

-
- 127** EK VI: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hak İhlâllerine İlişkin Maastricht Rehber İlkeleri
- 143** EK VII: Diğer Kaynaklar
- 145** Komite Tarafından Hazırlanan Temel Belgeler
  - 146** Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Diğer Kaynaklar
  - 147** Genel Kaynaklar
- 149** EK VIII: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Sözleşme'nin Türkiye Cumhuriyeti Tarafından Onaylanmasının Uygun Olduğuna Dair Kanun
- 153** EK IX: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Sözleşme'nin Bakanlar Kurulu Tarafından Onaylanmasına İlişkin Karar
- 157** EK X: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Sözleşme'nin Türkiye Cumhuriyeti Tarafından Onaylanmasına İlişkin Gerekçe
- 161** EK XI: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Sözleşme'nin Onayı Sırasında Türkiye Cumhuriyeti Tarafından Yapılan Beyanlar ve Çekince

Kısaltmalar

BM	: Birleşmiş Milletler
BMIHYK	: İnsan Hakları Yüksek Komiserliği
dn.	: dipnot
ECOSOC	: United Nations Economic, Social and Cultural Rights [Ekonomik ve Sosyal Konsey]
ESKH	: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar
ESKHS	: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme
ICJ	: International Commission of Jurists [Uluslararası Hukukçular Komisyonu]
ILO	: International Labor Organization [Uluslararası Çalışma Örgütü]
Komite	: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi
parag.	: paragraf
Sekreterlik	: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi Sekreterliği
Sözleşme	: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
UÇÖ	: Uluslararası Çalışma Örgütü
UHK	: Uluslararası Hukukçular Komisyonu
UNDP	: United Nations Development Programme [Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı]
UNIFEM	: United Nations Development Fund For Women [Birleşmiş Milletler Kadınlar için Kalkınma Fonu]
WHO	: World Health Organization [Dünya Sağlık Örgütü]

Önsöz

Bu kılavuz, Uluslararası Hukukçular Komisyonu (UHK) tarafından, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin (ESKHS veya Sözleşme) taraf Devletlerce uygulanmasını denetlemekle görevli Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'ne (Komite) sunmak üzere sivil toplum raporu hazırlayan sivil toplum kuruluşlarına yardımcı olmak üzere hazırlanmıştır.

Kılavuz Michelle Lee'nin yardımı ile, Edwin Berry tarafından geliştirilmiştir. Bu kılavuzda yer alan bilgiler, Komite içtüzüğü, raporları ve diğer kaynaklardan derlenmiştir. Kılavuzun hazırlanmasında, Sözleşme'nin izlenmesi ve sivil toplum raporları hazırlanması konusunda yıllara dayanan birikimi olan STK'ların deneyimlerinden de yararlanılmıştır.

UHK, Organization Mondiale Contre la Torture'dan Nathalie Mivelaz'a, Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi üyesi ve Mannheim Üniversitesi Hukuk Fakültesi (Almanya) öğretim üyesi Profesör Eibe Riedel'e, Sivil Toplum Vakfı'ndan (Foundation for Civil Society – Moskova) Natalia Taubina'ya bu kılavuza ilişkin katkıları ve önerileri için teşekkürlerini sunar.

Kılavuza ilişkin soru ve yorumlar aşağıdaki adrese gönderilebilir:

International Commission of Jurists

Case Postal 216 - 81 A, Avenue de Châtelaine

CH-1219 Châtelaine / Genève, Switzerland

Tel: +41 22 979 3800 (switchboard)

Fax: +41 22 979 3801

E-mail: info@icj.org

Web: www.icj.org

Giriş

BU KILAVUZUN AMACI NEDİR?

Ekonomik, sosyal ve kültürel hakların kapsam ve içeriği ile ilgili yeterli bilgi bulunmasına rağmen, sivil toplum raporlarının hazırlanması ve sunulması konusunda yol gösterici nitelikteki rehberlerin sayısı oldukça azdır. Bu kılavuz ulusal, bölgesel ve/veya uluslararası STK'lara:

- Sivil toplum raporlarının etkililiğini sağlayan unsurların neler olduğu bilgisini aktarmak;
- Komite için önemli olabilecek bilgileri teşhis etmeleri, toplamaları ve analiz etmeleri için gerekli bilgiyi vermek;
- Sivil toplum raporlarını planlama ve yazma konusunda gerekli donanımı sağlamak; ve
- Komite'nin çalışmalarına ve nihai olarak Taraf Devletlerin tutumlarına olumlu etkide bulunacak nitelikte sivil toplum raporları sunmalarında yardımcı olmak amacıyla hazırlanmıştır.

Sivil toplum raporlarının şekil ve içeriği, sürece katılanların amaç ve kaynakları doğrultusunda değişebilmekle beraber, bu kılavuz, hazırlanacak raporların nitelik ve içeriğinden bağımsız olarak, raporlama sürecine yol göstermektedir. Rehber, ekonomik, sosyal ve kültürel hakların içeriğine ilişkin olarak tüketici olmadığı gibi, raporların hazırlanması ve sunulmasında sözkonusu olabilecek her soruna yanıt verme iddiasında da değildir.

“SİVİL TOPLUM RAPORU” NEDİR?

Sözleşme'nin 16. ve 17. maddeleri, Taraf Devletlerin, Sözleşme'nin ulusal düzlemde uygulanmasına ilişkin olarak, onay tarihinden itibaren iki yıl içinde ve daha sonra da her beş yılda bir rapor sunmalarını öngörmektedir. Sivil toplum raporlarının ana amacı, Taraf Devlet raporlarında sunulan bilgilere alternatif bilgilerin, Komite'ye iletilmesidir. Sivil toplum raporları genellikle hükümetin ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin politikaları ile uygulama arasındaki farka ışık tutar ve Taraf Devlet politikalarında yapılması gerekli ve mümkün olan değişiklikleri ortaya koyar. Bu raporlar, Taraf Devlet raporlarının içeriğini tam olarak kapsayarak, bir anlamda onların “gölgesi” niteliğinde uzun raporlar olabileceği gibi, belli bir hakka yönelik yorumlar veya ekonomik, sosyal ve kültürel haklarla ilgili ulusal sorunlara ilişkin görüşlerin bildirildiği kısa metinler de olabilir.

SİVİL TOPLUM RAPORU SUNMANIN AMACI NEDİR?

Sivil toplum raporları aşağıda sayılan nedenlerle, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin izlenmesi sürecinin önemli bir parçasıdır:

- Taraf Devletlerin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nden doğan yükümlülüklerinin hayata geçirilmesine yönelik çabalarının, ulusal ve uluslararası düzlemde daha sıkı biçimde denetlenmesini sağlarlar. Böylelikle bu raporlar, Komite önündeki bir sonraki incelemeden önce, ekonomik,

sosyal ve kültürel haklar konusunda gerekli adımları atmaları konusunda hükümetleri teşvik eder.

- STK'ların ve genel olarak toplumun, ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin ulusal politikaları etkilemelerine olanak sağlar.
- Ekonomik, sosyal ve kültürel hakları kamuoyunun gündemine taşıyarak, konunun tartışılmasını sağlar.
- STK'ların, uluslararası mekanizmalar aracılığıyla ulusal düzlemde ekonomik, sosyal ve kültürel hakların korunması ve geliştirilmesi konusundaki yetkinliklerini artırır.¹

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER EKONOMİK, SOSYAL VE KÜLTÜREL HAKLAR KOMİTESİ: GİRİŞ

1985 yılında Ekonomik ve Sosyal Konsey tarafından kurulan Komite'nin ana amacı, Sözleşme'nin Taraf Devletlerce uygulanmasını denetlemek ve mevzuat ve politikalarını, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'ni onaylayarak yükledikleri yükümlülüklere uygun hale getirmelerinde Devletlere yardımcı olmaktır.

Komite, 4 yıllık süre için Ekonomik ve Sosyal Konsey tarafından seçilen 18 bağımsız uzmandan oluşur. Uzmanların görev süreleri yenilenebilir. Komite İsviçre'nin Cenevre kentinde yılda iki kez toplanır. Genellikle Nisan/Mayıs ve Kasım/Aralık aylarında 3'er hafta süren oturumları, 1'er haftalık ön çalışma grubu toplantıları izler. Komite'nin idari işleri, İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (BMİHYK) bünyesindeki Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi Sekreterliği (bundan böyle Sekreterlik olarak anılacaktır) tarafından yürütülmektedir. Taraf Devlet raporlarına ilişkin her türlü bilgi, www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf internet adresinden ulaşılabilecek olan BMİHYK Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Antlaşmaları Yapıları veri tabanından ücretsiz olarak edinilebilir. Taraf Devlet raporları ve ilgili diğer bilgiler, aşağı-

1 Allen McChesney, *Promoting and Defending Economic, Social and Cultural Rights: A Handbook* (AAAS and HURIDOCS, 2000) <http://shr.aaas.org/escr/handbook/chap10.htm>.

daki adres, telefon veya faks numarasından Sekreterliğe ulaşılarak da temin edilebilir:

**Secretariat for the Committee on Economic,
Social and Cultural Rights,
Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR),
Palais des Nations, 8-14 Avenue de la Paix,
CH-1211 Ceneva 10, Switzerland,
Tel: +41 22 917 9321, Fax: +41 22 917 9022**

Sivil Toplum Raporlarının Hazırlanması

HAZIRLIK

STK'lar, Komite'ye sivil toplum raporu sunmaya karar vermeden önce, mevcut kaynak ve kapasitelerinin ışığında, hedeflerini dikkatle gözden geçirmelidir.

(i) Sivil Toplum Raporlarının Etkililiğini Sağlayan Unsurlar Nelerdir?

Komite belgelere dayanan, doğrulanabilir ve farklı kaynaklardan edinilmiş, sağlam ve tam bilgilerle ilgilenmektedir. Komite, özellikle:

- Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin ulusal düzlemde uygulanmasına yönelik olarak gösterilen çaba ve/veya ataletin nedenlerini ortaya koyan ve açıklayan sivil toplum raporlarından;
- Komite'nin Taraf Devletten yanıtlamasını isteyebileceği soruların veya "ilgili konuların bir listesi"ni içeren raporlardan;
- Komite'nin, değerlendirilmekte olan Taraf Devlete yöneltebileceği soru veya gözlemler hakkında açık ve net tavsiyeler içeren raporlardan yararlanmaktadır.

(ii) **Gizlilik**

Komite'ye yapılan tüm yazılı ve sözlü sunumlar, kural olarak kamuya ve Taraf Devletlere açıktır. Sunulan belgelerin hassas bazı bilgiler içermesi durumunda (örneğin bilgiyi veren kişi veya örgütün kimliğinin bilinmesi durumunda, bu kişi veya örgütün tehlikeyle karşılaşabileceği durumlar), bunun Komite'ye bildirilerek, bilginin gizli tutulmasının talep edilmesi önemlidir.²

---

2 Centre for Reproductive Rights, *An Advocate's Guide to the Work of UN Treaty Monitoring Bodies on Reproductive and Sexual Rights*, 2002, http://www.reproductiverights.org/pub_bp_tmb.html

1. ADIM

TARAF DEVLET RAPORUNUN EDİNİLMESİ

STK'lar, sivil toplum raporlarını yazmaya başlamadan önce, söz konusu rapor dönemine ilişkin Taraf Devlet raporu ile, daha önceki dönemlerde sunulan raporları ve bu raporlara ilişkin Komite görüşlerini mutlaka temin etmelidirler; zira bu belgeler, Taraf Devletin Sözleşme'ye uyma konusunda izlediği yolun ve aldığı mesafenin izlenebilmesi bakımından oldukça faydalıdır. Belirtilmelidir ki, sivil toplum raporları, özellikle Taraf Devletler rapor sunma yükümlülüklerini yerine getirmediğinde değerlidir. Komite böyle durumlarda, Taraf Devletlerin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nde öngörülen yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğini ve bunu ne ölçüde yaptığını değerlendirirken, sivil toplum raporlarına büyük önem verir.

Taraf Devletler genellikle, inceleme için tayin edilen tarihten bir ila üç yıl önce raporlarını Komite'ye iletmektedir. Bu raporlar, Komite Sekreterliği'nden veya www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf internet adresindeki Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Antlaşma Yapıları veri tabanından, tüm Birleşmiş Milletler dillerinde (İngilizce, Fransızca, İspanyolca, Rurça, Arapça ve Çince) temin edilebilir. Veri tabanı, Taraf Devlet raporlarının ne zaman inceleneceğine dair bilgileri de içermektedir.

GÜNCELLENMİŞ TARAF DEVLET VE SİVİL TOPLUM RAPORLARI

Taraf Devlet raporunun Komite tarafından resmi olarak incelenmesi, sunulmasından bir yıl veya daha fazla bir zaman sonra gerçekleşebilir. Komite, bu gecikme nedeniyle Taraf Devletlerden ek bilgi isteyerek, elindeki bilgileri güncellemeye çalışmaktadır. Eğer sivil toplum raporunun verilmesinin üzerinden kayda değer bir süre geçmiş ise, veya yakın zamanda ekonomik, sosyal ve kültürel hak ihlalleri gerçekleşmiş ise (Sözleşme'de öngörülen yükümlülüklerin ihlâli), STK'lar da, sivil toplum rapor-

GENEL YORUM BEYANI NO. 1:

**Genel Yorum Beyanı No. 1'e göre,
Taraf Devlet raporlarının hedefleri:**

- Taraf Devletin, Sözleşme'ye tam uyumu gerçekleştirmek amacıyla, ulusal mevzuatını, idari düzenleme ve işlemlerini ve uygulamasını kapsamlı olarak gözden geçirmesini sağlamak;
- Taraf Devletin her bir hakla ilgili fiili durumu izlemesini ve böylece ülkesindeki tüm bireylerin haklardan ne ölçüde yararlandığını değerlendirmelerini sağlamak;
- Taraf Devletin Sözleşme hükümlerini uygulamak amacıyla dikkatle ve net bir biçimde tespit edeceği politikaları belirlemesine temel oluşturmak;
- Sözleşme'ye ilişkin hükümet politikalarının kamuoyu tarafından denetlenmesini kolaylaştırmak ve toplumun çeşitli kesimlerinin, konuya ilişkin politikaların oluşturulmasına, uygulanmasına ve denetlenmesine katılmalarını teşvik etmek;
- Taraf Devletin ve Komite'nin, Sözleşme'de öngörülen yükümlülüklerin yerine getirilmesinde alınan mesafeyi etkili olarak değerlendirebileceği bir temel oluşturmak;
- Taraf Devletin, ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan yararlanmayı engelleyen sorun ve eksikliklerin farkına varmasına olanak sağlamak;
- Taraf Devletler arasında bilgi alış verişini kolaylaştırmak ve Devletlerin karşılaştıkları ortak sorunlara ve Sözleşme'de öngörülen her bir hakkın fiili olarak hayata geçirilmesini sağlamak üzere alınabilecek tedbirlere ilişkin ortak bir anlayış geliştirmelerini sağlamaktır.

larını güncelleyen ve destekleyen ekler sunabilirler. Bu ek bilgilerin, Komite'nin incelemesinden yaklaşık 3 ay önce gönderilmesi gerekmektedir.³

GECİKMİŞ RAPORLAR İLE HENÜZ SIRASI GELMEMİŞ RAPORLARIN İNCELENMESİ

Komite'nin sürekli olarak karşılaştığı bir sorun, Taraf Devletlerin raporlarını sunmakta gecikmeleridir. Böyle durumlarda, Komite Taraf

3 Bkz. dn. 1, <http://shr.aaas.org/escr/handbook/chap10.htm>.

Devlete incelemesini mevcut bilgiler ışığında yapacağı bildiriminde bulunur. Taraf Devlet raporunun sunulmadığı böyle durumlarda, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin ulusal uygulamasını izlemeye yönelik Komite incelemesinde, sivil toplum raporları daha büyük bir önem taşımaktadır.

Taraf Devletin Komite'nin tavsiyelerine veya ek bilgi talebine uymaması durumunda, Komite, Taraf Devlet'e ilişkin incelemesini, belirlenmiş olan tarihten daha önce yapmaya da karar verebilir. Aynı şekilde, STK'ların bir ülkedeki Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi ihlallerinin kaygı verici seviyede olduğunu düşündükleri hallerde, Taraf Devletin Komite'nin inceleme takviminde olup olmadığına bakmaksızın, bu endişeleri ortaya koyan ve belgeleyen sivil toplum raporları sunmaları tavsiye edilir.⁴

✓ **Sivil toplum raporlarını hazırlamaya başlarken, STK'ların aşağıdaki bilgilere sahip olmaları zorunludur:**

- Sözkonusu devletin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'ne taraf olup olmadığı;
- Taraf Devletin daha önce rapor sunup sunmadığı, sunmuşsa, Komite'nin bu raporlara ilişkin herhangi bir görüş bildirip bildirmediği (örneğin ilgili konuların bir listesi, tavsiyeler, sonuç gözlemleri vs.);
- Taraf Devlet raporunun Komite tarafından ne zaman inceleneceği ve Taraf Devletin rapor sunmakta gecikip gecikmediği; ve
- Komite'nin ek bilgi talep edip etmediği.

4 Bkz. dn. 1, <http://shr.aaas.org/escr/handbook/chap10.htm>.

2. ADIM KOMİTE'YE İLİŞKİN TEMEL BİLGİLER

KOMİTE'NİN İZLEDİĞİ USUL

Taraf Devlet raporu sunulduğunda, ilk incelemeyi, üç haftalık Komite oturumlarını takiben bir hafta boyunca toplanan Ön Çalışma Grubu yapar (Bu ön inceleme, raporun Komite tarafından incelenmesinden 6 ilâ 12 ay önce gerçekleşir). Ön Çalışma Grubu, biri “Ülke Raportörü” olarak görev yapan beş Komite üyesinden oluşur. Çalışma Grubu, Komite'nin taraf Devlete soracağı soruları içeren “ilgili konuların bir listesini” hazırlamakla görevlidir. Bu listeler, İngilizce, Fransızca ve İspanyolca olarak Komite Sekreterliği'nden veya www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf internet adresindeki Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Antlaşma Yapıları veri tabanından temin edilebilir.

Komite, taraf Devlet raporları üzerinde yaptığı resmi incelemeler sırasında, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nden doğan yükümlülüklerinin yerine getirilmesi için alınan ulusal tedbirlerle ilgili olarak, taraf Devletlerle “yapıcı diyalog”a girer. Komite'nin, taraf Devlet ve sivil toplum raporlarıyla sunulan bilgilere ilişkin olarak taraf Devlete sorular yöneltmesi, bu aşamada gerçekleşir.⁵

Komite, gözden geçirme oturumunun sonunda, kapalı bir toplantı yapar ve Ülke Raportörü tarafından hazırlanmış bir taslağı temel olarak, sonuç gözlemlerini hazırlar. Her gözden geçirme oturumunun son gününde kamuya açıklanan sonuç gözlemleri, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin ulusal uygulamasına ilişkin Komite görüşünü yansıtır ve taraf Devletlerin Sözleşme'den kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmelerinde onlara yardımcı olmak için ortaya konulan belirli öneri ve tavsiyeleri içerir.⁶

5 International Human Rights Internship Program, *Circle of Rights - Economic, Social & Cultural Rights Activism: A Training Resource* (2000) <http://www1.umn.edu/humanrts/edumat/IHRIP/circle/modules/module3.htm>.

6 *International Women's Rights Action Watch - Asia Pacific (IWRAP Asia Pacific), Concluding Comments*, <http://www.iwraw-ap.org/committee/comments.htm>.

STK KATILIMINDA TEMEL AŞAMALAR

STK'ların, taraf Devlete ilişkin incelemelerin her aşamasında yazılı beyanda bulunmaları önemlidir. Komite bu beyanları aldığı anda, bunlar taraf Devletin, Sekreterlik tarafından sürekli güncellenen ülke dosyasına eklenir.

Komite, ilgili konular listesine ilişkin olarak hazırlanan sivil toplum raporlarının; (i) doğrudan Ülke Raportörüne gönderilmeleri gerektiğini, (ii) raporda her bir maddenin ayrıca değerlendirilmesi gerektiğini ve (iii) Ön Çalışma Grubunun ilgili konular listesine eklenmesini istedikleri somut soruların bir listesini içermesi gerektiğini belirtmiştir. STK'lara, konuşmaları için genellikle 10-15 dakikalık bir süre verilmekte ve konuşmaya ilişkin notları, sunumlarından önce Ön Çalışma Grubu'na ve çevirmenlere vermeleri önerilmektedir.⁷ Sivil toplum sunumları, Ön Çalışma Grubu'na dağıtılmak üzere, toplantı için belirlenen tarihten en az bir hafta önce Sekreterliğe gönderilmelidir.

Komite'nin taraf Devlete ilişkin gözden geçirme oturumunun ilk gününde, STK'lar 10-15 dakikalık sözlü sunumlar yapmaya davet edilir. Bu sunumlar kamuya açıktır ve çeviri hizmeti sunulmaktadır. Sözlü sunumlarla, STK'lar;

- Sivil toplum raporlarının asli noktalarını ortaya koymaya;
- Rapor sunmalarından sonra meydana gelen değişiklikleri ve yeni edinilen bilgileri Komite'ye sunmaya;
- “Yapıcı diyalog” sırasında sorulabilecek somut soruları Komite'ye iletmeye; ve
- Taraf Devlete Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin uygulanmasına ilişkin tavsiyelerini bildirmeye⁸ davet edilir.

⁷ McChesney, bkz. dn. 1, <http://shr.aas.org/escr/handbook/chap10.htm>

⁸ Bkz. dn.6, <http://www.iwraw-ap.org/NGOreport.html>

STK'lar, Komite'nin genel kurul toplantısına da katılabilirler, ancak burada sözlü sunum yapmaları mümkün değildir. STK'ların, taraf Devletlerin sonuç gözlemlerine ilişkin uygulamalarıyla ilgili olarak bilgi sunmaları mümkün olmasına rağmen, STK'lar sonuç gözlemlerinin hazırlanması sırasında hazır bulunamazlar.

Komite, STK sunumlarının kalitesinin yükselmesini sağlamak amacıyla, *Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi faaliyetlerine STK katılımı* (UN Doc. E/C.12/2000/6) başlıklı bir metin hazırlamıştır. Bu metin, Komite Sekreterliği'nden veya www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf internet adresindeki Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Antlaşma Yapıları veri tabanından temin edilebilir. STK'ların, sivil toplum raporlarını yazmaya başlamalarından önce, STK'ların Komite çalışmalarına hangi aşamalarda katılabileceğine ilişkin ayrıntılı bilgi içeren bu metni iyice incelemelerinde fayda vardır.

AKREDİTE OLMAK VE/VEYA DANIŞMANLIK STATÜSÜNÜ KAZANMAK

Akreditasyon

Ön Çalışma Grubu toplantılarına ve Komite'nin gözden geçirme oturumlarına doğrudan katılabilmek için, STK'ların önceden Komite Sekreterliği'nden akreditasyon almaları gerekir. STK'ların, sivil toplum raporunun sunulmasının planlandığı tarihten en az bir yıl önceden Sekreterlik ile temasa geçmeleri, bu süreci kolaylaştıracaktır. Akreditasyon konusuna ilişkin daha ayrıntılı bilgi için Sekreterlik ile doğrudan temasa geçmeleri ve www.un.org/esa/coordination/ngo/ internet adresine başvurmaları gerekmektedir.

Danışmanlık Statüsü

Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 71. maddesi, Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konsey (ECOSOC) ve onun tali organlarının yetkisine giren konularla uğraşan sivil toplum kuruluşlarına, talepleri olması halinde, Konsey nezdinde danışmanlık statüsü verilebileceğini

öngörmektedir. 1996/31 sayılı ECOSOC kararı, danışmanlık ilişkisinin kurulmasına, bu ilişkinin niteliğine ve nasıl yürütüleceğine ilişkin ilkeleri ortaya koymaktadır.

Danışmanlık statüsü başvuruları, New York'taki Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Bölümü'nün Sivil Toplum Kuruluşları birimi (Room DC1-1480, United Nations, New York, N.Y. 10017 – Tel. 00 1 (212) 963 48 42, Fax. 00 1 (212) 963 9248) tarafından alınır. STK'ların başvuru için doldurdıkları formlar, Sivil Toplum Kuruluşları Komitesi önüne gelir. Bu Komite, nihai kararı verecek olan ECOSOC'a görüş bildirir.⁹

Güvenlik Kartları

Ön Çalışma Grubu toplantıları ve Komite'nin gözden geçirme oturumlarına katılmak üzere Cenevre'deki Birleşmiş Milletler binalarına girebilmek için, Villa “Les Feuillantines”, 13 Avenue de la Paix, Geneva adresindeki Cenevre Birleşmiş Milletler Ofisi Güvenlik Birimi (ONUG)'dan Pazartesi – Cuma günlerinde 8:00 ve 14:30 saatleri arasında, kimlik kartı alınması gerekmektedir. Bunun için, STK'ların, kimliklerini belgelemelerinin yanısıra, akreditasyon mektubunu da ibraz etmeleri gerekmektedir.

---

⁹ *United Nations Office at Geneva, Application Procedure for the Consultative Status;* http://www.unog.ch/ess_mission_services/ngo/ngo/note.htm.

3. ADIM

SİVİL TOPLUM RAPORUNUN TASARLANMASI

SİVİL TOPLUM RAPORLARININ ÇEŞİTLERİ

STK'lar, "(i) Sözleşme'ye ilişkin olduğu; (ii) Komite veya Ön Çalışma Grubu tarafından incelenen konularla ilgili bulunduğu; (iii) belgelere dayandığı ve kaynaklara gerekli şekilde atıf yapıldığı; (iv) kısa ve öz olduğu; ve (v) güvenilir olduğu ve kötüye kullanma teşkil etmediği sürece, Komite'ye istedikleri biçimde rapor sunabilirler.

"Alternatif rapor", "gölge rapor", "paralel rapor" ve karşı rapor" ifadeleri, sivil toplum raporlarını tanımlamak için, birbirinin yerine kullanılmıştır. Bu raporların temel nitelikleri:

- (i) Komite'nin odaklanmak isteyebileceği alanlara ışık tutarken, Taraf Devlet raporunun genel örgü ve içeriğini izlemek;
- (ii) Genel bir değerlendirmeden öteye giderek, taraf Devlet raporunda sunulan bilgilere ilişkin bağımsız bilgi sunmak ve taraf Devlet raporunda gündeme getirilmeyen konular hakkında görüş bildirmek;
- (iii) Sözleşme ile korunan her bir hakla ilgili olarak uzmanlaşmış STK'ların, kurumsal bilgisinden yararlanmak;
- (iv) İnceleme sırasında Komite tarafından taraf Devlete yöneltilebilecek somut sorulara ilişkin önerilerde bulunmak.

Sivil toplum raporu örneklerine www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf internet adresindeki Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Antlaşma Yapıları veri tabanından ulaşılabilir.

Taşdıkları başlıktan bağımsız olarak, en çok tercih edilen sivil toplum raporları şunlardır:

- (i) STK'ların biraraya gelerek hazırladıkları ve Komite'nin incelemekte olan taraf Devletin yanıtlamasını isteyebileceği birçok sorunu kapsamlı bir şekilde ortaya koyan raporlar; ve
- (ii) Münferit ve/veya uzman STK'ların, taraf Devlet raporunun, kendi uzmanlık alanlarıyla ilgili Sözleşme hükmüne ilişkin kısmı üzerine hazırladıkları raporlar.

Son yıllarda, STK'lar biraraya gelerek, kapsamlı sivil toplum raporları hazırlayarak sunmakta ve bu raporlar, Komite/taraf Devlet arasındaki diyalogda, üzerinde özellikle durulması gereken konuların belirlenmesinde, Komite'ye yardımcı olmaktadır.

SİVİL TOPLUM RAPORLARININ AZAMİ ETKİ YARATACAK ŞEKİLDE HAZIRLANMASI

(i) Biçim

Komite, karşılaştırmalı bir incelemeyi olanaklı kılmak amacıyla, sivil toplum raporlarının, Komite tarafından hazırlanan Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 16., 17. Maddeleri Çerçevesinde Taraf Devletlerce Sunulacak Raporların Biçim ve İçeriğine İlişkin Gözden Geçirilmiş Rehber İlkeler (E/C.12/1991/1)'e uygun olması gerektiğini belirtmiştir. Bu rehber ekli olan (Ek IV) söz konusu belgeye www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf internet adresindeki Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Antlaşma Yapıları veri tabanından da ulaşmak mümkündür.

STK'lar, raporlarını madde numaralarını izleyerek mi (ör: Madde 6, 7, 8 vs.), yoksa tematik olarak konuları ayırarak (ör: Çocukların ESKH'ları, su hakkı, vs.) mı hazırlayacaklarına kendileri karar verirler. UHK'nun tavsiyesi, Komite'nin ihtiyaç duyduğu bilgiyi kolaylıkla bulabilmesini sağlaması nedeniyle, sivil toplum raporlarının "hak"lara göre düzenlenmesi yönündedir. Raporlarında hangi haklar üzerinde duracakları ve bu hakları hangi yönleriyle gündeme taşıyacakları konusunda STK'lar tümüyle serbesttirler.

(ii) Uzunluk

Komite, sivil toplum raporları için azami bir sayfa sayısı tespit etmemiştir; ancak, Komite'nin anahtar nitelikteki bilgiye en etkili şekilde ulaşmasını sağlaması açısından, raporların (ek belgeler haricinde) çift aralık yazılmış 30 sayfayı geçmemesi tavsiye edilir.

ECOSOC nezdinde danışmanlık statüsüne sahip olmayan STK'ların, *ECOSOC* nezdinde danışmanlık statüsüne sahip başka STK'lar aracılığıyla, daha kısa metinleri Komite'ye sunmaları da mümkündür. Bu durumda, aracılık yapan STK'nın genel danışmanlık statüsü varsa bu metinlerin 2,000 kelimeyi, özel danışmanlık statüsü varsa 1,500 kelimeyi geçmemesi gerekir.

(iii) Dil

Sivil toplum raporlarının, Komite'nin çalışma dillerinden (İngilizce, Fransızca, İspanyolca veya Rusça) birinde sunulması zorunludur. Eğer kaynaklar elveriyorsa, bu dillerden birden fazlasında hazırlanmış rapor özetinin sunulması da tavsiye edilir. Komite dillerinden birinde sunulmuş kısa raporlar, Komite oturumunun başlamasından en az üç ay önce iletilmiş olmaları kaydıyla, Sekreterlik tarafından, birden fazla dile çevrilmeye çalışılmaktadır.

✓ **Sivil toplum raporunun, hangi hakları (veya bu hakların hangi unsurlarını) kapsayacağını tespit ederken, STK'lar şu hususları göz önünde tutabilirler:**

- Taraf Devletin, Sözleşme yükümlülüklerini yerine getirmek için atılan adımları yeterince ayrıntılı olarak ortaya koyup koymadığını;
- Bazı hakların diğerlerinden daha sık/ağır ihlâl edilip edilmediğini;
- STK'nın, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin ulusal uygulaması üzerinde hangi konuda en fazla etkili olacağı ve/veya en anlamlı katkıyı sunabileceği (ör: sivil

toplum raporu, taraf Devletce değinilmeyen risk altındaki grupların ihtiyaçlarını vurgulayabilir);

- STK'nın bu alanda yeterli kaynak ve uzmanlığa sahip olup olmadığı; ve
- Aynı konuda başka bir STK'nın çalışıp çalışmadığı (böylece, aynı konu üzerinde iki kere emek sarfedilmesi ve çelişkiye düşme riski azaltılmış ve koalisyon oluşturma ihtimali arttırılmış olur).

4. ADIM

SİVİL TOPLUM RAPORU İÇİN GEREKLİ ARAŞTIRMANIN YAPILMASI

Komite Belgelerinden Faydalanma

STK'lar, 2. Adım'da belirtilen bilgiler (son ve önceki taraf Devlet raporları, güncellemeler, sonuç gözlemleri, ilgili konuların listesi, vs.) yanında, aşağıdaki belgelerden de faydalanabilirler:

(i) Genel Yorum Beyanları

Genel Yorum Beyanları, Komite'nin Sözleşme'de korunan hakları ve taraf Devlet yükümlülüklerini, taraf Devlet raporlarına ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin ulusal düzlemde uygulanmasıyla edinilen tecrübeye dayanarak, nasıl yorumladığını gösterir.¹⁰

(ii) Komite özet tutanakları

Komite özet tutanakları, Komite'nin sonuç gözlemlerinden daha ayrıntılıdır ve taraf Devlet temsilcileri ile Komite arasındaki sözlü iletişimin bir özetini içerir.¹¹

(iii) “Tartışma Günü” Raporları

Her yıl, genellikle oturumun üçüncü haftasında, Sözleşme'nin belli hükümleri veya temalarının incelenmesi ve tartışılması için, “Tartışma Günleri” düzenlenir. STK'lar, akademisyenler ve konunun diğer uzmanları, yazılı ve/veya sözlü sunumlar yaparak katkıda bulunmak üzere, tartışma günlerine davet edilir.

---

¹⁰ Committee on Economic, Social and Cultural Rights, *Introduction: the purpose of general comments, Compilation of General Comments and General Recommendations Adopted by Human Rights Treaty Bodies* (HRI/GEN/1/Rev.1 at 42, 1994); <http://www1.umn.edu/humanrts/gen-comm/epintro.htm>.

¹¹ Bkz. dn. 1, <http://shr.aaas.org/escr/handbook/chap10.htm>.

KOMİTE TARAFINDAN KABUL EDİLEN GENEL YORUM BEYANLARI

- GYB 1: Taraf Devlet Raporları (1989);
- GYB 2: Uluslararası Teknik Yardım Tedbirleri (Sözleşme'nin 22. maddesi) (1990);
- GYB 3: Taraf Devlet yükümlülüklerinin niteliği (Sözleşme'nin 2. maddesinin 1. paragrafi) (1990);
- GYB 4: Yeterli konut hakkı (Sözleşme'nin 11. maddesinin 1. paragrafi) (1991);
- GYB 5: Engelli kişiler (1994);
- GYB 6: Yaşlıların ekonomik, sosyal ve kültürel hakları (1995);
- GYB 7: Yeterli konut hakkı (Sözleşme'nin 11. maddesinin 1. paragrafi): Zorla tahliyeler (1997);
- GYB 8: Ekonomik yaptırımlar ile ekonomik, sosyal ve kültürel haklar arasındaki ilişki (1997);
- GYB 9: Sözleşme'nin ulusal düzeyde uygulanması (1998);
- GYB 10: Ulusal insan hakları kurumlarının ESKH'ın korunmasındaki rolü (1998);
- GYB 11: İlköğretim için eylem planı (Madde 14) (1999);
- GYB 12: Yeterli beslenme hakkı (Madde 11) (1999);
- GYB 13: Eğitim hakkı (Madde 13) (1999);
- GYB 14: Ulaşılabilecek en yüksek sağlık standardına sahip olma hakkı (2000); ve
- GYB 15: Su hakkı (Madde 11 ve 12) (2002).

Komite'nin Genel Yorum Beyanlarına www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf internet adresinden ulaşılabilir.

TARTIŞMA GÜNLERİ TEMALARI

- Beslenme hakkı (1989);
- Konut hakkı (1990);
- Ekonomik ve sosyal göstergeler (1991);
- Kültürel hayatta yer alma hakkı (1992);
- Sağlık hakkı (1993);
- Köklü yapısal uyum ve/veya serbest pazar ekonomisine geçişte, sosyal güvenlik ağlarının, ESKH'nın korunmasındaki rolü (1994);
- İnsan hakları eğitimi ve kamunun bilgilendirilmesine yönelik faaliyetler (1994);
- Taraf Devlet yükümlülüklerinin yorumlanması ve uygulanması (1995);
- İhtiyari Protokol tasarısı (1996);
- Raporlamaya ilişkin genel rehber ilkelerin gözden geçirilmesi (1997);
- Beslenme hakkının normatif içeriği (1997);
- Küreselleşme ve küreselleşmenin ESKH üzerindeki etkisi (1998);
- Eğitim hakkı (1998);
- Herkesin, sahibi olduğu bilimsel, edebi ve sanatsal yapıtlardan doğan maddi ve manevi menfaatlerinin korunmasından yararlanma hakkı (2000);
- Uluslararası İşbirliği Yüksek Konseyi işbirliği ile düzenlenen, uluslararası kurumların yürüttüğü kalkınma faaliyetlerinde ESKH (Fransa) (2001);
- ESKH'dan yararlanmada kadın erkek eşitliği (Madde 3) (2002);
- Çalışma hakkı (2003).

DİĞER BİLGİ KAYNAKLARI

Sivil toplum raporlarının hazırlanmasında, aşağıdaki kaynaklar da yararlı olacaktır:

- **Uluslararası ve Bölgesel Antlaşma Yapılarının Tavsiye ve Kararları** – Örneğin, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme çerçevesinde sunulan taraf Devlet raporlarının incelenmesi sonucunda ortaya koyduğu sonuç gözlemleri ve tavsiyelerinde ve ayrıca kararlarında, ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin konulara da değinmiştir. STK'lar, (varsa) diğer uluslararası ve bölgesel yapıların, *Birleşmiş Milletler Kadımlara Karşı Her Tür türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi*, *Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi*, *Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı*, *Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Alanında Amerika Sözleşmesi'ne Ek Protokol "San Salvador Protokolü"*, *Avrupa Sosyal Şartı ve Protokolları ve Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı* çerçevesinde ekonomik, sosyal ve kültürel haklara değinen tavsiye ve kararlarına da bakabilirler.
- **Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi ve Genel Kurulu Kararları** – Örneğin, Genel Kurul'un 54/262 sayılı *Dünyanın sosyal durumu ve gençlik, yaşlılık, engelliler ve aileye ilişkin sorunlar da dahil olmak üzere sosyal kalkınma* konulu kararı. Bu kararlara www.un.org/Depts/dhl/resguide/ internet adresinden ulaşılabilir.
- **Bölgesel/Uluslararası Mahkeme Kararları** – Bu tür kararlar için bakılabilecek kaynaklar arasında; *Project Diana at Yale University* <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/diana/>; *the University of Minnesota Human Rights Library* <http://www1.umn.edu/humanrts/>; *Derechos Human Rights* <http://www.derechos.net/links/law/jurisprudence.html>; *Asia Pacific Forum's human rights jurisprudence dissemination project* www.asiapacificforum.net; *Interights' Internati-*

onal Human Rights Case Law Database <http://www.inte-rights.org/icl/default.asp> sayılabilir.

- **ESKH Uzmanlarının hazırladıkları belgeler** – Örneğin Asbjorn Eide tarafından İnsan Hakları Komisyonu’na sunulan *Ekonomik ve Sosyal Hakları Hayata Geçirilmesi: Yeterli Beslenme ve Açlıktan Masun Olma Hakkı* (E/CN.4/Sub.2/1999/ 12).

Bu tür belgelere, www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf internet adresindeki Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Antlaşma Yapıları veri tabanından ulaşılabilir.

- **Diğer Uzmanlık Örgütlerinin belgeleri** – Örneğin, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) (www.undp.org); Dünya Sağlık Örgütü (WHO) (www.who.org); Birleşmiş Milletler Kadınlar için Kalkınma Fonu (UNIFEM) (www.unifem.org); Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu (UNICEF) (www.unicef.org); Dünya Bankası (www.worldbank.org); Uluslararası Para Fonu (IMF) (www.imf.org); Asya Kalkınma Bankası (ADB) (www.adb.org); vs.
- **Hükümetlerin sunduğu bilgiler** – Örneğin, anketler, istatistikler, sayım sonuçları, etki değerlendirme tasarısı ve raporları, mevcut mevzuat, yasa tasarıları vs. Bu tür bilgiler, çeşitli Bakanlıklardan, meclis organlarından, insan hakları komite ve/veya ombudsmanlarından, insan hakları daire/mahkemelerinden, anayasa mahkemeleri ve/veya diğer yüksek mahkemelerden edinilebilir.
- **Sivil Toplum** – Örneğin, güvenilir diğer ulusal, bölgesel ve uluslararası STK’lar ve sivil toplum yapıları, ekonomik, sosyal ve kültürel hakları ihlâl edilmiş mağdurlarının verdiği bilgiler vs.¹²

---

¹² *International Women’s Rights Action Watch (IWRAP), Producing NGO Shadow Reports to CEDAW: A Procedural Guide* <http://iwrap.igc.org/shadow/guide.htm>.

KAYNAK VE BİLGİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

STK'lar, ulaşamadıkları bilgilerin neler olduğunu ve bu bilgilere neden ulaşamadıklarını açıkça belirtmelidir (örneğin bilginin kamuyla paylaşılmaması, bilgi edinme hakkına ilişkin bir düzenleme olmaması vs.).

- ✓ **Edinilen bilgi, rapora konulmadan önce, uygunluğu bakımından mutlaka bir değerlendirmeye tabi tutulmalıdır:**
  - Danışılan kaynağın bakış açısını değerlendirin (örneğin, alınan bilgi taraflı mı?)
  - Bilginin, gerekli olup olmadığını ve vurgulanmaya çalışılan noktayı işaret edip etmediğini değerlendirin (Bilginin rapora alınmasının faydası var mı?)
  - Bilginin başka bir kaynaktan doğrulanabilir olup olmadığını, sadece varsayımlara dayanıp dayanmadığını tespit edin.¹³

BİLGİ KAYNAKLARININ BELİRTİLMESİ

Kendi içinde tutarlı olduğu ve taraf Devlet raporlarında kullanılan biçim kurallarına benzer olduğu sürece, sivil toplum raporlarının hazırlanmasında kullanılan bilgilerin kaynaklarının belirtilmesinde, STK'lar serbesttirler. Bilgi kaynaklarının taraf Devlet raporlarındakine benzer şekilde belirtilmesi, Komite'ye karşılaştırma yapma imkânı vermesi bakımından önemlidir.

---

¹³ Bkz. dn. 12.

5. ADIM

SÖZLEŞME’NİN ULUSAL DÜZLEMDE UYGULANMA DÜZEYİNİN TESPİTİ

TARAF DEVLETLERİN, EKONOMİK, SOSYAL VE KÜLTÜREL HAKLARA İLİŞKİN ULUSLARARASI SÖZLEŞME’DEN DOĞAN YÜKÜMLÜLÜKLERİNİN VE BU YÜKÜMLÜLÜKLERE UYUMUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

Sözleşme, hükümetlerin Sözleşme ile korunan tüm hakları derhal ve tam olarak sağlamasını talep etmemektedir; ancak, Sözleşme’nin 2. maddesi, taraf Devletlerin “mevcut kaynakların azamisini kullanarak”, “Sözleşme’de tanınan hakların tam olarak kullanılmasını aşamalı olarak sağlamak üzere” “tedbirler almalarını” öngörmektedir. Taraf Devletler, “tedbir alma” yükümlülüklerini yerine getirirken, “yasal düzenleme suretiyle alınacak tedbirleri de içerecek şekilde her türlü uygun yöntem”i kullanmalıdır (Madde 2(1)). Komite, *Taraf Devlet yükümlülüklerinin niteliği*’ konusunda hazırladığı 3 No’lu Genel Yorum Beyanı ile, ‘her türlü uygun yöntem’ ifadesine, “tam ve doğal anlamının” verilmesini ve taraf Devlet raporlarının, Sözleşme ile korunan hakların hayata geçirilmesi için alınan tedbirleri belirtmekle yetinmemesini, bu tedbirlerin mevcut koşullar altında neden en “uygun” tedbirler olduğunun da belirtilmesini istemiştir. Taraf Devletin, tüm uygun tedbirleri alıp almadığına karar verme yetkisi Komite’ye aittir.

Sözleşme’de düzenlenen hakların aşamalı olarak hayata geçirilmesi için gerekli tedbirlerin alınması yükümlülüğü nedeniyle, hakların tanınmasında geri adım atılması anlamını taşıyan tedbirler, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi’ni ihlâl edecektir. Komite, bu nitelikteki tedbirlerin, ancak “Sözleşme ile korunan haklar bütünü ve mevcut kaynakların azamisi gözetilerek” mazur gösterilebileceğini belirtmiştir.¹⁴

¹⁴ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, 3 No’lu Genel Yorum Beyanı, *Taraf Devlet yükümlülüklerinin niteliği*, (Sözleşme’nin 2. maddesi, parag. 1) (Beşinci oturum, 1990), *Compila-*

Sözleşme ile güvence altına alınan hakların, aşamalı olarak sağlanması öngörülmüş olmakla ve mevcut kaynakların sınırlılığının, hakların sağlanmasında sınırlayıcı etkisi olabileceğini kabul edilmiş olmakla beraber, Sözleşme derhal uygulanması gereken yükümlülükler de öngörülmektedir. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi madde 2(2), taraf Devletlerin derhal ayrımcı tutumlara son vermelerini, ayrımcılığa göz yuman mevzuat ve uygulamalarını değiştirmelerini, özel kişi ve kurumların (3. kişilerin), kamusal hayatın herhangi bir alanında ayrımcılık yapmalarını yasaklamalarını zorunlu kılmaktadır. Görüldüğü üzere, ayrımcılık yasağı derhal etkili olan bir yükümlülük niteliğindedir (Başka bir ifade ile aşamalı olarak sağlanması söz konusu olamaz).

STK'lar, UHK'nun www.icj.org internet sayfasından, önce “*Legal Resource Centre*” başlığını, daha sonra “*Economic, Social and Cultural Rights*” başlığını tıklayarak, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nden doğan taraf Devlet yükümlülüklerinin kapsam ve içeriğine ilişkin ayrıntılı bilgi alabilirler.

Taraf Devletlerin Sözleşme'ye uyumunu değerlendirirken, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin Uygulanmasına İlişkin Limburg İlkeleri (bundan sonra Limburg İlkeleri olarak anılacaktır) ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hak İhlallerine İlişkin Maastricht Rehber İlkeleri'ne¹⁵ (Bundan sonra Maastricht Rehber İlkeleri olarak anılacaktır) özellikle başvurulmalıdır. Limburg İlkeleri ve Maastricht Rehber İlkeleri'nin bağlayıcı niteliği olmamakla birlikte, Komite bu belgelerin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin yorumlanmasında önemli referanslar olduğunu defalarca ifade etmiştir.

tion of General Comments and General Recommendations Adopted by Human Rights Treaty Bodies, U.N. Doc. HRI/GEN/1/Rev.1 s. 45 (1994), parag. 9.

15 Bu belgelerin İngilizce metinlerine <http://shr.aaas.org/> adresinden ulaşılabilir. Türkçe metinler ise bu kılavuzun V ve VI numaralı eklerinde yer almaktadır.

Hak Eksenli Bir Yaklaşım Benimsenmesi

Birleşmiş Milletler ve insan hakları alanında çalışan çevrelerin üzerinde mutabık olduğu ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin sürekli olarak uyguladığı hak eksenli yaklaşım, hak sahipleri (devletin yetki alanı içerisindeki bireyler ve gruplar) ve bu hakları sağlamakla yükümlü olanlar (taraf Devletler) üzerine odaklanır. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi ile güvence altına alınan hakları sağlamakla yükümlü olan taraf Devletlerin, hem pozitif yükümlülükleri (koruma, ihlâl etmeme ve yerine getirme yükümlülükleri), hem de negatif yükümlülükleri (Sözleşme ile güvence alınan bireysel ve grup haklarını ihlâl etmekten kaçınma yükümlülüğü) vardır. Bu yaklaşım hak sahibini, taraf Devletin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi ile güvence altına alınan hakları sağlama yükümlülüğünü yerine getirmek üzere aldığı ulusal tedbirlerden, asli olarak yararlanacak kişi konumuna getirir. Ayrıca, taraf Devletler ayrımcılık yaşı ilkesine mutlaka saygı göstermeli ve kamusal politikaların risk altındaki gruplar üzerindeki etkisine dikkat edilmesini sağlamalıdır.¹⁶

Sivil toplum raporlarının hazırlanmasında hak eksenli bir yaklaşım benimsenmesinin faydası iki yönlüdür. Hak eksenli yaklaşım ilk olarak, hak sahiplerini, kendi hayatlarını etkileyecek konulardaki kararlara katılma yetisine sahip birey ve gruplar olarak görür. Bu yolla, birey ve gruplar bürokratlar tarafından verilen siyasi kararlardan pasif olarak yararlanan kişiler olarak görülmezler. Bu yaklaşımla, ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınma, lütûf olarak değil, taraf Devlet yükümlülüğü olarak kabul edilir. İkinci olarak, hak eksenli bakış açısı sayesinde, normatif alanın açık ve ayrıntılı bir niteliğe kavuşması ile birlikte, hakkı gerçekleştirmekle yükümlü olanların ve bunların yükümlülüklerinin neler olduğunun belirlenmesi de kolaylaşacak, bu da, ilerlemenin izlenebilmesini kolaylaştıracak, ihlâllerin sorumlularından hesap sorma imkânını arttıracaktır. Bu, özellikle toplumun risk altındaki kesimlerine hizmet götürmekle yükümlü yerel yönetimleri ile ilgili olarak önem kazanmaktadır.

16 UN and OHCHR, *Human Rights in Development: Rights-based approaches: What is a rights-based approach to development?* <http://193.194.138.190/development/approaches-04.html>.

6. ADIM

SİVİL TOPLUM RAPORUNUN HAZIRLANMASI

Sivil toplum raporlarının etkili olabilmesi için, Komite tarafından anlaşılabilir olması gerekir. Bu nedenle, sivil toplum raporunun işaret ettiği temel hususların, mümkün olduğunca açıklayıcı ve belli bir hedefe yönelmiş olması gerekir.

✓ Bu çerçevede, STK'lar:

- Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin ulusal uygulamasının düzeyini belirtmekten ziyade, analiz etmeleri gerekir. Bunu yaparken, Sözleşme ile güvence altına alınan hakların uygulanmasındaki güçlükleri tespit etmeli ve hakların yaşama geçirilmesinin önündeki engelleri açıklamalıdır (örneğin, hukuki ve kamu politikalarına ilişkin sorunlar, politikaların uygulanmasında ayrımcılık yapılması vs.);¹⁷
- İstatistiki bilgileri, alt ayrımlar yaparak rapora koymalıdır (cinsiyet, yaş, ırk veya etnik köken). Örneğin, taraf Devlet raporu, ülke sınırları içindeki çocukların yüzde yetmişinin ilköğretimden geçtiğini belirtmektedir; bu istatistiki bilginin eğitime erişme imkânına sahip kız çocuklarının, yerli halkların ve yoksul çocukların sayısını da gösterecek şekilde düzenlenmesi gerekir. Taraf Devlet raporlarının çoğu istatistiki bilgileri verirken alt ayrımlar uygulamadığından, ülke içindeki belli grupların farklı tecrübeleri Komite'nin bilgisine sunulmamış olmaktadır;¹⁸
- Komite'yi, gözden geçirmeye tabi taraf Devlette, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin uygulanmasına ilişkin olarak meydana gelen önemli gelişmeler ve eğilimlere

¹⁷ Bkz. dn. 12, <http://iwwraw.igc.org/shadow/guide.htm>.

¹⁸ Bkz. dn. 2, http://www.reproductiverights.org/pub_art_tmb_9.html.

karşı uyarmaları gerekmektedir. STK'lar, mümkünse bu gelişme veya eğilimlerin somut nedenlerini belirtmeli ve taraf Devletin Sözleşme ile güvence altına alınan hakları hayata geçirmek için atması gereken adımlara ilişkin tavsiyelerde bulunmalıdır (örneğin değiştirilmesi gereken yasalar, kamusal programlar, kamu görevlilerine eğitim verilmesi vs.);¹⁹

- İncelenecek olan taraf Devlet raporundaki eksiklik ve tutarsızlıklar ile, önceki raporlarla son rapor arasındaki çelişkileri ortaya koymalıdır. Bunlar, Komite'nin taraf Devleti bu bilgileri saklayıp saklamadığı veya gözden kaçırmaya çalışıp çalışmadığına ilişkin olarak sorgulaması konusunda cesaretlendirecektir;²⁰ ve
- Mümkünse, taraf Devletin çekincelerini değerlendirerek rapora dahil etmeli ve taraf Devletin çekincelerini geri almasını mümkün kılacak değişiklikleri de belirtmelidirler.²¹

Sivil toplum raporlarının hazırlanmasında faydalı olacak bir "Rapor Hazırlarken Dikkat Edilmesi Gerekenler Listesi" için Ek I'e bakınız.

---

¹⁹ Bkz. dn. 12, <http://iwwraw.igc.org/shadow/guide.htm>

²⁰ Bkz. dn. 2, http://www.reproductiverights.org/pub_art_tmb_9.html

²¹ Bkz. dn. 12, <http://iwwraw.igc.org/shadow/guide.htm>

7. ADIM

SİVİL TOPLUM RAPORUNUN KOMİTEYE SUNULMASI

Sivil toplum raporlarının, taraf Devlet raporunun inceleneceği oturumdan en az bir, ancak tercihen altı hafta önce Komite'ye iletilmesi gerekmektedir. STK'lar Komite'ye (18 nüsha), Sekreterliğe (3 nüsha) ve çevirmenlere (4 nüsha) dağıtılmak üzere, raporlarını 25 nüsha olarak Sekreterliğe vermelidir. STK'lar, raporlarını normal veya elektronik posta ile Sekreterliğe gönderebilirler, ancak iadeli taahhütlü olarak göndermeleri tavsiye olunur. STK'ların, sivil toplum raporlarını bilgisayar disket/CD-ROM'larına kaydederek vermeleri, Sekreterliğin Komite üyeleri ile bilgileri paylaşmasını kolaylaştıracak ve raporun www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf internet adresinden ulaşılabilen Birleşmiş Milletler Antlaşma Yapıları veri bankasında yayımlanması olasılığını arttıracaktır.²²

---

²² Bkz. dn. 1, <http://shr.aaas.org/escr/handbook/chap10.htm>.

8. ADIM

İZLEME

Sivil toplum raporunun sunulmasının ardından, Sözleşme ile güvenceye alınan hakların ulusal düzeyde uygulanmasını sağlamak üzere STK'ların atabileceği başka adımlar da mevcuttur. Bunlar arasında:

- Taraf Devletin, Komite'nin tavsiye ve sonuç gözlemlerine ilişkin olarak aldığı tedbirlerin izlenmesi;
- Sözleşme'nin ulusal düzlemdeki uygulamasına/uygulanmasına ilişkin yeni gelişmeleri Komite'ye bildirmek;²³
- Komite'nin sonuç gözlemleri, sivil toplum raporları vs.'nin, yasama ve yürütme organları tarafından ulusal düzlemde değerlendirilmesi ve tartışılması için çaba göstermek;²⁴
- Komite'nin taraf Devlete ilişkin olarak yaptığı gözden geçirmenin sonuçlarının (Komite'nin görüşleri ve tavsiyeleri de dahil olmak üzere) kamuya duyurulması için kampanya yürütmek;
- Yuvarlak masa toplantıları ve/veya atölye çalışmaları ile, sivil toplum raporunun hazırlanması ve sunulması sırasında edinilen tecrübeleri, diğer STK'larla paylaşmak;
- Sürecin her aşamasında (taraf Devlet ve sivil toplum raporlarının sunulması, taraf Devlet temsilcisine Komite tarafından sorumlu alanlarda sorulan yöneltmesi ve izleme aşaması) medyanın dikkatini bu konulara çekmek²⁵ sayılabilir.

---

23 Bkz. dn. 1, *Annex F: NGO Checklists for the Promotion and Defence of Economic, Social and Cultural Rights*, http://shr.aaas.org/escr/handbook/PDF/annex_f.pdf

24 Bkz. dn.1.

25 Bkz. dn. 1, <http://shr.aaas.org/escr/handbook/chap10.htm>

EK I

Rapor Hazırlarken Dikkat Edilmesi Gerekenler Listesi

Aşağıdaki tablo, Komite'nin izlediği usuller, STK'ların sivil toplum raporları hazırlanması ve sunulmasına ilişkin tecrübeleri ve en iyi uygulamalar gözetilerek hazırlanmış bir denetim listesi içermektedir. Uygun olduğu ölçüde, bu listeye, sivil toplum raporunda değinilen *her bir hak* için başvurulabilir.

ÖN MATERYAL	
Kapak Sayfası	Kapak sayfası, aşağıdaki bilgileri içermelidir <ul style="list-style-type: none"> • Raporun başlığı • STK/raporu hazırlayanların isim ve adresleri (ECOSOC nezdinde danışmanlık statüsüne sahip olmayan bir STK adına sunuyorsanız, bu STK'nın isim ve adresini de yazınız) • Gözden geçirmeye tabi taraf Devletin hangisi olduğu ve Komite incelemesinin yapılacağı tarih • Sivil toplum raporunun sunum tarihi ve basım yeri • Ekler dahil olmak üzere, raporun kaç sayfa olduğu

<p>Özet (1 ila 3 sayfa)</p>	<p>Komite üyelerinin, taraf Devlete ilişkin incelemeleri sırasında, önemli bazı bilgilere acil olarak ulaşmaları gerekebilir, bu nedenle STK'ların:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Raporun ana noktalarının bir özetini (her ana noktayı açıklayıcı bir ve destekleyici 1-2 cümle) • Komite'nin: <ul style="list-style-type: none"> (i) taraf Devlet'le olan iletişimde; ve (ii) sonuç gözlemlerini²⁶ hazırlarken rahatlıkla kullanabileceği kadar açık bir dille ifade ettikleri tavsiyelerini, özet olarak bildirmeleri önemlidir.
<p>İçindekiler</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Sivil toplum raporunda yer alan tüm başlık ve alt-başlıkları içeren bir dizin yapılmalıdır (Komite'ye aradığı bilgiyi bulmasında yardımcı olacaktır) • Destekleyici belgeler ve ekler de belirtilmelidir.
<p>Diğer Belgeler</p>	<p>STK'lar raporlarında görsel malzeme kullanıyor veya kısaltmalara başvuruyorsa, bunların da;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Şekil/tablo/şema listesi (varsa) • Kısaltmalar listesi (varsa) olarak raporun başına konulması gerekir.

RAPOR METNİ

<p>Giriş</p>	<ul style="list-style-type: none"> • STK'nın amaç ve faaliyetlerine ilişkin kısaca bilgi verin. • Raporun kapsam ve içeriğinin hangi "hedef"e ulaşmak üzere belirlendiğini belirtin (tüm ekonomik, sosyal ve kültürel hakları mı kapsamayı hedefliyor, yoksa belli hakları mı?) • Raporun hazırlanmasında kullanılan yöntem ve kaynaklar hakkında bilgi verin.
---------------------	---

Raporun Arka Planına İlişkin Bilgiler	<ul style="list-style-type: none"> • Gizli tutulmasını istediğiniz bilgileri belirtin. • Ülkenin tarihsel ve/veya sosyo-politik koşullarına ilişkin kısaca bilgi verin (Sözleşme uygulaması bakımından önem teşkil eden bilgiler)
Haklara İlişkin Ulusal Yasal Koruma	<ul style="list-style-type: none"> • Sözleşme iç hukukun bir parçası haline getirildi mi? Anayasal koruma altında mı? Eğer öyleyse, haklara ilişkin mevcut anayasal/yasal hükümlerde korumayı zayıflatacak veya önemli ölçüde etkileyecek değişiklikler yapıldı mı?²⁷ Eğer haklar iç hukuka aktarıldıysa: <ul style="list-style-type: none"> (i) Haklar, mahkeme önünde doğrudan ileri sürülebiliyor mu? (ii) Bireyler gibi gruplar da hak talebinde bulunabiliyor mu? (iii) Hak ihlalleri söz konusu olduğunda öngörülen hak arama yolları nelerdir? (iv) Haklardan yararlanılmasına getirilen sınırlamalar nelerdir? (v) Hakkın iç hukukta uygulanmasına ilişkin olarak uluslararası yargı organlarınınca verilmiş kararlar var mı?
Bir Önceki Taraf Devlet Raporundan Sonraki Gelişmelerin Değerlendirilmesi	<ul style="list-style-type: none"> • Taraf Devlet, bir önceki raporuna ilişkin Komite sonuç gözlemlerindeki tavsiyelere uydu mu? • Son taraf Devlet raporundan ve Komite incelemesinden sonra, ulusal mevzuatta, Mahkeme kararlarında, idari düzenlemelerde, usul ve/veya uygulamalarda vs. bir gelişme yaşandı mı?

	<ul style="list-style-type: none"> • Hükümet, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin uygulanmasına yönelik olumlu adımlar attı mı? Bu haklara riayet edilmesi anlamında olumlu bir gelişme gözlemlendi mi? • Hakların aşamalı olarak sağlanması konusunda atılan geri adımlar var mı? Hakların hayata geçirilmesinde karşılaşılan zorluklar nelerdir? • (Tarafların Devletin uygulama / uygulamama yönündeki çabalarını etkileyecek / açıklayacak) olumsuz gelişmeler yaşandı mı?
<p>Sözleşme'nin Ulusal Düzlemde Uygulanması</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Hükümet, kaynakların sınırlılığına rağmen, toplumun her kesiminin haklardan azami olarak faydalanmasını sağlamak için çaba gösteriyor mu? • Hükümet, Sözleşme ile korunan haklardan herhangi birini ihlâl etti mi? Eğer ettiyse: <ol style="list-style-type: none"> (i) Hakkın nasıl ihlâl edildiğini belirtiniz. Ayrıntılı örnekler veriniz. (ii) Haktan yararlanılması, asgari olarak sağlanıyor mu? (Hakların korumasına en çok ihtiyaç duyanlar hakların asgari korumasından yararlanıyor mu?)²⁸ (iii) Hükümet, hakların ihlâlinin sonuçlarını gidermek ve tekrarlanmasını önlemek için gerekli çabayı gösteriyor mu? (iv) Tarafların Devlet, raporunda hak ihlâllerinin varlığını kabul ediyor mu? Eğer ediyorsa, bu ihlâller nasıl aktarılmış? Aktarılırken gerçekçi davranılmış mı?

	<p>(v) Hükümete göre, Sözleşme ile güvenceye alınan hakların hayata geçirilmesi önündeki engeller nelerdir? Bunlara katılıyor musunuz?</p> <p>(vi) Hak ihlallerine etki eden nedenler nelerdir? Bunlar, ihlâl anında ortaya çıkan nedenler midir, yoksa tarihsel veya sisteme hakim nedenler midir?</p> <p>(vii) Hükümet, Sözleşme ihlallerinin nedenlerini araştırıyor mu? İhlalleri sona erdirmek üzere, STK'lara, sivil toplumun diğer unsurlarına ve uzmanlara danışıyor mu?</p> <p>(viii) Hükümet, Sözleşme ile güvence altına alınan hakların ihlallerinin sorumlularını tespit ediyor mu? Bu kişiler hesap veriyor mu? Buna ilişkin bilgi kamuyla paylaşılıyor mu?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Sözleşme ile güvence altına alınan hakların hayata geçirilmesiyle ilgili olarak, Hükümetin taraf Devlet raporunda yer alan iddialarıyla gerçeklik arasında fark var mı?
<p>Sözleşme'ye İlişkin Hükümet Politika, Program ve İlkeleri</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Hükümet, Sözleşme ile güvence altına alınan hakların korunması ve geliştirilmesi için programlar, politikalar ve ilkeler ortaya koydu mu? Yanıt olumluysa: • Hükümetin, aldığı tedbirleri, mevcut koşullar altında en “uygun” tedbirler olarak kabul etmesinin, kamuya açıklanan nedenleri nelerdir?²⁹

- Hükümetin ekonomik, sosyal ve kültürel hakları korumaya ve geliştirmeye yönelik programları nelerdir ve kamunun hangi kesimine yönelmiştir (idari, mali, sosyal, eğitim sektörü vs.)? Aşağıdaki soruları yanıtlayınız:
  - (i) Program yasayla mı, idari işlemlerle mi, yoksa başka şekilde mi hazırlanıp, yürütülüyor?
  - (ii) Programın hedefleri açık mı ve sürekli fona sahip mi? Program hedefe ulaşmaya elverişli mi? Program, risk altındaki grupların ihtiyaçlarını gözetiyor mu? (örneğin bu gruplarla temasa geçilmiş ve/veya gerekli araştırma yapılmış mı?)
  - (iii) Programı etkili biçimde yürütmek için gerekli kurumlar mevcut mu?
  - (iv) Programın yürütülmesini izleyecek bir mekanizma var mı? Hükümetin Sözleşme'ye ilişkin programları dönemsel olarak değerlendirilerek, başarı ve eksiklikler tespit ediliyor mu? Bu idari/izleme mekanizmalarının etkililik bakımından bir değerlendirmesini yapın.
  - (v) Toplumun bu programlara ilişkin bilgisi var mı? (Toplumun bilgilendirmek için kampanyalar yürütülmesi, basınla temaslar vs.)
  - (vi) Programlar (farklı coğrafi bölgeler, sosyo-ekonomik sınıflar, cinsiyet, azınlık grupları vs.) gibi unsurlar gözetilerek adil olarak dağıtılıyor mu?
  - (vii) Bu programların aktörleri olarak kimler seçilmiş? (ilgili bakanlıklar ve STK'lar sürece dahil edilmiş mi?)

	<p>(viii) Hükümetin faaliyetleri etkili mi, değilse neden? Bunlar nasıl iyileştirilebilir?³⁰</p> <ul style="list-style-type: none"> • Hükümet, ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin koruma/geliştirme programları hazırlarken, ilgililerin Sözleşme ile güvence altına alınan hakların uygulanması konusundaki gelişmeleri değerlendirmelerini kolaylaştırıcı bir hedef ve takvim belirledi mi? • Hükümet, bu programların geliştirilmesi ve uygulanması aşamasında, uzmanlara, STK'lara ve diğer sivil toplum kesimlerine danıştı mı?³¹
Tavsiyeler	<ul style="list-style-type: none"> • Taraf Devletin, Sözleşme uygulamasını nasıl geliştirebileceğine ilişkin açık ve hedefe yönelik tavsiyelerde bulunun. • Komite'nin ek bilgi edinebilmek için taraf Devlet temsilcilerine yöneltebileceği soru ve talepleri belirtin.³²
REFERANSLAR	
Bibliyografya	<ul style="list-style-type: none"> • Sivil toplum raporunu hazırlarken başvurduğunuz/atıfta bulunduğunuz kaynakların bir listesini ekleyin. • Komite'nin başvurabileceği ek kaynakları belirtin.
Ekler	<ul style="list-style-type: none"> • Ulusal mevzuatın ilgili kısımları, yasa taslakları, istatistikler, gazete kupürleri, akademik raporlar, görsel malzeme ve diğer belgeleri ekleyin.

30 (i) ile (viii) arasında aktarılan hususlara ilişkin olarak <http://www.iwraw-ap.org/shadowguidelines.html> internet sayfasından yararlanılmıştır.

31 Bkz. dn. 1, *Annex F: NGO Checklists for the Promotion and Defence of Economic, Social and Cultural Rights*, http://shr.aas.org/escr/handbook/PDF/annex_f.pdf

32 Bkz. dn. 2, http://www.reproductiverights.org/pub_art_tmb_9.html

EK II

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme³³

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 16 Aralık 1966 tarihli, 2200A (XXI) sayılı kararıyla kabul edilmiş ve imza, onay ve katılmaya açılmıştır.

27. Madde uyarınca, 3 Ocak 1976 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

---

33 Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair 4867 sayılı Kanun, 18 Haziran 2003 tarih ve 25142 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Sözleşme metninin ekli olduğu ve Sözleşme'nin Onaylandığına İlişkin 2003/5923 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ise 11 Ağustos 2003 tarih ve 25196 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

GİRİŞ

Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler,

Birleşmiş Milletler Şartı'nda ilan edilmiş ilkelere uygun olarak, insanlık ailesinin tüm mensuplarının doğuştan sahip oldukları onurun ve eşit ve devredilmez haklarının tanınmasının, dünyada özgürlük, adalet ve barışın temeli olduğunu gözönünde bulundurarak;

Bu hakların, kişinin doğuştan sahip olduğu onurundan kaynaklandığını kabul ederek;

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'ne uygun olarak, korku ve yoksuluktan kurtulma özgürlüğüne sahip insan ülküsüne ancak, herkesin kişisel ve siyasal haklarının yanısıra ekonomik, sosyal ve kültürel haklarından yararlanabileceği şartların yaratılması ile ulaşılabileceğini kabul ederek;

Birleşmiş Milletler Şartı uyarınca, Devletlerin insan hak ve özgürlüklerine tüm dünyada saygı gösterilmesini ve bunların uygulanmasını teşvik etmek yükümlülüğünü gözönüne alarak;

Diğer bireylere ve bağlı olduğu topluluğa karşı görevleri olan bireyin bu Sözleşme’de tanınan haklara saygı gösterilmesi ve bunların uygulanması için çaba gösterme sorumluluğu altında bulunduğunu dikkate alarak;

Aşağıdaki hükümler üzerinde anlaşmışlardır:

BÖLÜM I

Madde 1

1. Bütün halklar kendi kaderlerini tayin etme hakkına sahiptirler. Bu hak gereğince halklar, kendi siyasal statülerini özgürce kararlaştırırlar ve ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmelerini özgürce sağlarlar.
2. Bütün halklar, kendi amaçları doğrultusunda, karşılıklı yarar ilkesine dayanan uluslararası ekonomik işbirliği ve uluslararası hukuktan doğan yükümlülüklerine halel getirmemek kaydıyla, kendi doğal zenginlik ve kaynaklarından özgürce yararlanabilirler. Bir halk, hiçbir durumda, kendi varlığını sürdürmesi için gerekli olan kendi olanaklarından yoksun bırakılamaz.

Özerk olmayan ve Vesayet altında bulunan ülkelerin yönetilmesinden sorumlu olan Devletler de dahil, bu Sözleşme’ye Taraf Devletler, Birleşmiş Milletler Şartı’nın hükümleri uyarınca, halkların kendi kaderlerini tayin etme hakkının gerçekleştirilmesini kolaylaştıracaklar ve bu hakka saygı göstereceklerdir.

BÖLÜM II

Madde 2

1. Bu Sözleşme’ye Taraf her Devlet, münferiden ve ekonomik ve teknik plan başta olmak üzere uluslararası yardım ve işbirliği yoluyla, mevcut kaynakların azamisini kullanarak, bilhassa yasal düzenleme suretiyle alınacak tedbirleri de içerecek şekilde

her türlü uygun yöntem vasıtasıyla, bu Sözleşme’de tanınan hakların tam olarak kullanılmasını aşamalı olarak sağlamak amacıyla tedbirler almayı taahhüt eder.

2. Bu Sözleşme’ye Taraf Devletler, bu Sözleşme’de belirtilen hakların ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka bir fikir, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum ya da başka bir statü bakımından herhangi bir ayırım gözetmeksizin uygulanmasını taahhüt eder.
3. Gelişmekte olan ülkeler, insan haklarını ve kendi ulusal ekonomilerini dikkate alarak, bu Sözleşme’de tanınan ekonomik hakları hangi ölçüde yabancılara da vereceklerini belirleyebilirler.

Madde 3

Bu Sözleşme’ye Taraf Devletler, bu Sözleşme’de belirtilen bütün ekonomik, sosyal ve kültürel hakları kullanmada kadınlarla erkeklerle eşit hak sağlamakla yükümlüdürler.

Madde 4

Bu Sözleşme’ye Taraf Devletler, bu Sözleşme’ye uygun olarak Devletin sağladığı haklardan yararlanılmasında, Devletin, bu hakları ancak yasanın belirlediği ölçüde sınırlayabileceğini ve bu sınırlamayı da ancak bu hakların niteliği ile bağdaştığı ölçüde ve yalnızca demokratik bir toplumda genel refahın arttırılması amacı ile yapabileceğini kabul ederler.

Madde 5

1. Bu Sözleşme’deki hiçbir hüküm, herhangi bir Devlete, gruba ya da kişiye, Sözleşme’de tanınmış hakların ya da özgürlüklerin herhangi birinin ortadan kaldırılmasına ya da bu Sözleşme’de öngörülmüş olandan daha geniş ölçüde sınırlanmasına yönelik

herhangi bir eyleme girişme ya da bir davranışta bulunma hakkını sağlar biçimde yorumlanamaz.

2. Bir ülkede kanun, sözleşmeler, yönetmelik ya da teamül ile tanınmış ya da var olan temel insan haklarından hiçbiri, bu Sözleşme'nin bu gibi hakları tanımadığı ya da daha az ölçüde tanıdığı gerekçesiyle sınırlanamaz veya kaldırılamaz.

BÖLÜM III

Madde 6

1. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, herkesin serbestçe seçtiği ya da kabul ettiği bir işte çalışarak hayatını kazanma fırsatını veren çalışma hakkını tanırlar ve bu hakkın korunması için gerekli tedbirleri alırlar.
2. Bu Sözleşme'ye Taraf bir Devletin, bu hakkı tam olarak gerçekleştirmek için alacağı tedbirler, teknik ve mesleki rehberlik ile eğitim programlarını, bireyin temel ekonomik ve siyasal özgürlüklerini koruyan şartlar altında, düzenli şekilde ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimi ile tam ve üretken istihdamını sağlama ya yönelik politika ve teknikleri içermelidir.

Madde 7

Bu Sözleşme'ye Taraf olan Devletler, herkesin adil ve elverişli çalışma koşullarından yararlanmak hakkını kabul ederler. Bu hak özellikle şunları güvence altına alır:

- (a) Bütün işçilere emeklerine karşılık, asgari olarak;
  - (i) Adil ücretler ve eşit işlere, hiçbir ayırım yapılmaksızın eşit ödeme, özellikle kadınlara, kendilerine sunulan çalışma koşullarının erkeklerin koşullarından daha aşağı olmaya-acağı ve aynı iş için aynı ücreti alacakları konusunda güvence verilmesi;

- (ii) Bu Sözleşme'nin hükümlerine uygun olarak, kendilerine ve ailelerine saygın bir yaşam düzeyi sağlayacak bir ücret verilmesi;
- (b) Güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları;
- (c) Herkese, işyerinde uygun bir üst kademeye yükselmeye eşit olanak ve bu yükselmenin yalnızca kıdem ve yeterlilik esaslarına göre yapılması;
- (d) Dinlenme, boş zaman, çalışma saatlerinin makul ölçülerde sınırlanması, ücretli dönemsel tatiller ve resmi tatillerde ücret verilmesi.

Madde 8

1. Bu Sözleşme'ye Taraf devletler aşağıdaki hakları güvence altına almakla yükümlüdürler:
  - (a) Herkesin, ekonomik ve sosyal çıkarlarını geliştirmesi ve koruması için sendika kurma ve yalnızca ilgili örgütün kurallarına bağlı olarak dilediği sendikaya girme hakkı. Bu hakkın kullanılmasına, yasalarda belirtilen ve demokratik bir toplumda ulusal güvenlik ve kamu düzeni menfaati ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması bakımından gerekli olan sınırlamalardan başka bir sınırlama getirilemez;
  - (b) Sendikaların ulusal federasyonlar ya da konfederasyonlar kurma hakkı ve konfederasyonların uluslararası sendikal örgütler kurma ya da bunlar katılma hakkı.
  - (c) Sendikaların, yasalarda belirtilen ve demokratik bir toplumda ulusal güvenlik ve kamu düzeni menfaati ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması bakımından gerekli olan sınırlamalardan başka bir sınırlama olmaksızın özgürce faaliyette bulunma hakkı;
  - (d) Her ülkenin yasalarına uygun olarak kullanılmak kaydıyla, grev hakkı.

2. Bu madde, sözü edilen hakların, silahlı kuvvetler, polis ya da devlet yönetiminin mensupları tarafından kullanılmasına yasal kısıtlamalar getirilmesine engel olmaz.
3. Bu maddenin hiçbir hükmü, Sendika Özgürlüğü ve Sendika Hakkının Korunmasına İlişkin 1948 tarihli Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşmesi'ne Taraf Devletlere, Sözleşme'de öngörülen güvenceleri haleldar edici yasal tedbirler alma ya da yasaları bu güvenceleri ihlâl edici şekilde uygulama yetkisi vermez.

Madde 9

Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, herkesin sosyal sigorta da dahil olmak üzere sosyal güvenlik hakkını tanırlar.

Madde 10

Bu Sözleşme'ye Taraf devletler aşağıdaki hususları kabul ederler:

1. Toplumun doğal ve temel birimi olan aileye, özellikle ailenin kurulması için ve aileye bağımlı çocukların bakım ve eğitiminden sorumlu oldukları sürece, en geniş koruma ve yardımın yapılması gerektiğini kabul ederler. Evlenme, buna istekli olan eşlerin hür rızası ile olmalıdır.
2. Annelere, doğumdan önce ve sonra makul bir süreyle özel bir koruma sağlanmalıdır. Bu dönem içinde, çalışan anneler ücretli izinden ya da yeterli sosyal güvenlik tedbirlerini kapsayan izinden yararlanmalıdırlar.
3. Bütün çocuklar ve gençler yararına, ebeveynlikten ya da başka koşullardan dolayı hiçbir ayırım gözetilmeksizin, özel koruma ve yardım tedbirleri alınmalıdır. Çocuklar ve gençler ekonomik ve sosyal sömürden korunmalıdır. Onların ahlaki değerlerine ya da sağlıklarına zararlı olabilecek, hayatlarını tehlikeye sokabilecek ya da normal gelişmelerini engelleyebilecek işlerde çalıştırılmaları yasalarla cezalandırılmalıdır. Devletler, ayrıca, yaş sınırları

nırları koyarak, çocukları bu yaş sınırları altında ücretli olarak çalıştırılmasını yasalarla yasaklamalı ve cezalandırmalıdır.

Madde 11

1. Bu Sözleşme'ye taraf Devletler, herkesin, yeterli beslenme, giyim ve konut da dahil olmak üzere, kendisi ve ailesi için yeterli yaşam düzeyine sahip olma ve yaşam koşullarını sürekli geliştirme hakkına sahip olduğunu kabul ederler. Taraf Devletler bu hususta hür rızaya dayalı uluslararası işbirliğinin temel önemini kabul ederek, bu hakkın gerçekleşmesini güvence altına almak için uygun tedbirler alacaklardır.
2. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, herkesin açlıktan kurtulma temel hakkını kabul ederek, münferiden ve uluslararası işbirliği yoluyla, özel programları da içeren gerekli tedbirleri aşağıdaki amaçlara yönelik olarak alacaklardır:
  - (a) Teknik ve bilimsel bilgilerden tam olarak yararlanmak suretiyle, beslenme ilkeleri konusundaki bilgileri yayarak ve doğal kaynakların en etkin bir şekilde geliştirilmesini ve kullanılmasını sağlayacak şekilde tarımsal sistemleri düzelterek ya da geliştirerek, besinlerin üretilmesi, korunması ve dağıtılması yöntemlerini iyileştirmek; ve
  - (b) Gerek gıda maddeleri ihraç eden, gerek gıda maddeleri ithal eden ülkelerin sorunlarını dikkate alarak, dünyadaki besin maddelerinin ihtiyaca göre adil bir şekilde dağıtımını sağlamak.

Madde 12

1. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, herkesin, ulaşılabilecek en yüksek fiziksel ve zihinsel sağlık standardına sahip olma hakkını kabul ederler.
2. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletlerin, bu hakkın tam olarak kulla-

nilmasını sağlamak için alacakları tedbirler şu amaçlara yönelik olacaktır:

- (a) Ölü doğum ve çocuk ölümleri oranlarının düşürülmesini ve çocuğun sağlıklı bir şekilde gelişmesini sağlamak;
- (b) Çevresel ve sinai sağlık şartlarının her yönüyle iyileştirilmesi;
- (c) Salgın, yöresel, mesleki ve diğer hastalıkların önlenmesi, tedavisi ve kontrolü;
- (d) Hastalık durumunda herkese tıbbi hizmet ve tıbbi bakım sağlayacak koşulların yaratılması.

Madde 13

1. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, herkesin eğitim görme hakkına sahip olduğunu kabul ederler. Taraf Devletler, eğitimin, insanın kişiliğinin ve onur duygusunun tam olarak gelişmesine yönelik olacağı ve insan hakları ile temel özgürlüklere saygıyı güçlendireceği hususunda mutabıktırlar. Taraf Devletler, ayrıca, eğitimin, herkesin özgür bir topluma etkin bir şekilde katılmasını sağlayacağı, tüm uluslar ve tüm ırksal, etnik ve dinsel gruplar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu geliştireceği ve Birleşmiş Milletler'in barışın korunmasına yönelik faaliyetlerini güçlendireceği hususlarında mutabıktırlar.
2. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, bu hakkına tam olarak geliştirilmesi amacı ile aşağıdaki hususları kabul ederler:
  - (a) İlköğretim herkes için zorunlu ve parasız olacaktır;
  - (b) Teknik ve mesleki eğitim de dahil olmak üzere, orta öğretimin çeşitli biçimlerinin, her türlü uygun yöntemle ve özellikle parasız eğitimin tedricen yaygınlaştırılması yoluyla herkes için açık ve ulaşılabilir olması sağlanacaktır;
  - (c) Yüksek öğretimin, özellikle parasız eğitimin tedricen geliştirilmesi yoluyla, kişisel yetenek temelinde herkese eşit de-

- recede açık olması sağlanacaktır;
- (d) İlköğretim görmemiş ya da ilköğretimini tamamlayamamış olanlar için temel eğitim elden geldiğince teşvik edilecek ve ya yoğunlaştırılacaktır;
- (e) Her düzeyde okullar sisteminin geliştirilmesi aktif bir şekilde yürütülecek, yeterli bir burs sistemi yerleştirilecek ve öğretim personelinin maddi koşulları sürekli olarak iyileştirilecektir.
3. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, ana-babanın veya –bazı durumlarda- yasal yoldan tayin edilmiş velilerin çocukları için, kamu makamlarınca kurulmuş okullar dışında, Devletin koyduğu ya da onayladığı asgari eğitim standartlarına uygun diğer okulları seçme özgürlüğüne ve çocuklarına kendi inançlarına uygun dinsel ve ahlaki eğitim verme serbestliklerine saygı göstermekle yükümlüdürler.
4. Bu maddenin hiçbir hükmü, bireylerin ve kuruluşların eğitim kurumları kurma ve yönetme özgürlüklerini kısıtlayacak şekilde yorumlanamaz; bu özgürlüğün kullanılması, daima, bu maddenin 1. fıkrasında ortaya konmuş olan ilkelere uyulmasına ve böyle durumlarda verilen eğitimin Devlet tarafından belirlenebilecek asgari standartlara uygun olması gereğine bağlıdır.

Madde 14

Bu Sözleşme'ye Taraf olup, taraf olduğu tarihte, ülkesinde veya yargı yetkisi altında bulunan topraklarda zorunlu ve parasız ilköğretim sistemini sağlayamamış olan her Devlet, Taraf olma tarihini izleyen iki yıl içinde, herkes için zorunlu parasız ilköğretim ilkesinin, tedricen uygulanması amacıyla ayrıntılı bir eylem planını, planda belirtilen makul sayıda yıllar içinde uygulamak ve kabul etmekle yükümlüdür.

Madde 15

1. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, herkesin:
  - (a) Kültürel yaşama katılma hakkına;
  - (b) Bilimsel ilerlemeden ve uygulamalarından yararlanma hakkına;
  - (c) Kendisinin yarattığı herhangi bir bilimsel, edebi ya da sanatsal üründen doğan maddi ve manevi çıkarların korunmasından yararlanma hakkına sahip olduğunu kabul ederler.
2. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletlerin, bu hakkın tam olarak kullanılmasını sağlama yönünde alacakları tedbirler, bilim ve kültürün korunması, geliştirilmesi ve yayılması için gerekli olan tedbirleri kapsayacaktır.
3. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, bilimsel araştırma ve yaratıcı faaliyetler için gerekli özgürlüğe saygı göstermekle yükümlüdürler.
4. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, bilimsel ve kültürel alanda uluslararası işbirliğinin ve temasların özendirilmesinden ve geliştirilmesinden doğacak yararları kabul ederler.

BÖLÜM IV**Madde 16**

1. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, bu Sözleşme'de tanınmış haklara saygı gösterilmesinin sağlanmasında aldıkları tedbirler ve kaydedilen gelişmeler konusunda, Sözleşme'nin bu bölümüne uygun olarak, raporlar vermekle yükümlüdürler.
2. (a) Bütün raporlar Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne sunulacaktır; Genel Sekreter, bu raporların bir örneğini, bu Sözleşme'nin hükümleri uyarınca, incelenmek üzere Ekonomik ve Sosyal Konsey'e gönderecektir.
  - (b) Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, bu Sözleşme'ye Taraf ve aynı zamanda ihtisas kuruluşlarına da üye olan Devletlerden gelen raporların veya bunların bazı bölümlerinin,

kuruluş belgeleri uyarınca ihtisas kuruluşlarının sorumluluk alanları içine giren konulara ilişkin olması halinde, bu raporların veya ilgili bölümlerinin örneklerini, sözkonusu ihtisas kuruluşlarına da gönderecektir.

Madde 17

1. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, raporlarını aşamalı olarak, Ekonomik ve Sosyal Konsey'in, bu Sözleşme'nin yürürlüğe girmesini izleyen bir yıl içinde Taraf Devletlere ve ilgili ihtisas kuruluşlarına danışarak hazırlayacağı bir programa uygun olarak sunacaklardır.
2. Raporlar, bu Sözleşme'den doğan yükümlülüklerin tam olarak yerine getirilme derecesini etkileyen unsurları ve güçlükleri belirtebilir.
3. Şayet bu Sözleşme'ye Taraf Devletlerden biri tarafından Birleşmiş Milletler'e ya da ihtisas kuruluşlarına ilgili bilgiler daha önce verilmiş ise, aynı bilgiyi tekrar vermek gerekli olmayacak, bu şekilde sunulmuş bilgiye yapılacak açık bir atıf yeterli olacaktır.

Madde 18

Ekonomik ve Sosyal Konsey, insan hakları ve temel özgürlükler alanında Birleşmiş Milletler Şartı'ndan doğan sorumlulukları uyarınca, ihtisas kuruluşlarıyla, bu Sözleşme'nin, ihtisas kuruluşlarının faaliyet alanlarına giren konulardaki hükümlerine uyulmasında sağlanan ilerlemeler hakkında kendisine rapor sunmalarına ilişkin düzenlemeler yapabilir. Bu raporlar, ihtisas kuruluşunun yetkili organlarının, uygulama konusunda kabul ettiği karar ve tavsiyelerin ayrıntılarını içerebilir.

Madde 19

Ekonomik ve Sosyal Konsey, 16. ve 17. maddeler uyarınca insan hakları konusunda devletlerin sundukları raporlarla, 18. madde

uyarınca insan hakları konusunda ihtisas kuruluşlarının sundukları raporları, incelemek ve genel tavsiyelerde bulunmak üzere ya da, gerekiyorsa, bilgi için İnsan Hakları Komisyonu'na gönderebilirler.

Madde 20

Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler ve ilgili ihtisas kuruluşları, 19. madde uyarınca verilmiş bir genel tavsiye konusunda, ya da İnsan Hakları Komisyonu'nun herhangi bir raporunda yer alan böyle bir genel tavsiye konusunda, veya orada belirtilen herhangi bir belge konusunda, Ekonomik ve Sosyal Konsey'e görüş bildirebilirler.

Madde 21

Ekonomik ve Sosyal Konsey, Sözleşme'ye Taraf Devletlerin ve ihtisas kuruluşlarının, bu Sözleşme'de tanınan haklara genel olarak saygı gösterilmesini sağlamak üzere alınan tedbirler ve gerçekleştirilen gelişmeler konusunda verdikleri bilgilerin bir özetini ve genel nitelikli tavsiyeleri içeren raporları zaman zaman Genel Kurul'a sunabilir.

Madde 22

Ekonomik ve Sosyal Konsey, bu Sözleşme'de sözü edilen raporlardan doğan herhangi bir sorunu Birleşmiş Milletler'in diğer organlarının, bunların yardımcı organlarının ve teknik yardım sağlamakla görevli ihtisas kuruluşlarının dikkatlerine sunabilir. Böylece, bu Sözleşme'nin tedricen etkili şekilde uygulanmasına katkıda bulunabilecek uluslararası tedbirlerin uygunluğu konusunda bu organların kendi yetki alanları çerçevesinde karar vermelerine yardım edebilecek sorunlar dikkatlerine sunulmuş olacaktır.

Madde 23

Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, bu Sözleşme'de tanınan hakların gerçekleştirilmesine yönelik uluslararası düzeyde tedbirlerin, Sözleşmeler yapılması, tavsiye kararları alınması, teknik yardımda bulunulması ve danışma ve inceleme amacı ile ilgili Hükümetlerle birlikte düzenlenecek bölgesel ve teknik toplantılar yapılması gibi yöntemleri kapsadığını kabul ederler.

Madde 24

Bu Sözleşme'nin hiçbir hükmü, Sözleşme'de ele alınan konularda Birleşmiş Milletler'in ihtisas kuruluşlarının çeşitli organlarının sorumluluklarını belirleyen Birleşmiş Milletler Şartı'nın ve ihtisas kuruluşlarının kuruluş belgelerinin hükümlerini haleldar edecek şekilde yorumlanamaz.

Madde 25

Bu Sözleşme'nin hiçbir hükmü, tüm halkların, doğal zenginlik ve kaynaklarından tam olarak özgürce yararlanma ve bunları kullanma konusunda kendiliğinden sahip buldukları hakları haleldar edecek şekilde yorumlanamaz.

BÖLÜM V

Madde 26

1. Bu Sözleşme, Birleşmiş Milletler'in ya da onun ihtisas kuruluşlarından herhangi birine üye olan ya da Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'ne taraf olan bir Devletin ya da Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından bu Sözleşme'ye taraf olmaya çağırılan herhangi başka bir Devletin imzasına açıktır.
2. Bu Sözleşme onaya tabidir. Onay belgeleri Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine tevdi edilecektir.

3. Bu Sözleşme, bu maddenin 1. fıkrasında belirtilen herhangi bir Devlet'in katılmasına açıktır.
4. Katılma, bir katılma belgesinin Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne tevdi edilmesi ile gerçekleşir.
5. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, her onaylama ya da katılma belgesinin kendisine iletildiğini, bu Sözleşme'yi imzalamış ya da ona katılmış olan tüm Devletlere bildirilecektir.

Madde 27

1. Bu Sözleşme, otuzbeşinci onaylama belgesinin ya da katılma belgesinin Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne iletilmesi tarihinden itibaren üç ay sonra yürürlüğe girecektir.
2. Otuzbeşinci onaylama belgesinin ya da katılma belgesinin iletilmesinden sonra bu Sözleşme, onaylayan ya da buna katılan her devlet bakımından, o Devletin kendi onaylama ya da katılma belgesinin iletilmesinden üç ay sonra yürürlüğe girecektir.

Madde 28

Bu Sözleşme'nin hükümleri, hiçbir sınırlama ya da istisna yapılmaksızın Federal Devletlerin bütün kesimleri bakımından geçerli olacaktır.

Madde 29

1. Bu Sözleşme'ye Taraf her Devlet değişiklik önerebilir ve bunu Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne tevdi edebilir. Bunun üzerinde, Genel Sekreter bütün değişiklik önerilerini bu Sözleşme'ye Taraf Devletlere göndererek, önerileri ele almak ve bunlar üzerinde bir oylama yapmak amacı ile bir Taraf Devletler konferansı düzenlenmesinden yana olup olmadıklarını bildirmelerini ister. Taraf Devletlerden en az üçte birinin böyle bir konferans toplanmasını desteklemesi halinde Genel Sekreter,

Birleşmiş Milletler'in gözetimi altında böyle bir konferansı toplar. Konferansta hazır bulunan ve oy veren Taraf Devletlerin çoğunluğu tarafından kabul edilen herhangi bir değişiklik, onaylanmak üzere Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na sunulur.

2. Değişikliklerin yürürlüğe girmesi, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nca onaylandıktan ve bu Sözleşme'ye Taraf Devletlerin üçte ikisi tarafından kendi anayasa kurallarına uygun olarak kabul edilmesiyle olur.
3. Değişiklikler yürürlüğe girdiği zaman, bunları kabul eden Devletleri bağlar; öteki Taraf Devletler ise bu Sözleşme'nin hükümleri ile ve daha önce kabul etmiş oldukları değişiklikleri ile bağlı kalırlar.

Madde 30

Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, 26. maddenin 5. fıkrasındaki bildirimler dışında, aynı maddenin 1. fıkrasında zikredilen bütün Devletlere şunları bildirir:

- (a) 26. madde uyarınca yapılan imzalar, onaylamalar ve katılmalar;
- (b) 27. madde uyarınca bu Sözleşme'nin yürürlüğe giriş tarihi ve 29. madde uyarınca değişikliğin yürürlüğe giriş tarihi.

Madde 31

1. Çince, Fransızca, İngilizce, İspanyolca ve Rusça metinleri aynı derecede geçerli olan bu Sözleşme, Birleşmiş Milletler arşivinde saklanacaktır.
2. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, bu Sözleşme'nin onaylı örneklerini, 26. maddede belirtilen tüm Devletlere iletacaktır.

EK III

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme: Onay³⁴ Durumu³⁵

---

34 Bu tablo, <http://www.bayefsky.com> adresinden alınmış ve güncellenmiŐtir.

35 Bu tablodaki onay durumu 9 Haziran 2004'teki durumu yansıtılmaktadır.

Ülke	Onay tarihi ³⁶	Yürürlük tarihi
Afganistan	24 Ocak 1983	24 Nisan 1983
Almanya	17 Aralık 1973	03 Ocak 1976
Amerika Birleşik Devletleri	<i>i:5 Ekim 1977</i>	
Andora		
Angola	10 Ocak 1992	10 Nisan 1992
Antigua-Barbuda		
Arjantin	8 Ağustos 1986	8 Kasım 1986
Arnavutluk	4 Ekim 1991	4 Ocak 1992
Avustralya	10 Aralık 1975	10 Mart 1976
Avusturya	10 Eylül 1978	10 Aralık 1978
Azerbaycan	13 Ağustos 1992	13 Kasım 1992
Bahamalar		
Bahreyn		
Bangladeş	5 Ekim 1998	5 Ocak 1999

36 “Onay” onaylama ve katılmayı, başka bir ifade ile Sözleşme’ye “Taraf” olmayı ifade etmek için kullanılmıştır. “i” harfi ise, Devletin Sözleşme’yi imzaladığını ama henüz Taraf olmadığını ifade etmektedir.

Ülke	Onay tarihi	Yürürlük tarihi
Barbados	5 Ocak 1973	3 Ocak 1976
Belarus	12 Kasım 1973	3 Ocak 1976
Belçika	21 Nisan 1983	21 Temmuz 1983
Belize	<i>i: 6 Eylül 2000</i>	
Benin	12 Mart 1992	12 Haziran 1992
Bhutan		
Birleşik Arap Emirlikleri		
Birleşik Krallık	20 Mayıs 1976	20 Ağustos 1976
Bolivya	12 Ağustos 1982	12 Kasım 1982
Bosna-Hersek	1 Eylül 1993	6 Mart 1992
Botsvana		
Brezilya	24 Ocak 1992	24 Nisan 1992
Brunei		
Bulgaristan	21 Eylül 1970	3 Ocak 1976
Burkina Faso	4 Ocak 1999	4 Nisan 1999
Burundi	9 Mayıs 1990	9 Ağustos 1990
Cape Verde	6 Ağustos 1993	6 Kasım 1993
Cezayir	12 Eylül 1989	12 Aralık 1989
Cibuti	5 Kasım 2002	5 Şubat 2003
Comoros		
Cook Islands		
Çad	9 Haziran 1995	9 Eylül 1995
Çek Cumhuriyeti	22 Şubat 1993	1 Ocak 1996
Çin	27 Mart 2001	27 Haziran 2001
Danimarka	6 Ocak 1972	3 Ocak 1976
Dominika	17 Haziran 1993	17 Eylül 1993
Dominik Cumhuriyeti	4 Ocak 1978	4 Nisan 1978
Ekvator	6 Mart 1969	3 Ocak 1976
El Salvador	30 Kasım 1979	29 Şubat 1980
Ekvator Ginesi	25 Eylül 1987	25 Aralık 1987
Endonezya		

Ülke	Onay tarihi	Yürürlük tarihi
Eritre	17 Nisan 2001	17 Temmuz 2001
Ermenistan	13 Eylül 1993	13 Aralık 1993
Estonya	21 Ekim 1991	21 Ocak 1992
Etyopya	11 Haziran 1993	11 Eylül 1993
Fas	3 Mayıs 1979	3 Ağustos 1979
Fiji		
Fildişi Sahilleri	26 Mart 1992	26 Haziran 1992
Filipinler	7 Haziran 1974	3 Ocak 1976
Finlandiya	19 Ağustos 1975	3 Ocak 1976
Fransa	4 Kasım 1980	4 Şubat 1981
Gabon	21 Ocak 1983	21 Nisan 1983
Gambiya	29 Aralık 1978	29 Mart 1979
Gana	7 Eylül 2000	7 Aralık 2000
Gine	24 Ocak 1978	24 Nisan 1978
Gine-Bissau	2 Temmuz 1992	2 Ekim 1992
Grenada	6 Eylül 1991	6 Aralık 1991
Guatemala	19 Mayıs 1988	19 Ağustos 1988
Guyana	15 Şubat 1977	15 Mayıs 1977
Güney Afrika Cumhuriyeti	<i>i: 3 Ekim 1994</i>	
Gürcistan	3 Mayıs 1994	3 Ağustos 1994
Haiti		
Hırvatistan	12 Ekim 1992	8 Ekim 1995
Hindistan	10 Nisan 1979	10 Temmuz 1979
Hollanda	11 Aralık 1978	11 Mart 1979
Honduras	17 Şubat 1981	17 Mayıs 1981
Irak	25 Ocak 1971	3 Ocak 1976
İrlanda	8 Aralık 1989	8 Mart 1990
İran İslam Cumhuriyeti	24 Haziran 1975	3 Ocak 1976
İspanya	27 Nisan 1977	27 Temmuz 1977
İsrail	3 Ekim 1991	3 Ocak 1992
İsveç	6 Aralık 1971	3 Ocak 1976

Ülke	Onay tarihi	Yürürlük tarihi
İsviçre	18 Haziran 1992	18 Eylül 1992
İtalya	15 Eylül 1978	15 Aralık 1978
İzlanda	22 Ağustos 1979	22 Kasım 1979
Jamaika	3 Ekim 1975	3 Ocak 1976
Japonya	21 Haziran 1979	21 Eylül 1979
Kamboçya	26 Mayıs 1992	26 Ağustos 1992
Kamerun	27 Haziran 1984	27 Eylül 1984
Kanada	19 Mayıs 1976	19 Ağustos 1976
Katar		
Kazakistan		
Kenya	1 Mayıs 1972	3 Ocak 1976
Kıbrıs	2 Nisan 1969	3 Ocak 1976
Kırgızistan	7 Ekim 1994	7 Ocak 1995
Kiribati		
Kolombiya	29 Ekim 1969	3 Ocak 1976
Kongo Cumhuriyeti	5 Ekim 1983	5 Ocak 1984
Kongo Demokratik Cum.	1 Kasım 1976	1 Şubat 1977
Kore Cumhuriyeti	10 Nisan 1990	10 Temmuz 1990
Kore Demokratik Halk Cum.	14 Eylül 1981	14 Aralık 1981
Kosta Rika	29 Kasım 1968	3 Ocak 1976
Kuveyt	21 Mayıs 1996	21 Ağustos 1996
Küba		
Lao Demokratik Halk Cum.	<i>i: 7 Aralık 2000</i>	
Lesotho	9 Eylül 1992	9 Aralık 1992
Letonya	14 Nisan 1992	14 Temmuz 1992
Liberya	<i>i: 18 Nisan 1967</i>	
Libya Arap Cumhuriyeti	15 Mayıs 1970	3 Ocak 1976
Liechtenstein	10 Aralık 1998	10 Mart 1999
Litvanya	20 Kasım 1991	20 Şubat 1992
Lübnan	3 Kasım 1972	3 Ocak 1976
Lüksemburg	18 Ağustos 1983	18 Kasım 1983

Ülke	Onay tarihi	Yürürlük tarihi
Macaristan	17 Ocak 1974	3 Ocak 1976
Madagaskar	22 Eylül 1971	3 Ocak 1976
Makedonya Cumhuriyeti	18 Ocak 1994	17 Eylül 1994
Malavi	22 Aralık 1993	22 Mart 1994
Maldivler		
Malezya		
Mali	16 Temmuz 1974	3 Ocak 1976
Malta	13 Eylül 1990	13 Aralık 1990
Marshall Adaları		
Mauritüs	12 Aralık 1973	3 Ocak 1976
Meksika	23 Mart 1981	23 Haziran 1981
Mısır	14 Ocak 1982	14 Nisan 1982
Mikronezya		
Moğolistan	18 Kasım 1974	3 Ocak 1976
Moldova Cumhuriyeti	26 Ocak 1993	26 Nisan 1993
Monako	28 Ağustos 1997	28 Kasım 1997
Moritanya		
Mozambik		
Myanmar		
Namibya	28 Kasım 1994	28 Şubat 1995
Nauru		
Nepal	14 Mayıs 1991	14 Ağustos 1991
Nijer	7 Mart 1986	7 Haziran 1986
Nijerya	29 Temmuz 1993	29 Ekim 1993
Nikaragua	12 Mart 1980	12 Haziran 1980
Niue		
Norveç	13 Eylül 1972	3 Ocak 1976
Orta Amerika Cumhuriyeti	8 Mayıs 1981	8 Ağustos 1981
Özbekistan	28 Eylül 1995	28 Aralık 1995
Pakistan		
Palau		

Ülke	Onay tarihi	Yürürlük tarihi
Panama	8 Mart 1977	8 Haziran 1977
Papua Yeni Gine		
Paraguay	10 Haziran 1992	10 Eylül 1992
Peru	28 Nisan 1978	28 Temmuz 1978
Polonya	18 Mart 1977	18 Haziran 1977
Portekiz	31 Temmuz 1978	31 Ekim 1978
Romanya	9 Aralık 1974	3 Ocak 1976
Rusya Federasyonu	16 Ekim 1973	3 Ocak 1976
Ruanda	16 Nisan 1975	3 Ocak 1976
Saint Kitts ve Nevis		
Saint Lucia		
Saint Vincent ve Grenadines	9 Kasım 1981	9 Şubat 1982
Samoa		
San Marino	18 Ekim 1985	18 Ocak 1986
Sao Tome ve Principe	<i>i: 31 Ekim 1995</i>	
Senegal	13 Şubat 1978	13 Mayıs 1978
Sırbistan ve Karadağ	2 Haziran 1971	3 Ocak 1976
Sierra Leone	23 Ağustos 1996	23 Kasım 1996
Singapur		
Slovakya	28 Mayıs 1993	28 Mayıs 1993
Slovenya	6 Temmuz 1992	6 Temmuz 1992
Solomon Adaları	17 Mart 1982	17 Mart 1982
Somali	24 Ocak 1990	24 Nisan 1990
Sri Lanka	11 Haziran 1980	11 Eylül 1980
Sudan	18 Mart 1986	18 Haziran 1986
Surinam	28 Aralık 1976	28 Mart 1977
Suudi Arabistan		
Svaziland		
Suriye Arap Cumhuriyeti	21 Nisan 1969	3 Ocak 1976
Şili	10 Şubat 1972	3 Ocak 1976
Şeyseller	5 Mayıs 1992	5 Ağustos 1992

Ülke	Onay tarihi	Yürürlük tarihi
Tacikistan	4 Ocak 1999	4 Nisan 1999
Tanzanya	11 Haziran 1976	11 Eylül 1976
Tayland	5 Eylül 1999	5 Aralık 1999
Timor	16 Nisan 2003	16 Temmuz 2003
Togo	24 Mayıs 1984	24 Ağustos 1984
Tonga		
Trinidad-Tobago	8 Aralık 1978	8 Mart 1979
Tunus	18 Mart 1969	3 Ocak 1976
Tuvalu		
Türkiye	23 Eylül 2003	23 Aralık 2003
Türkmenistan	1 Mayıs 1997	1 Ağustos 1997
Uganda	21 Ocak 1987	21 Nisan 1987
Ukrayna	12 Kasım 1973	3 Ocak 1976
Umman		
Uruguay	1 Nisan 1970	3 Ocak 1976
Ürdün	28 Mayıs 1975	3 Ocak 1976
Vanuatu		
Vatikan		
Venezüella	10 Mayıs 1978	10 Ağustos 1978
Vietnam	24 Eylül 1982	24 Aralık 1982
Yemen	9 Şubat 1987	9 Mayıs 1987
Yeni Zelanda	28 Aralık 1978	28 Mart 1979
Yunanistan	16 Mayıs 1985	16 Ağustos 1985
Zambiya	10 Nisan 1984	10 Temmuz 1984
Zimbabve	13 Mayıs 1991	13 Ağustos 1981

EK IV

**Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara
İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin
16 ve 17. Maddeleri erevesinde
Tarf Devletlerce Sunulacak Raporların
Biçim ve İçeriğine İlişkin Gözden Geçirilmiş
Rehber İlkeler: . 17/06/91.**

E/C.12/1991/1. (Temel Referans Belgesi)

EKONOMİK, SOSYAL VE KÜLTÜREL HAKLAR KOMİTESİ

Genel Sekreterin Notu

1. Ekonomik ve Sosyal Konsey, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 17. maddesine uygun olarak, 1988 (LX) sayı ve 11 Mayıs 1976 tarihli kararıyla, taraf Devletlerin 16. maddede öngörülen raporlarını sunarken uyacakları programı geliştirmiş ve Genel Sekreter de, Konsey'in talebiyle, bir dizi genel rehber ilke hazırlamıştır. Raporlama dönemlerinde yapılan yeni düzenleme ve ilk rehber ilkelerin benimsediği yaklaşımda tecrübe edilen çeşitli aksaklıklar nedeniyle, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, 26 Kasım - 14 Aralık 1990 tarihlerinde gerçekleşen beşinci oturumunda, yeni rehber ilkeler kabul etmiştir.
2. Rehber ilkelerin amacı, taraf Devletlerin raporlarını hazırlamalarını kolaylaştırmaktır. Raporu hazırlamakla görevli memurlar, bu rehber ilkeleri mümkün olduğunca izleyerek, raporlarının kapsamının uygunluğu ve ayrıntıların yeterliliğine ilişkin olarak riski asgari-

ye indirmiş olacaklardır. Bu rehber ilkeler ayrıca, Komite'nin çalışmalarında yeknesaklık sağlayacak ve raporların değerlendirilmesinde tutarlı davrandığını gösterme imkânı verecektir. Çeşitli antlaşma yapılarının aynı bilgileri tekrar tekrar talep etmesini önleme amacına da sahiptir.

3. Gözden geçirilmiş rehber ilkelerin kabulünde, Komite, temel önemdeki konulara sistemli ve bilgilendirici şekilde yaklaşılmasının sağlanmasının önemini vurgulamış ve tüm taraf Devletleri bu rehber ilkelere mümkün olduğunca bağlı kalmaya çağırmıştır.

4. Gözden geçirilmiş rehber ilkelerin metni, işbu belgenin ekinde yer alır.

**EKONOMİK, SOSYAL VE KÜLTÜREL HAKLARA İLİŞKİN
ULUSLARARASI SÖZLEŞME’NİN 16. VE 17. MADDELERİ
ÇERÇEVESİNDE TARAF DEVLETLERCE SUNULACAK
RAPORLARIN BİÇİM VE İÇERİĞİNE İLİŞKİN
GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ REHBER İLKELER**

A. Raporun *Sözleşme*’nin genel hükümlerine ilişkin kısmı

Sözleşme’nin 1. Maddesi

Kendi kaderini tayin hakkının uygulaması nasıl gerçekleştirilmektedir?

Sözleşme’nin 2. Maddesi

1. Sözleşme ile tanınan haklar, yabancılara ne ölçüde ve nasıl uygulanmaktadır? Farklılığın gerekçeleri nelerdir?
2. Hangi haklar için, ulusal mevzuatta özel olarak ayrımcılığı yasaklayan düzenlemeler yapılmıştır? Bu hükümlerin metinlerini ekleyiniz.
3. Devletiniz kalkınma alanında işbirliğine giriyorsa, bu işbirliğinin, öncelikler çerçevesinde, ekonomik, sosyal ve kültürel hakların sağlanmasını geliştirici olmasına yönelik bir çaba gösteriliyor mu?

B. Raporun her bir hakka ilişkin kısmı

***Sözleşme*’nin 6. Maddesi**

1. Devletiniz aşağıdaki Sözleşmelerden herhangi birine taraf ise:
Uluslararası Çalışma Örgütü (UÇÖ) İstihdam Politikası Sözleşmesi, 1964 (122 No’lu)
UÇÖ Ayrımcılık (İş ve meslek) Sözleşmesi, 1958 (111 No’lu)
Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme
Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi,

ve ilgili denetleme komitelerine 6. madde kapsamına giren konulara ilişkin raporlar sunmuş ise, burada tekrarlamak yerine, raporların ilgili kısımlarına atıfta bulunabilirsiniz. Ancak, bu Sözleşme çerçevesinde olup, söz konusu raporlarda yeteri kadar aktarılmamış tüm hususların, bu raporda yer alınması gerekir.

2. (a) Ülkenizdeki istihdam, işsizlik ve kişilerin istedikleri işte istihdamı durum, seviye ve eğilimleri hakkında, hem genele ilişkin hem de, kadınlar, gençler, yaşlı ileri işçiler ve özürlü işçiler gibi farklı kategoriler için ayrı ayrı bilgi veriniz. Lütfen 10 ve 5 yıl önceki durum ile karşılaştırınız. Hangi kişi, grup, bölge veya alanların, istihdamla ilgili olarak özellikle risk altında veya dezavantajlı olduğunu belirtiniz.
  - (b) Çalışabilecek durumda olan ve çalışmak isteyen herkese iş imkânı sağlanması için izlenen temel politikaların ve alınan tedbirlerin neler olduğunu açıklayınız.
  - (c) İş verimliliğinin üst düzeyde olmasını sağlamak üzere alınan tedbirleri belirtiniz.
  - (d) Kişilerin istedikleri işte çalışma özgürlüğünden yararlanması ve istihdam koşullarının bireylerin temel siyasi ve ekonomik haklarını ihlâl etmemesinin sağlanmasına yönelik düzenlemeleri belirtiniz.
  - (e) Ülkenizdeki teknik ve mesleki eğitim programlarını, nasıl yürüttüklerini ve pratikte bunlara katılmanın mümkün olup olmadığını açıklayınız.
  - (f) Tam, verimli ve serbestçe seçilen istihdam hedeflerine ulaşmada karşılaşılan zorlukları ve bu zorlukların ne ölçüde aşılabildiğini belirtiniz.
3. (a) Ülkenizde, yasada veya idari uygulamalarda veya kişiler veya kişi grupları arasında ırk, renk, cinsiyet, din, siyasi görüş, ulusal veya sosyal kökenden kaynaklanan ve iş veya meslekte eşit fırsat ve muamele imkânları tanınması ve bunlardan yararlanıl-

- masını engelleyecek veya güçleştirecek ayrımlar, dışlamalar, sınırlamalar veya tercihler söz konusu olup olmadığını belirtiniz.
- (b) Ülkenizde ırk, renk, cinsiyet, din ve ulusal kökene göre yapılan mesleki yönlendirme, alınan eğitim ve yürütülen iş ve meslekle ilgili fiili duruma ilişkin bilgi veriniz.
- (c) Yukarıda sıralanan koşullara dayanan ayırım, dışlama ve tercihlerden hangilerinin, ülkenizde, işin gerekleri nedeniyle, ayrımcılık olarak nitelendirilmediğini belirtiniz. Bu koşullara ilişkin olarak ortaya çıkan uygulama güçlüklerini, uyuşmazlık ve ihtilafları belirtiniz.
4. Çalışan nüfusun ne kadarının, kendileri ve aileleri için uygun hayat standartları sağlayabilmek amacıyla birden fazla tam-zamanlı işte çalıştığını belirtiniz. Bunun zaman içerisinde nasıl geliştiğini açıklayınız.
5. Daha önce de rapor sunulmuş ise, ulusal mevzuatta, mahkeme kararlarında ve de idari düzenleme, usul ve uygulamalarda, rapor dönemi içinde çalışma hakkını etkileyecek değişiklikler gerçekleşmişse, bu değişiklikleri kısaca belirtiniz.
6. 6. madde ile öngörülen hakkın tam olarak sağlanması bakımından uluslararası işbirliğinin rolünü belirtiniz.

Sözleşme'nin 7. Maddesi

1. Devletiniz, aşağıdaki UÇÖ Sözleşmelerinden birine tarafsızca:
- Asgari Ücret Belirleme Sözleşmesi, 1970 (131 No'lu)
- Eşit Ücret Sözleşmesi, 1951 (100 No'lu),
- Haftalık Dinlenme (Sanayi) Sözleşmesi, 1921 (14 No'lu)
- Haftalık Dinlenme (Ticaret ve İşyerleri) Sözleşmesi, 1957 (106 No'lu)
- Ücretli İzin Sözleşmesi (Gözden geçirilmiş), 1970 (132 No'lu)
- İş Teftişi Sözleşmesi, 1947 (81 No'lu)

İş Teftişi (Tarım) Sözleşmesi, 1969 (129 No'lu)

İş Sağlığı ve Güvenliği ve Çalışma Ortamına İlişkin Sözleşme, 1981 (155 No'lu)

ve UÇÖ Sözleşme ve Tavsiyelerin Uygulanması Uzmanlar Komitesine, 7. madde kapsamına giren konulara ilişkin raporlar sunmuş ise, burada tekrarlamak yerine, raporların ilgili kısımlarına atıfta bulunabilirsiniz. Ancak, bu Sözleşme çerçevesinde olup, söz konusu raporlarda yeteri kadar aktarılmamış tüm hususların, bu raporda yer alınması gerekir.

2. (a) Ücretlerin belirlenmesinde kullanılan temel yöntemlere ilişkin bilgi veriniz.
  - (b) Bir asgari ücret sistemi kurulup kurulmadığını ve bunun hangi ücretli gruplarına uygulandığını, bu gruplardaki ücretlilerin sayılarını ve bu grupları tespit etmeye yetkili kişileri belirtiniz. Ücretliler arasında, hukuken veya fiilen, asgari ücret koruması dışında kalanlar var mı?
    - (i) Asgari ücret zorunlu mudur ve aşınmaya karşı hangi yollarla korunmaktadır?
    - (ii) Asgari ücret seviyesinin tespitinde, işçilerin ve ailelerinin ihtiyaçları ve ekonomik faktörler, ne ölçüde ve hangi yöntemlerle gözetilmekte ve birbiriyle uzlaştırılmaktadır? Buna ilişkin standart, hedef ve kriterler nelerdir?
    - (iii) Asgari ücretin tespiti, izlenmesi ve asgari ücrette ayarlama yapılması için kurulan mekanizmayı açıklayın;
    - (iv) Ortalama ve asgari ücretlerin 10 yıl önceki, 5 yıl önceki ve bugünkü değerlerindeki değişmeyi, yaşama giderlerindeki değişme ile karşılaştırın;
    - (v) Asgari ücret sisteminin fiiliyatta, etkili olarak denetlenip denetlenmediğini belirtiniz.
  - (c) Ülkenizde eşit değerdeki işin ücretlendirilmesinde eşitsizlik olup olmadığına, eşit işe eşit ücret ilkesinin ihlâl edilip edilmediğine

ve kadınların çalışma koşullarının, erkeklerinkinden daha kötü olup olmadığına ilişkin bilgi verin.

- (i) Bu alandaki ayrımcılığın ortadan kaldırılması için alınan tedbirler nelerdir? Ayrımcılığa maruz kalan farklı grupları ayrı ayrı değerlendirerek, alınan tedbirlerin başarı ve başarısızlıklarını açıklayın.
  - (ii) Eğer mevcutsa, mesleklerin yapılan işe göre nesnel olarak değerlendirilmesini sağlayacak hangi yöntemlerin benimsendiğini belirtiniz.
- (d) Gerek özel sektörde, gerekse kamu sektöründe çalışanlar bakımından, ücret ve ücret dışı menfaatleri de gözeterek, gelir dağılımı hakkında bilgi verin. Eğer mevcutsa, kamu sektöründe ve özel sektörde benzer işlerin ücretlendirilmesine ilişkin verileri sağlayın.
3. İş sağlığı ve güvenliğine ilişkin asgari koşulları ortaya koyan yasal, idari veya diğer düzenlemeler nelerdir? Bu düzenlemeler pratikte nasıl uygulanıyor ve hangi alanlarda uygulanmıyor?
- (a) Eğer varsa, hangi kategori işçilerin mevcut hukuki düzenlemeler kapsamı dışında olduğunu ve başka hangi kategorilerin bu düzenlemelerden yetersiz şekilde yararlandığını veya hiç yararlanamadığını belirtiniz.
  - (b) İş kazaları (özellikle ölümlü sonuçlananlar) ve meslek hastalıklarında sayı, nitelik ve sıklık bakımından zaman içerisinde (10 yıl ve 5 yıl öncesinin bugünkü durum ile karşılaştırılması) meydana gelen değişikliklere ilişkin istatistiki ve diğer bilgileri verin.
4. Ülkenizde, meslekte ilerlemede fırsat eşitliği ilkesinin fiili olarak nasıl gerçekleştiğine ilişkin bilgi verin.
- (a) Hangi grup işçiler eşit fırsattan yararlanamamaktadır? Bu çerçevede, özellikle kadınların durumu nedir?
  - (b) Bu eşitsizliğin giderilmesi için alınan tedbirler nelerdir? Alınan tedbirlerin başarı ve başarısızlığını, çeşitli dezavantajlı gruplar bakımından değerlendirin.

5. Ülkenizdeki dinlenme, çalışma arası, çalışma saatlerinin makul şekilde sınırlandırılması, ücretli yıllık izin ve resmi tatillerde ücret verilmesi hakkındaki yasa ve uygulamaları açıklayın.
  - (a) Bu hakların sağlanmasını etkileyen neden ve zorlukları belirtin.
  - (b) Hangi kategori işçilerin yasayla veya uygulamayla veya her ikisiyle, bu haklardan hangilerinden mahrum bırakıldığını belirtin. Bu durumun düzeltilmesi için alınması düşünülen veya alınan tedbirler nelerdir?
6. Daha önce rapor verilmişse, bu rapor dönemi içerisinde ulusal mevzuatta, mahkeme kararlarında, veya idari düzenleme, usul ve uygulamalarda meydana gelen ve adil ve uygun çalışma koşullarını etkileyen değişikliklerin kısa bir değerlendirmesini yapın.
7. Bu maddede düzenlenen hakkın sağlanmasında uluslararası işbirliğinin rolünü belirtin.

Sözleşme'nin 8. Maddesi

1. Devletiniz aşağıdaki Sözleşmelerden herhangi birine taraf ise:
Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme
Sendika Özgürlüğü ve Sendikalaşma Hakkının Korunması Sözleşmesi, 1948 (87 No'lu)
Örgütlenme ve Toplu Pazarlık Hakkı Sözleşmesi, 1949 (98 No'lu)
Çalışma İlişkileri (Kamu Hizmeti) Sözleşmesi, 1978 (151 No'lu)
ve ilgili denetleme komitelerine 8. madde kapsamına giren konulara ilişkin raporlar sunmuş ise, burada tekrarlamak yerine, raporların ilgili kısımlarına atıfta bulunabilirsiniz. Ancak, bu Sözleşme çerçevesinde olup, söz konusu raporlarda yeteri kadar aktarılmış tüm hususların, bu raporda yer alınması gerekir.
2. Kişilerin sendika kurma ve sendikaya katılma özgürlüğünden yararlanmak için yerine getirmeleri gereken öznel ve resmi şartlar nelerdir?

- (a) Belli kategori işçilerin sendika kurması için özel düzenlemeler olup olmadığını, varsa bunların neler olduğunu, pratikte nasıl uygulandığını ve bu düzenlemelere tabi kişilerin sayısını belirtin.
  - (b) İşçilerin sendika kurmaları ve sendikaya katılmaları haklarını kullanmaları önünde herhangi bir sınırlama var mıdır? Bu sınırlamalara ilişkin hukuki düzenlemeler ve bunlara ilişkin uygulamanın zaman içerisindeki seyri hakkında ayrıntılı bilgi verin.
  - (c) Hükümetinizin, sendikaların federasyon oluşturma ve uluslararası sendika örgütlerine katılma hakkını nasıl sağladığına ilişkin bilgi verin. Bu haktan yararlanmaya ilişkin yasal veya fiili sınırlamalar nelerdir?
  - (d) Sendikal faaliyetlerin özgürce yürütülmesinin koşulları ve buna ilişkin sınırlamaları ayrıntılı olarak belirtin. Bu koşul ve sınırlamalardan olumsuz olarak etkilenen sendikalar hangileridir? Toplu sözleşme hakkının geliştirilmesi için alınan tedbirler nelerdir?
  - (e) Ülkenizdeki sendikaların sayısı ve yapısı ve bunlara üyelik hakkında veri sağlayın.
3. Ülkenizde, işçilere grev yapma hakkının anayasal veya yasal olarak tanınıp tanınmadığını belirtin. Yanıtınız olumsuzsa, bu haktan yararlanılması için diğer hangi yasal veya fiili imkânlar mevcuttur?
    - (a) Grev hakkından yararlanılmasına ilişkin sınırlamalar nelerdir? Bu sınırlamalara ilişkin hukuki düzenlemeler ve bunlara ilişkin uygulamanın zaman içerisindeki seyri hakkında ayrıntılı bilgi verin.
    - (b) Belli kategori işçilerin grev hakkından yararlanabilmesi için özel yasal düzenlemeler mevcut mudur ve bu düzenlemeler nelerdir, pratikte nasıl uygulanmaktadır ve bunlara tabi işçilerin sayısı nedir?
  4. Yukarıda 2. ve 3. paragraflarda belirtilen haklardan yararlanılması bakımından askerler, polisler ve kamu idaresi çalışanları için getirilmiş kısıtlamalar var mıdır? Bu kısıtlamalar fiiliyatta nasıl uygulanmaktadır?

5. Daha önce rapor verilmişse, bu rapor dönemi içerisinde ulusal mevzuatta, mahkeme kararlarında, veya idari düzenleme, usul ve uygulamalarda meydana gelen ve adil ve uygun çalışma koşullarını etkileyen değişikliklerin kısa bir değerlendirmesini yapın.

Sözleşme'nin 9. Maddesi

1. Eğer devletiniz Sosyal Güvenlik (Asgari Standartlar) Sözleşmesi'ne, 1952 (102 No'lu) veya bunu izleyen (121, 128, 130 ve 168 No'lu) UÇÖ Sözleşmelerine tarafsız, ve ilgili denetleme komitelerine 9. madde kapsamına giren konulara ilişkin raporlar sunmuş ise, burada tekrarlamak yerine, raporların ilgili kısımlarına atıfta bulunabilirsiniz. Ancak, bu Sözleşme çerçevesinde olup, söz konusu raporlarda yeteri kadar aktarılmamış tüm hususların, bu raporda yer alması gerekir.
2. Ülkenizde, aşağıdaki sosyal güvenlik dallarından hangilerinin mevcut olduğunu belirtiniz:
  - Sağlık yardımı
  - Hastalık ödeneği
  - Analık yardımı
  - İhtiyarlık yardımı
  - Maluliyet yardımı
  - Ölüm halinde yardım
  - İş kazaları ve meslek hastalıkları halinde yardım
  - İşsizlik yardımı
  - Aile yardımı.
3. Ülkenizde mevcut her bir dal için, hem toplam bakımından, hem de her bir grup için ayrı ayrı olmak üzere kapsayıcılığın ölçüsünü de belirterek, yürürlükteki sistemin temel özelliklerini, yardımların nitelik ve seviyesini ve sistemin finansmanı yöntemini açıklayın.

4. Gayrisafi milli hasılanın ve ulusal ve/veya bölgesel bütçenizin yüzde kaçını sosyal güvenlik harcamalarına ayrılmaktadır? Bunu 10 yıl öncesi ile karşılaştırdığınızda durum nedir? Değişikliklerin nedenleri nelerdir?
5. Ülkenizde resmi (kamusal) sosyal güvenlik sistemlerinin, gayri resmi (özel) sistemlerle desteklenip desteklenmediğini belirtin. Eğer destekleniyorsa, bunun nasıl yapıldığını ve bunlarla resmi (kamusal) sistemler arasındaki ilişkiyi açıklayınız.
6. Ülkenizde sosyal güvenlik hakkında hiç veya nüfusun çoğunluğuna kıyasla önemli ölçüde daha düşük seviyede yararlanan gruplar olup olmadığını belirtin. Bu çerçevede, özellikle kadınlar bakımından durum nedir? Sosyal güvenlik hakkının sağlanmadığı bu durumlara ilişkin ayrıntılı bilgi verin.
  - (a) Yukarıda belirtilen grupların sosyal güvenlik hakkında yararlanması için Hükümetiniz tarafından gerekli görülen tedbirlerin neler olduğunu belirtin.
  - (b) Hükümetinizin, bu grupların sosyal güvenlik haklarından yararlanmalarını sağlamak için, mevcut kaynaklarının azamisini kullanarak aldığı politika tedbirlerini açıklayınız. Bu çerçevedeki ilerlemeleri ölçmek için uyulacak takvim veya zaman çizelgesini belirtin.
  - (c) Bu tedbirlerin, risk altındaki ve dezavantajlı gruplar üzerindeki etkisini açıklayın ve bu tedbirlere ilişkin başarıları, sorunları ve eksiklikleri raporlayın.
7. Daha önce rapor verilmişse, bu rapor dönemi içerisinde ulusal mevzuatta, mahkeme kararlarında, veya idari düzenleme, usul ve uygulamalarda meydana gelen ve sosyal güvenlik hakkını etkileyen değişikliklerin kısa bir değerlendirmesini yapın.
8. 9. maddede düzenlenen hakkın sağlanmasında uluslararası işbirliğinin rolünü belirtin.

Sözleşme'nin 10. Maddesi

1. Devletiniz, aşağıdaki UÇÖ Sözleşmelerinden birine tarafsız:

Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme
Çocuk Hakları Sözleşmesi

Kadınlara karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi

UÇÖ (Gözden geçirilmiş) Analık Koruması Sözleşmesi, 1952 (103 No'lu)

UÇÖ Asgari Yaş Sözleşmesi, 1973 (138 No'lu)

veya çocuk ve gençlerin istihdam ve çalışmasına ilişkin koruyucu diğer bir UÇÖ sözleşmesine tarafsız, ve ilgili denetleme komitelerine 10. madde kapsamına giren konulara ilişkin raporlar sunmuş ise, burada tekrarlamak yerine, raporların ilgili kısımlarına atıfta bulunabilirsiniz. Ancak, bu Sözleşme çerçevesinde olup, söz konusu raporlarda yeteri kadar aktarılmamış tüm hususların, bu raporda yer alması gerekir.

2. Toplumunuzda “aile” kavramına verilen anlamı belirtin.
3. Ülkenizde çocukların hangi yaşta rüştü eriştiklerini, farklı durumları gözetererek belirtin.
4. Ülkenizde, aileye yardım ve ailenin korunması için kullanılan resmi ve gayri resmi yol ve araçlar hakkında bilgi verin. Özellikle:
  - (a) Ülkenizde, erkeklerin ve özellikle kadınların, tam ve özgür iradeleri ile evlenme ve aile kurma hakkı nasıl sağlanıyor? Bu haktan yararlanılmasını olumsuz olarak etkileyen uygulamaların ortadan kaldırılması için alınan tedbirlerin, hangi hallerde başarısız olduğunu belirtin.
  - (b) Ülkenizde, aile kurulmasının kolaylaştırılması ile, özellikle aileye bağımlı çocukların bakım ve eğitiminden sorumlu oldukları sürece, ailenin devamı, güçlendirilmesi ve korunması için alınan tedbirler nelerdir? Bu tedbirlere rağmen bu koruma ve yardım-

- dan hiç yararlanmayan veya toplumun çoğunluğundan daha az yararlanan aileler var mı? Bu durumlara ilişkin ayrıntılı bilgi verin. Bu tedbirlerden, özellikle de devlet yardımlarından yararlanabileceklerin tespit edilmesinde, geniş aileler veya diğer tür aile örgütlenmeleri gözetiliyor mu?
- (c) (a) ve (b) alt paragraflarına ilişkin gözlenen eksiklikleri gidermek için alınması öngörülen tedbirler nelerdir?
5. Lütfen, analık korumasına ilişkin sistem hakkında bilgi verin.
- (a) Özellikle:
- (i) Koruma sisteminin kapsamını açıklayın;
- (ii) Doğum izninin toplam süresini ve doğumdan sonraki zorunlu izin süresini belirtin;
- (iii) Bu süreler boyunca sağlanan nakdi, tıbbi ve diğer sosyal güvenlik yardımlarını açıklayın;
- (iv) Bu yardımlardaki gelişimin zaman içerisindeki seyrini belirtin;
- (b) Toplumunuzda, annelere sağlanan korumadan hiç yararlanmayan veya çoğunluğa kıyasla önemli ölçüde daha az yararlanan kadınlar olup olmadığını belirtin. Bu durumlara ilişkin ayrıntılı bilgi verin. Bu durumun giderilmesi için alınan veya alınması öngörülen tedbirler nelerdir? Bu tedbirlerin risk altındaki ve dezavantajlı gruplar üzerindeki tam etkisini açıklayın ve tedbirlerin başarı, sorun ve eksikliklerini raporlayın.
6. Çocuklar ve gençlere ilişkin olarak, özellikle onları ekonomik ve sosyal sömürden korumak veya onların ahlaki değerlerine ya da sağlıklarına zararlı olabilecek ya da hayatlarını tehlikeye sokabilecek ya da normal gelişmelerini engelleyebilecek işlerde çalıştırılmalarını önlemek için alınan özel koruma ve yardım tedbirlerini açıklayın.
- (a) Farklı iş alanlarında, çocuk işçilerin ücretli olarak istihdam edilmesinin yasak olduğu yaş sınırları nelerdir?

- (b) Hangi yaş gruplarından kaç çocuğun ücretli bir işte çalıştığını belirtin.
  - (c) Çocukların ne ölçüde ailelerinin evinde, tarlasında veya işinde çalıştırıldıklarını belirtin.
  - (d) Toplumunuzda, çocuklara ve gençlere sağlanan korumadan hiç yararlanmayan veya çoğunluğa kıyasla önemli ölçüde daha az yararlanan çocuk ve genç grupları olup olmadığını belirtin. Özellikle kimsesiz çocuklar, biyolojik ebeveynlerinden ayrı yaşayan çocuklar, genç kızlar, terkedilmiş çocuklar veya bir aile ortamından mahrum çocuklar ile fiziksel ve zihinsel özürlü çocuklar bakımından durum nedir?
  - (e) Yukarıda belirtilen kişiler, haklarından ne şekilde haberdar ediliyor?
  - (f) Karşılaşılan zorluklar ve eksiklikleri belirtin. Bu olumsuzlukların zaman içerisindeki seyrini belirtin. Bu durumların giderilmesi için alınan tedbirleri belirtin. Bu tedbirlerin zaman içerisindeki etkisini açıklayın ve başarı, sorun ve eksiklikleri raporlayın.
7. Daha önce rapor verilmişse, bu rapor dönemi içerisinde ulusal mevzuatta, mahkeme kararlarında, veya idari düzenleme, usul ve uygulamalarda meydana gelen ve 10. maddede öngörülen hakkı etkileyen değişiklikler hakkında kısa bir değerlendirmesini yapın.
8. 10. maddede düzenlenen hakkın sağlanmasında uluslararası işbirliğinin rolünü belirtin.

Sözleşme'nin 11. Maddesi

1. (a) Nüfusunuzun gerek tümünün, gerekse toplumdaki farklı sosyo-ekonomik, kültürel ve diğer grupların şu andaki yaşam düzeyi hakkında bilgi verin. Bu farklı gruplar bakımından, yaşam düzeyi zaman içerisinde (10 ve 5 yıl önceki durum ile karşılaştırıldığında) nasıl değişti? Nüfusun tümünün veya bazı grupların (belirtiniz) yaşam düzeyinde sürekli bir iyileşme gerçekleşti mi?

- (b) Hükümetinizin yakın zamanda Birleşmiş Milletler veya bir ihtisas kuruluşuna, 11. maddede düzenlenen hakların tümü veya bir kısmına ilişkin olarak rapor sunmuş olması durumunda, bu bilgileri burada tekrarlamak yerine, raporların ilgili kısımlarına atıfta bulunabilirsiniz.
- (c) Nüfuzunuzun en yoksul yüzde 40'ının gayrisafi milli hasıladan kişi başına aldığı pay nedir? Ülkenizde “yoksulluk sınırı” var mıdır, varsa bu sınır neye dayanmaktadır?
- (d) Ülkenizin Fiziksel Yaşam Kalitesi Endeksini belirtin.
2. Yeterli beslenme hakkı
- (a) Lütfen yeterli beslenme hakkının ülkenizde ne ölçüde sağlandığına ilişkin genel bilgi sunun. Beslenmeye ilişkin araştırmalar ve diğer izleme yöntemleri dahil olmak üzere, konuya ilişkin bilginin kaynağını açıklayın.
- (b) (farklı coğrafi bölgelerdeki durumu ayrı ayrı gösteren istatistiki veriler de dahil olmak üzere) ülkenizde açlık ve/veya kötü beslenmenin hangi ölçüde var olduğuna ilişkin ayrıntılı bilgi verin. Bu bilgi, özellikle aşağıdaki hususlara ilişkin olacaktır:
- (i) Aşağıdakiler de dahil olmak üzere, özellikle risk altındaki ve dezavantajlı grupların durumu:
- Topraksız çiftçiler
  - Elverişsiz koşullardaki çiftçiler
  - Taşradaki işçiler
  - Taşradaki işsizler
  - Kentlerdeki işsizler
  - Kentlerdeki yoksullar
  - Göçmen işçiler
  - Yerli halklar
  - Çocuklar
  - Yaşlılar
  - Diğer elverişsiz koşullardaki gruplar

- (ii) Yukarıda sayılan gruplar içerisinde kadın ve erkekler arasındaki farklılıklar;
  - (iii) Yukarıdaki grupların herbiri bakımından son beş yılda yaşanan değişiklikler.
- (c) Rapor dönemi içerisinde, bu grup veya toplum kesimlerinin veya elverişsiz koşullardaki bölgelerin yeterli gıdaya erişimini olumsuz olarak etkileyen ulusal politika, mevzuat veya uygulama değişiklikleri gerçekleşti mi?
- (d) Yukarıda belirtilen risk altındaki veya dezavantajlı konumdaki her bir grubun yeterli beslenme hakkından yararlanmasını sağlamak ve gerek kadınların gerekse erkeklerin bu haktan tam olarak yararlanmalarını sağlamak üzere Hükümetinizin gerekli gördüğü tedbirleri belirtin. Alınan tedbirleri, bu tedbirlerin hangi süre içerisinde başarıya ulaşmayı hedeflediğini ve başarının ölçülmesi için belirlenen beslenme değerlerini belirtin.
- (e) Teknik ve bilimsel gelişmelerden tam olarak yararlanılarak besinlerin üretimi, korunması ve dağıtılması yöntemlerini iyileştirmek üzere alınan tedbirlerin, yeterli beslenme hakkının sağlanmasına nasıl katkıda bulunduğunu veya bu hakkı nasıl olumsuz etkilediğini belirtin. Bu tedbirlerin, ekolojik sürdürülebilirlik ve besin üretim kaynaklarının korunması ve muhafazası anlamında etkilerinin neler olduğunu açıklayınız.
- (f) Beslenme ilkeleri konusundaki bilginin yaygınlaşması için alınan tedbirleri ve toplum içerisinde, bu bilgiden özel olarak yoksun olan grup veya kesimler olup olmadığını belirtin.
- (g) Hükümetinizce, tarımdan hane düzeyinde gıda güvenliğini geliştirmek için etkili olarak yararlanılmasını sağlamak üzere, Sözleşme'nin 6 ve 8. maddelerini gözeterek, gerek taşrada ve kentsel bölgelerde, insan onurunu zedelemeyen tarım reformuna yönelik alınan tedbirleri açıklayın. Bu çerçevede:

- (i) Bu amaca yönelik mevzuatı;
  - (ii) Mevzuatı uygulamak için alınan tedbirleri;
  - (iii) Hükümet ve hükümet-dışı örgütlerin gerekli izlemeyi yapabilmeleri için alınan tedbirleri açıklayın.
- (h) Hükümetinizin, gıda ithal eden ve gıda ihraç eden ülkelerin farklı sorunlarını dikkate alarak gerek üretim, gerekse ticaret bakımından, dünyadaki besin maddelerinin adil bir şekilde dağıtılması için aldığı tedbirleri belirtin.
3. Yeterli konut hakkı
- (a) Ülkenizdeki konut durumu hakkında ayrıntılı istatistiki bilgi sunun.
  - (b) Toplumunuzda, konut bakımından elverişsiz koşullarda veya dezavantajlı olan gruplar hakkında ayrıntılı bilgi verin. Özellikler:
    - (i) Evsiz birey ve ailelerin sayısı;
    - (ii) Yeterli nitelikte olmayan konutlarda oturan ve su, ısınma (gerekli ise), çöp toplama, temizlik, elektrik, posta, vs. hizmetlerden yararlanamayan birey ve ailelerin sayısı;
    - (iii) Yerleşim veya konutları “hukuka aykırı” olarak nitelenen bireylerin sayısı;
    - (iv) Konutlarından son beş yılda tahliye edilen bireylerin sayısı ile, keyfi tahliyelere veya diğer tahliyelere karşı hukuki koruma altında bulunmayan kişilerin sayısı;
    - (v) Konut giderleri, hükümet tarafından ödeme gücüne veya gelire oranına göre belirlenen limitin üzerinde olan kişilerin sayısı.
    - (vi) Konut edinmek üzere bekleme listesinde bulunan kişilerin sayısı, ortalama bekleme süresi ve bu listelerin kısaltılması ve bu listelerdeki kişilere geçici konut bulunması için alınan tedbirler;

- (vii) Farklı kira ilişkilerine tabi kişilerin sayıları; sosyal veya kamusal konutlar; özel mülkiyetten kiralanan konutlar; evsahibi-uzun süreli zilyet; “hukuk dışı” kesim; ve diğerleri.
- (c) Konut hakkından yararlanılmasını sağlamaya yönelik mevzuat hakkında, aşağıdakiler de dahil olmak üzere bilgi verin:
- (i) Konut hakkının içeriğini tanımlayarak konut hakkına içerik kazandıran mevzuat;
- (ii) Konut mevzuatı, evsizlere ilişkin mevzuat, yerel yönetim mevzuatı, vs.
- (iii) Arsa kullanımı, arsa dağıtımı, arsa tahsisi, sınır tespit, bedelle ilişkin düzenlemeler de dahil olmak üzere kamulaştırma; kamunun katılımına ilişkin uluslar da dahil olmak üzere arsa planlama;
- (iv) Kiracıların haklarına ilişkin mevzuat, tahliye karşı koruma; konut finansmanı ve kira denetimi (veya devlet desteği), konut bedellerinin satın alma gücüne uygun olması, vs.;
- (v) İmar mevzuatı, imar yönetmelik ve standartları ve altyapıya ilişkin düzenlemeler;
- (vi) Geleneksel olarak koruma altında olmayan gruplar da dahil olmak üzere, konut sektöründe her türlü ayrımcılığın yasaklanmasına ilişkin mevzuat;
- (vii) Her türlü tahliyeyi yasaklayan mevzuat;
- (viii) Konut hakkının sağlanmasını olumsuz olarak etkileyecek her türlü yasal değişiklik;
- (ix) Konut veya gayrimenkul sektöründe spekülasyonu sınırlayan mevzuat, özellikle bu tür spekülasyonun tüm toplum kesimleri için olumsuz etkileri olması durumunda;
- (x) “Hukuka aykırı” durumdaki kesimlerin durumlarına hukukilik kazandırılmasına ilişkin alınan yasal tedbirler;
- (xi) Çevre planlama, konut ve insane yerleşimlerinde sağlıklı ortamın sağlanmasına yönelik mevzuat.

- (d) Konut hakkının sağlanmasına yönelik, aşağıdakiler de dahil, tüm diğer tedbirlere ilişkin bilgi verin:
- (i) Yerel toplum-bazlı örgütlerin veya “kamu dışı sektör”ün, konut inşa etme veya ilgili hizmetleri sunma konusunda cesaretlendirilmesine yönelik “destekleme stratejileri”ne ilişkin tedbirler. Bu tür örgütler bu alanda çalışmakta özgür mü? Devletten mali destek alıyorlar mı?
  - (ii) Devlet tarafından, kiralanmak üzere konut inşa edilmesi ve ödeme gücüne uygun inşaatların arttırılması için alınan tedbirler;
  - (iii) Kullanılmayan, az kullanılan veya yanlış kullanılan arsaların kazandırılması için alınan tedbirler;
  - (iv) İmar Bakanlığı veya ilgili diğer Bakanlıkların ulusal bütçeden aldıkları paya ilişkin ayrıntılar da dahil olmak üzere, alınan mali tedbirler;
  - (v) Konut ve insan yerleşimleri için temin edilen uluslararası yardımların en dezavantajlı grupların ihtiyaçlarını gidermeye tahsis edilmesine yönelik tedbirler;
  - (vi) Özellikle taşrada, küçük ve orta ölçekli şehir merkezleri kurulmasını desteklemek üzere alınan tedbirler;
  - (vii) Diğerleri yanında şehir yenileme programları, yeniden geliştirme projeleri, sit bölgesi oluşturma, uluslararası organizasyonlara hazırlık (Olimpiyatlar, gösteriler, konferanslar, vs.), “güzel kent kampanyaları”, vs., dolayısıyla, buralarda veya yakın çevrede yaşayanların tahliyelerinin önlenmesine veya karşılıklı rızaya dayalı olarak yeni konut edinirilmelerine yönelik tedbirler.
- (e) Rapor dönemi içerisinde, konut hakkını olumsuz olarak etkileyen ulusal politika, mevzuat veya uygulama değişiklikleri gerçekleşti mi? Gerçekleştiyse, bu değişiklikleri açıklayın ve etkilerini değerlendirin.

4. 11. madde ile koruma altına alınan hakların sağlanmasında karşılaşılan zorluklar ve bunların üstesinden gelinmesi için alınan tedbirler hakkında (bu raporda zaten belirtilmemişse) ayrıntılı bilgi verin.
5. 11. maddede düzenlenen hakların sağlanmasında uluslararası işbirliğinin rolünü belirtin.

Sözleşme'nin 12. Maddesi

1. Nüfusunuzun fiziksel ve zihinsel sağlığı hakkında, gerek tüm nüfus bakımından, gerekse toplumdaki farklı gruplar bakımından ayrı ayrı bilgi verin. Bu gruplar bakımından sağlık koşulları zaman içerisinde nasıl değişti? Hükümetinizin yakın zamanda ülkenizdeki sağlık koşullarına ilişkin olarak Dünya Sağlık Örgütü'ne rapor sunmuş olması durumunda, o bilgileri burada tekrarlamak yerine rapora atıfta bulunabilirsiniz.
2. Ülkenizin ulusal sağlık politikası olup olmadığını belirtin. Dünya Sağlık Örgütü'nün temel tıbbi bakım hizmetleri yaklaşımının, ülkenizin sağlık politikasının bir parçası olarak kabul edilip edilmediğini belirtin. Öyleyse, temel tıbbi bakım hizmetlerinin sağlanması için alınan tedbirler nelerdir?
3. Gayrisafi milli hasılanızın, ulusal ve/veya bölgesel bütçenizin yüzde kaçını sağlık harcamalarına ayırmaktadır? Bu oranın ne kadarı temel tıbbi bakım hizmetlerine ayrılmaktadır? 5 yıl ve 10 yıl öncesi ile karşılaştırıldığında durum nedir?
4. Mevcut olan hallerde Dünya Sağlık Örgütü tarafından tespit edilen göstergelere dayanarak, aşağıdaki konularda bilgi verin:
  - (a) Bebek ölümü oranları (genel sayı dışında, cinsiyet, taşra/kent ayrımı bakımından ve ayrıca, mümkünse sosyo-ekonomik veya etnik gruplar ve coğrafi bölgeler bakımından ayrı ayrı ölüm oranlarını belirtin):
  - (b) Temiz suya erişimi olan nüfus (taşra ve kent için ayrı ayrı);

- (c) Uygun atık (kanalizasyon) sistemine sahip nüfus (taşra ve kent için ayrı ayrı);
  - (d) Difteri, boğmaca, tetanos, kızamık, çocuk felci ve tüberküloza karşı aşılanan bebekler (taşra/kent ve her bir cinsiyet için ayrı ayrı);
  - (e) Yaşam beklentisi (taşra/kent, farklı sosyo-ekonomik gruplar ve cinsiyetler için ayrı ayrı);
  - (f) Hastalık ve yaralanmalarda, gerekli eğitimi almış kişilere ve temel 20 ilaca, bir saatlik yürüyüş veya yolculuk ile erişme imkânı olan nüfusun oranı;
  - (g) Gebelik sırasında gerekli eğitimi almış kişilere erişimi olan gebe kadınların oranı ile bu kişiler arasından doğum yaptırabilecek olanların oranı. Doğum öncesi ve sonrasında gerçekleşenler de dahil olmak üzere, gebelikten kaynaklanan ölümlere ilişkin sayıları verin.
  - (h) Gerekli bakım için eğitilmiş personele erişimi olan bebeklerin oranı.
  - (i) (f) ila (h)'de sunulan bilgileri, taşra/kent ve sosyo-ekonomik gruplar bakımından ayrı ayrı belirtin)
5. Yukarıda 4. paragrafta kullanılan göstergelerin farklı gruplara ayrı ayrı uygulanması sonucunda, sağlık koşulları bakımından ülkenizde bazı grupların toplumun genelinden daha kötü durumda olduğu sonucuna varılabilir mi? Bu grupları mümkün olduğunca ayrıntılı ve tam olarak tanımlayın. Eğer varsa, ülkenizde hangi coğrafi bölgeler sağlık koşulları bakımından diğerlerinden daha kötü durumda?
- (a) Rapor dönemi içerisinde, bu grup ve bölgelerin sağlık koşullarını olumsuz olarak etkileyen ulusal politika, mevzuat veya uygulama değişiklikleri gerçekleşti mi? Gerçekleştiyse, bu değişiklikleri açıklayın ve etkilerini değerlendirin.
  - (b) Hükümetinizin, elverişsiz koşullardaki kişiler ile dezavantajlı grupların ve olumsuz koşullardaki bölgelerdeki kişilerin sağlık

- koşullarının düzeltilmesi için alınmasını gerekli gördüğü tedbirleri belirtin.
- (c) Hükümetiniz, mevcut kaynakların azamisini kullanarak bu düzeltmeyi gerçekleştirmek için aldığı politika tedbirlerini açıklayın.
- (d) Bu tedbirlerin elverişsiz koşullardaki kişiler ile dezavantajlı gruplar ve olumsuz koşullardaki bölgelerdeki kişilerin sağlık koşulları üzerindeki etkisini açıklayın, ve bu tedbirlerin uygulanması ile elde edilen başarılar ile karşılaşılan zorlukları rapor edin.
- (e) Hükümetinizin ölü doğum ile çocuk ölümleri oranlarının düşürülmesi ve çocukların sağlıklı bir şekilde gelişmesini sağlamak için aldığı tedbirleri belirtin.
- (f) Hükümetinizin çevresel ve sınai sağlık şartlarını iyileştirmek için aldığı tedbirleri sıralayın.
- (g) Hükümetinizin salgın, yöresel, mesleki ve diğer hastalıkların önlenmesi, tedavisi ve kontrolü için aldığı tedbirleri belirtin.
- (h) Hükümetinizin hastalık durumunda herkese tıbbi hizmet ve tıbbi bakım sağlanması için aldığı tedbirleri belirtin.
- (i) (e) ila (h) paragraflarında sayılan tedbirlerin, elverişsiz durumdaki kişiler ile dezavantajlı gruplar ve olumsuz koşullardaki bölgelerde yaşayan kişiler üzerindeki etkilerini belirtin. Bu tedbirlerin olumlu sonuçları yanında zorlukları ve başarısızlıkları da rapor edin.
6. Hükümetiniz yaşlı kişilerin artan sağlık harcamalarının, bu kişilerin sağlık hakkından yararlanmasını olumsuz yönde etkilememesi için aldığı tedbirleri belirtin.
7. Ülkenizde temel tıbbi bakım hizmetlerinin planlanması, örgütlenmesi, yürütülmesi ve kontrolüne toplumsal katılımı en üst seviyeye çıkartmak için alınan tedbirleri belirtin.
8. Ülkenizde, sıkça karşılaşılan sağlık sorunları ve bunların önlenmesi ve kontrolü hakkında eğitim verilmesine ilişkin olarak alınan tedbirleri belirtin.

9. 12. maddede düzenlenen hakkın sağlanmasında uluslararası işbirliğinin rolünü belirtin.

Sözleşme'nin 13. Maddesi

1. Ülkenizde herkesin eğitim görme hakkından yararlanmasını sağlamak üzere:
  - (a) Hükümetiniz ilköğretimin herkes için zorunlu ve parasız olarak sunulmasına ilişkin yükümlülüğünü nasıl yerine getiriyor? (Eğer ilköğretim zorunlu ve/veya parasız değilse, bkz. özellikle madde 14.)
  - (b) Teknik ve mesleki eğitim de dahil olmak üzere, orta öğretim herkese açık ve ulaşılabilir mi? Orta öğretim ne ölçüde parasız?
  - (c) Ülkenizde yüksek öğretim ne ölçüde herkese açık? Yüksek öğretim masrafları nedir? Parasız eğitim hedefine ulaşıldı mı, yoksa tedricen geliştiriliyor mu?
  - (d) İlköğretim görmemiş veya ilköğretimini tamamlayamamış olanlar için temel eğitim sağlayan bir sistemin kurulması için atılan adımlar nelerdir?

Hükümetinizin yakın zamanda 13. madde ile düzenlenen hakka ilişkin olarak Birleşmiş Milletler'e veya ihtisas kuruluşlarından birine rapor sunmuş olması durumunda, o bilgileri burada tekrarlamak yerine ilgili rapora atıfta bulunabilirsiniz.

2. 1. paragrafta ifade edildiği şekliyle eğitim hakkının sunulması sırasında karşılaşılan zorluklar nelerdir? Hükümetinizin zaman bakımından hedefi ve bu sürede varmak isteği nokta nedir?
3. Okur-yazarlık, taşrada temel öğretime kayıt, yetişkin eğitimi ve sürekli eğitim, eğitimin her seviyesinde okul bırakma oranı, mezuniyet oranına ilişkin (lütfen eğer mümkünse cinsiyet, din, vs. bakımından ayrı ayrı) istatistiki bilgiler verin. Programların kapsamı, hedef kitle, finansman, yaş grubu, cinsiyet vs. gibi kriterlere göre

mezuniyet istatistikleri gibi verileri de ekleyerek, okur-yazarlığın arttırılması için alınan tedbirler hakkında bilgi verin. Bu tedbirlerin olumlu sonuçları yanında, karşılaşılan zorluklar ve eksiklikleri de rapor edin.

4. Bütçenizden (eğer gerekliyse bölgesel bütçeden) eğitim harcamaları için ayrılan orana ilişkin bilgi verin. Okul sisteminizi, yeni okul açmaya yönelik faaliyetlerinizi, özellikle taşrada okul çevresini ve okul takvimlerinize ilişkin bilgi verin.
5. Öğretimin farklı aşamalarına eşit erişim ne ölçüde mümkün ve okur-yazarlığın arttırılmasına yönelik tedbirler pratikte ne ölçüde işliyor?
  - (a) Öğretimin farklı seviyelerindeki kadın-erkek oranı ile, okur-yazarlığın arttırılmasına yönelik tedbirlerden faydalanan kadın-erkek oranı nedir?
  - (b) Öğretimin farklı seviyelerine eşit erişim ve okur-yazarlığın arttırılmasına yönelik tedbirlerden faydalama bakımından özellikle elverişsiz konumda olan veya dezavantajlı gruplar var mı? Örneğin, genç kızların, düşük gelir seviyesindeki ailelerin çocuklarının, taşradaki çocukların, fiziksel veya zihinsel engelli çocukların, göçmen çocukların, göçmen işçilerin çocuklarının, dilsel, ırksal, dinsel veya diğer azınlıklara mensup çocukların, yerli halkların çocuklarının, 12. maddede düzenlenen bu haklardan ne ölçüde yararlandığını belirtin.
  - (c) Hükümetinizin, ülkenizde her seviyede eğitime eşit erişimin yolunu açmak ve güvence altına almak için, örneğin ayrımcılığı önlemeye yönelik tedbirler, finansal teşvikler, burslar gibi aldığı veya almayı düşündüğü tedbirler nelerdir? Lütfen bu tür tedbirlerin etkilerini açıklayınız.
  - (d) Bu amaca yönelik olarak dile ilişkin imkânları, özellikle öğrencilerin ana dillerinde öğretime katılma imkânlarını açıklayın.
6. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) ta-

rafından toplanan Öğretmenlerin Durumuna ilişkin Özel Hükümetlerarası Konferans'ta 5 Ekim 1966'da Kabul edilen Öğretmenlerin Durumuna İlişkin Tavsiye gözetilerek, ülkenizdeki öğretim personelinin koşulları hakkında bilgi verin. Öğretmenlerin maaşlarını, (diğer) kamu görevlileri ile karşılaştırınız. Ülkeniz öğretim personelinin maddi koşullarını iyileştirmek üzere ne tür tedbirler alıyor veya almayı planlıyor?

7. Ülkenizdeki her seviyedeki okullardan, Devlet tarafından kurulmalarının oranı nedir? Bu tür okullar açmak veya bu okullara gitmek isteyenler herhangi bir zorlukla karşılaşıyorlar mı?
8. Rapor dönemi içerisinde ulusal politikalarda, mevzuatta veya uygulamada, 13. maddede düzenlenen haktan yararlanılmasını olumsuz olarak etkileyecek herhangi bir değişiklik gerçekleşti mi? Gerçekleştiyse, bu değişiklikleri açıklayın ve etkilerini değerlendirin.
9. 13. maddede düzenlenen hakkın tam olarak sağlanmasında uluslararası işbirliğinin rolünü belirtin.

Sözleşme'nin 14. Maddesi

Ülkenizde zorunlu ve parasız ilköğretim sistemi henüz sağlanmamış ise, lütfen bu ilkenin makul sayıda yıllar içinde tedrici olarak uygulanması için gerekli eylem planının ayrıntılarını belirtin. Bu eylem planının hayata geçirilmesinde karşılaştığımız zorluklar nelerdir? Uluslararası işbirliğinin bu çerçevedeki rolünü belirtin.

Sözleşme'nin 15. Maddesi

1. Devletinizin herkesin kültürel hayata katılma ve kendi kültürünü ortaya koyma hakkını sağlamak için aldığı yasal ve diğer tedbirleri açıklayın. Özellikle, aşağıda belirtilen konularda bilgi verin:
  - (a) Özel girişimlerin devlet tarafından desteklenmesi de dahil olmak üzere, kültürel gelişmenin sağlanması ve kültürel hayata daha fazla kişinin katılması için kullanılacak fonlar.
  - (b) Kültürel hayata katılımın arttırılmasına yönelik politikaların

uygulanması için kurumsal altyapının oluşturulması; kültür merkezleri, müzeler, kütüphaneler, tiyatrolar, sinemalar ve diğer geleneksel sanatlar ve el sanatları.

- (c) Bireyler, gruplar, uluslar ve bölgeler arasında karşılıklı anlayışın bir etmeni olarak kültürel kimliğin geliştirilmesi.
- (d) Ulusal etnik grupların, azınlıkların ve yerli halkların kültürel miraslarına ilişkin farkındalığın artırılarak, bunlardan yararlanılmasının sağlanması.
- (e) Kültürel hayata katılımın artırılmasında medya ve kitle iletişim araçlarının rolü.
- (f) İnsanlığın kültürel mirasının korunması ve sunulması.
- (g) Öngörülen sınırlama ve kısıtlamaların ne olduğu da dahil olmak üzere, sanatsal ürünlerin üretilmesi ve sanatın icra edilmesi özgürlüğünü korumaya yönelik mevzuat.
- (h) Kültür ve sanat alanında profesyonel eğitim.
- (i) Kültürün korunması, geliştirilmesi ve yayılması için alınan diğer tüm tedbirler.

Lütfen, bu tedbirlerin olumlu sonuçları yanında, özellikle yerli halklar ve diğer dezavantajlı gruplar ve elverişsiz koşullardaki gruplar bakımından söz konusu olan zorlukları ve başarısızlıkları da rapor edin.

2. Bilimin korunması, geliştirilmesi ve yayılmasına yönelik tedbirler de dahil olmak üzere, herkesin bilimsel gelişme ve bunun sonucundan yararlanması hakkının sağlanmasına yönelik olarak alınan yasal ve diğer tedbirleri belirtin. Özellikle aşağıdaki konularda bilgi verin:

- (a) İnsanlığın doğal mirasının korunmasına ve sağlıklı ve doğal bir çevrenin sağlanmasına, bu amaçla oluşturulan kurumsal altyapıya ilişkin bilginin paylaşılmasına yönelik tedbirler de dahil olmak üzere, bilimsel gelişmenin sonuçlarından herkesin yararlanması için alınan tedbirler.

- (b) Bilimsel gelişmeye ilişkin bilginin paylaşılmasının sağlanması için alınan tedbirler.
  - (c) Yaşama hakkı, sağlık, kişi özgürlüğü, özel hayat ve benzerleri gibi insan haklarından yararlanmayı önleme amaçlı bilimsel ve teknik gelişmelerin önlenmesi için alınan tedbirler.
  - (d) Bu haktan yararlanılmasına konulan tüm sınırlamalar ve bu sınırlamaları öngören yasa hükümlerinin ayrıntıları.
3. Herkesin kendi yarattığı herhangi bir bilimsel, edebi veya sanatsal üründen doğan maddi ve manevi çıkarların korunmasından yararlanma hakkının sağlanması için alınan yasal ve diğer tedbirleri açıklayın. Bilimsel, edebi ve sanatsal faaliyetlerin yürütülmesi için gerekli koşulların yaratılması ve bu faaliyetlerden kaynaklanan fikri mülkiyet haklarının korunması da dahil olmak üzere, özellikle bu haktan tam olarak yararlanılması için alınan pratik tedbirlere ilişkin bilgi verin. Bu haktan yararlanılması derecesini etkileyen zorluklar nelerdir?
4. Hükümetiniz, bilim ve kültürün korunması, geliştirilmesi ve yayılması için hangi adımları atmıştır? Özellikle şu hususları açıklayın:
- (a) Anayasal düzeyde, milli eğitim sisteminde ve kitle iletişimle sağlanan tedbirler.
  - (b) Koruma, geliştirme ve yaymaya yönelik atılan diğer tüm pratik adımlar.
5. Bilimsel araştırma ve yaratıcı faaliyetler için gerekli özgürlüğe saygı göstermek ve bu özgürlüğü korumak için öngörülen yasal, idari ve yargısal sistemi açıklayın.
- (a) Bilimsel araştırma ve yaratıcı faaliyetler için gerekli koşul ve araçların sağlanması da dahil olmak üzere, bu özgürlükten yararlanılmasını sağlamaya yönelik tedbirler.
  - (b) Bilim adamları, yazarlar, yaratıcı faaliyetlerde bulunanlar, sanatçılar ve diğer yaratıcı kişiler arasında, bilimsel, teknik ve kültürel bilgi, görüş ve deneyimin paylaşılması özgürlüğünü sağlamaya yönelik tedbirler.

(c) Bilimsel araştırma ve yaratıcı faaliyetler ilgili bilim akademilerinin, meslek örgütlerinin, sendikaların ve diğer örgüt ve kuruluşların desteklenmesi için alınan tedbirler.

Bu haktan yararlanılması derecesini etkileyen zorluklar nelerdir?

6. Hükümetinizin, aşağıdaki tedbirler de dahil olmak üzere, bilimsel ve kültürel alanlarda uluslararası temas ve işbirliğini teşvik etmek ve geliştirmek için aldığı yasal ve diğer tedbirler:
  - (a) İlgili tüm Devletlerin, bilimsel ve kültürel alandaki bölgesel ve uluslararası antlaşma, sözleşme ve diğer belgelere taraf olarak elde ettikleri imkânlardan tam olarak yararlanması.
  - (b) Bilim adamları, yazarlar, sanatçılar ve bilimsel araştırma ve yaratıcı faaliyetle ilgilenen diğer kişilerin uluslararası bilimsel konferans, seminer, sempozyum vs. etkinliklere katılması.
7. Rapor dönemi içerisinde, 15. madde ile düzenlenen hakkı olumsuz olarak etkileyen ulusal politika, mevzuat veya uygulama değişiklikleri gerçekleşti mi? Gerçekleştiyse, bu değişiklikleri açıklayın ve etkilerini değerlendirin.
8. Hükümetinizin yakın zamanda 15. madde ile düzenlenen hakka ilişkin olarak Birleşmiş Milletler'e veya ihtisas kuruluşlarından birine rapor sunmuş olması durumunda, o bilgileri burada tekrarlamak yerine ilgili rapora atıfta bulunabilirsiniz.
9. 15. maddede düzenlenen hakkın tam olarak sağlanmasında uluslararası işbirliğinin rolünü belirtin.

© 1996-2001, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, Cenevre, İsviçre.

EK V

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin Uygulanmasına İlişkin Limburg İlkeleri

UN Document E/CN.4/1987/17

İÇİNDEKİLER

	Paragraf Numaraları
Giriş	i-iii
Bölüm I. TARAF DEVLET YÜKÜMLÜLÜKLERİNİN NİTELİK VE KAPSAMI	1-73
A. Genel Gözlemler	1-15
B. Sözleşme'nin II. Bölümüne hakim olan yorum ilkeleri	16-58
Madde 2(1): “yasal düzenleme suretiyle alınacak tedbirleri de içerecek şekilde, her türlü uygun yöntem vasıtasıyla ... tedbirleri almayı”	16-20
“hakların tam olarak kullanılmasını aşamalı olarak sağlamak amacıyla”	21-24
“mevcut kaynakların azamisini kullanarak”	25-28
“münferiden ve ekonomik ve teknik plan başta olmak üzere uluslararası yardım ve işbirliği yoluyla”	29-34

Madde 2(2):	Ayrımcılık yasağı	35-41
Madde 2(3):	Gelişmekte olan ülkelerdeki yabancılar	42-44
Madde 3:	Kadın erkek eşitliği	45
Madde 4:	Sınırlamalar	46-47
	“yasanın belirlediği”	48-51
	“genel refahın artırılması amacı ile”	52
	“demokratik bir toplumda”	53-55
	“hakların niteliği ile bağdaştığı ölçüde”	56
Madde 5:	57-58	
C. Sözleşme'nin III. Bölümüne hakim olan yorum ilkeleri		59-69
Madde 8:	“yasalarda belirtilen”	59
	“demokratik bir toplumda ... gerekli olan”	60-61
	“ulusal güvenlik”	62-65
	“kamu düzeni”	66-68
	“başkalarının hak ve özgürlükleri”	69
D. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların İhlâli		70-73
Bölüm II. TARAF DEVLET RAPORLARININ İNCELENMESİ VE SÖZLEŞME'NİN IV. BÖLÜMÜ ÇERÇEVESİNDE ULUSLARARASI İŞBİRLİĞİ		
		74-103
A. Taraf Devlet Raporlarının Hazırlanması ve Sunumu		74-82
B. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin Rolü		83-91
C. Komite, Uzmanlık Örgütleri ve diğer uluslararası organlar arasındaki ilişkiler		92-103

GİRİŞ

- (i) Bir grup saygın uluslararası hukuk uzmanı, Uluslararası Hukukçular Komisyonu, Limburg Üniversitesi Hukuk Fakültesi (Maastricht/Hollanda) ve Cincinnati Üniversitesi Urban Morgan İnsan Hakları Enstitüsü'nün (Ohio/Amerika Birleşik Devletleri) çağrısıyla, taraf Devletlerin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'den doğan yükümlülüklerinin nitelik ve kapsamını, taraf Devlet raporlarının ECOSOC tarafından kısa süre önce kurulan Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nce incelemesi hususunu ve Sözleşme'nin IV. Bölümü çerçevesinde yürütülmesi öngörülen uluslararası işbirliğini değerlendirmek üzere, 2-6 Haziran 1986 tarihlerinde Maastricht'te biraraya geldiler.
- (ii) Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya, Federal Alman Cumhuriyeti, Hollanda, İrlanda, İspanya, Macaristan, Meksika, Senegal, Yugoslavya, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Merkezi, Uluslararası Çalışma Örgütü, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü, Dünya Sağlık Örgütü, İngiliz Uluslar Topluluğu Sekreterliği ve sponsor örgütler olmak üzere toplam 29 katılımcı geldi. Katılımcılardan dördü, ECOSOC'un (United Nations Economic and Social Council - Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi) üyeleri idi.
- (iii) Katılımcılar, aşağıdaki ilkeleri, mevcut uluslararası hukuku yansıttığı inancıyla oybirliğiyle kabul ettiler. Üzerinde oybirliğine varılamayan tavsiyelerde, fiilin sonunda “-ecektir”, “-acaktır” ekleri yerine “-melidir”, “-malıdır” ekleri kullanılmıştır.³⁷

³⁷ Burada -meli, malı ekleri İngilizce *should*, -ecek, -acak ekleri ise *shall* ifadesi karşılığı kullanılmıştır. İngilizcede *shall* kelimesi, mutlak bir zorunluluğu ifade etmek için kullanıldığından, *should* ifadesinden daha güçlüdür (ç.n.).

Bölüm I: TARAF DEVLET YÜKÜMLÜLÜKLERİNİN NİTELİK VE KAPSAMI

A. Genel Gözlemler

1. Ekonomik, sosyal ve kültürel haklar, uluslararası insan hakları hukukunun ayrılmaz bir parçasıdır. Başta Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme olmak üzere, birçok uluslararası belge, bu haklara ilişkin yükümlülükler öngörmektedir.
2. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ve Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ve İhtiyari Protokol, 1976 yılında yürürlüğe girmiştir. Sözleşmelerin amacı, Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi'nde sayılan hakları ayrıntılı olarak düzenlemektir: bu belgelerin tümü Uluslararası İnsan Hakları Manzumesi'ni (*International Bill of Human Rights*) oluşturur.
3. İnsan hakları ve temel özgürlükler birbirinden ayrılmaz ve karşılıklı olarak bağımlı olduğundan, gerek medeni ve siyasi hakların, gerekse ekonomik, sosyal ve kültürel hakların uygulanması, geliştirilmesi ve korunmasına eşit derecede ihtimam gösterilmesi ve mutlak önem verilmesi gerekir.
4. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (bundan sonra metinde Sözleşme olarak anılacaktır), Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi (Viyana 1969) ile öngörüldüğü şekilde iyi niyetle, konu ve amacına uygun olarak, kelimelere olağan anlamları verilerek, hazırlık çalışmaları ve konuya ilişkin uygulama da göz önünde bulundurularak yorumlanacaktır.
5. İlgili uzmanlık örgütleri ile Birleşmiş Milletler ve Birleşmiş Milletler'in insan hakları alanında görev yapan çalışma grupları ve özel raportörler de dahil olmak üzere diğer hükümetlerarası örgütlerin deneyimleri, Sözleşme'nin uygulanmasında ve taraf Dev-

letler'in katettikleri mesafenin değerlendirilmesinde, göz önüne alınacaktır.

6. Ekonomik, sosyal ve kültürel haklar, farklı siyasi ortamlarda hayata geçirilebilir. Bu hakların tam olarak gerçekleştirilmesinin tek bir yolu yoktur. Gerek pazar ekonomilerinde, gerekse bu nitelikte olmayan ekonomilerde, gerek merkezi, gerekse merkezi olmayan politik yapılarda başarı ve başarısızlık örnekleri mevcuttur.
7. Taraf Devletler, Sözleşme ile üstlendikleri yükümlülükleri yerine getirirken, sürekli olarak iyi niyet ilkesine uygun davranmak zorundadırlar.
8. Her ne kadar Sözleşme ile güvence altına alınmış hakların tam olarak sağlanması aşamalı olarak gerçekleştirilecek ise de, bazı hakların derhal mahkemeler önünde talep edilebilir hale getirilmesi, diğer bazı hakların ise zamanla bu korumadan yararlanması mümkün olabilir.
9. STK'lar, Sözleşme uygulamasının gelişmesinde, önemli bir rol oynayabilirler. Bu rolün, gerek ulusal, gerekse uluslararası düzlemde kolaylaştırılması gerekir.
10. Taraf Devletler, Sözleşme yükümlülüklerinin yerine getirilmesine ilişkin olarak, hem uluslararası topluma, hem de kendi yetki alanlarında bulunan kişilere karşı sorumludurlar.
11. Toplumun her kesiminin tam katılımını sağlayacak ulusal çabalar, ekonomik, sosyal ve kültürel hakların hayata geçirilmesi konusunda ilerleme sağlanabilmesi için zorunludur. Bu katılım, ulusal politikaların oluşturulması, uygulanması ve denetlenmesi aşamaları da dahil olmak üzere, her aşamada gereklidir.
12. Sözleşme'ye uyumun değerlendirilmesi konusuna, işbirliği ve diyalog ruhuyla yaklaşılmalıdır. Bu amaçla, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi (bundan sonra metinde *Komite* olarak anılacaktır) taraf Devlet raporlarını incelerken Sözleşme ile gü-

vence altına alınan hakların hayata geçirilmesini engelleyen neden ve unsurları analiz etmeli, mümkün olan hallerde çözümler önermelidir. Bu yaklaşım, mevcut bilginin buna işaret ettiği hallerde, taraf Devletin Sözleşme yükümlülüklerine uymadığı sonucuna varılmasını engellemez.

13. Sözleşme'ye uyumu izleyen tüm organlar, taraf Devletlerin Sözleşme'ye uyup uymadığını değerlendirirken, ayrımcılık yasağı ve kanun önünde eşitlik ilkelerine özel önem vermelidirler.
14. Sözleşme ile güvence altına alınan hakların aşamalı olarak hayata geçirilmesinde, yerli halkların ve azınlıkların kültürel haklarının lorunması için özel tedbirler gerekebileceği de gözetilerek, yoksulların ve dezavantajlı grupların yaşam standartlarının iyileştirilmesine yönelik tedbirlere özel önem verilmelidir.
15. Uluslararası toplumun, Sözleşme hedeflerine ulaşmak için gösterdiği çabaların değerlendirilmesinde, uluslararası ekonomik ilişkilerdeki eğilimler de göz önünde tutulmalıdır.

B. Sözleşme'nin II. Bölümüne hakim olan yorum ilkeleri

Madde 2(1): "yasal düzenleme suretiyle alınacak tedbirleri de içerecek şekilde, her türlü uygun yöntem vasıtasıyla ... tedbirleri almayı"

16. Bütün taraf Devletlerin, Sözleşme ile güvence altına alınan hakların tam olarak hayata geçirilmesi için gerekli tedbirleri almaya derhal başlama yükümlülükleri vardır.
17. Taraf Devletler, ulusal düzlemde yasal, idari, yargısal, ekonomik, sosyal ve eğitime ilişkin tedbirler de dahil olmak üzere, Sözleşme'den doğan yükümlülüklerini yerine getirmek için, hakların niteliğiyle bağdaşır her türlü uygun yöntemi kullanacaklardır.
18. Yasal tedbirler, Sözleşme yükümlülüklerinin yerine getirilmesinde tek başına yeterli değildir. Ancak, belirtilmelidir ki, mevcut mev-

zuatın Sözleşme ile üstlenilen yükümlülüklerle aykırı olduğu hal-lerde, madde 2(1) yasal tedbirler alınmasını gerektirecektir.

19. Taraf Devletler, uygun olan hallerde yargısal yollardan olmak üzere, Sözleşme ihlallerinin giderilmesi için gerekli etkili hak arama yolları ihdas edeceklerdir.
20. Yöntemlerin uygunluğu, her bir Devlet tarafından belirlenecek ve Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konsey tarafından gözden geçirilecektir. Gözden geçirme, Birleşmiş Milletler Kurucu Antlaşması uyarınca kurulmuş diğer organların yetkilerini etkilemeyecektir.

“hakların tam olarak kullanılmasını aşamalı olarak sağlamak amacıyla”

21. “Hakların tam olarak kullanılmasını aşamalı olarak sağlama” yükümlülüğü, taraf Devletlerin, hakları hayata geçirmek üzere mümkün olan en hızlı şekilde harekete geçmelerini gerektirir. Bu, hiçbir koşulda, Devletlerin, hakları tam olarak hayata geçirme çabalarını belirsiz bir süre için ertelemeleri hakkına sahip olduğu anlamına gelir şekilde yorumlanamaz. Aksine, tüm taraf Devletlerin, Sözleşme ile üstlendikleri yükümlülükleri yerine getirmek için derhal harekete geçme yükümlülükleri vardır.
22. Sözleşme madde 2(2)’de öngörülen ayrımcılık yasağı gibi bazı yükümlülükler, derhal ve tam olarak uygulanmayı gerektirir.
23. Hakları aşamalı olarak sağlama yükümlülüğü, kaynak artışından bağımsızdır; mevcut kaynakların verimli kullanımını gerektirir.
24. Hakları aşamalı olarak sağlama, sadece kaynakların arttırılması ile değil; ayrıca, Sözleşme ile tanınan haklardan herkesin yararlanması için gerekli toplumsal kaynakların geliştirilmesi ile de gerçekleştirilebilir.

“mevcut kaynakların azamisini kullanarak”

25. Taraf Devletler, ekonomik kalkınma seviyelerinden bağımsız olarak, herkesin asgari geçim haklarına saygıyı güvence altına alma yükümlülüğü vardır.
26. “mevcut kaynaklar”, gerek söz konusu Devletin kendi kaynaklarını, gerekse uluslararası işbirliği ve yardım ile uluslararası toplumdan edinilebilecek kaynakları ifade eder.
27. Sözleşme ile tanınan hakların hayata geçirilmesi için uygun tedbirler alınıp alınmadığı değerlendirilirken, mevcut kaynakları kullanma ve bunlara erişim imkânlarının adilane ve etkili olmasına önem verilecektir.
28. Mevcut kaynakların kullanılmasında, herkesin geçim koşullarının sağlanması ve temel hizmetlerin herkese sunulmasının sağlanması ihtiyacı akılda tutularak, Sözleşme ile tanınan hakların hayata geçirilmesine öncelik verilecektir.

“münferiden ve ekonomik ve teknik plan başta olmak üzere uluslararası yardım ve işbirliği yoluyla”

29. Birleşmiş Milletler Kurucu Antlaşması madde 55 ve 56’ya ve Sözleşme’ye uygun olarak sağlanan uluslararası işbirliği ve yardımın önceliği, tüm insan hak ve temel özgürlüklerinin, medeni ve siyasi haklar kadar ekonomik, sosyal ve kültürel hakların da hayata geçirilmesi olacaktır.
30. Uluslararası işbirliği ve yardım, Sözleşme ile düzenlenen hak ve özgürlüklerin tam olarak sağlanabileceği bir sosyal ve uluslararası düzen kurma amacına yönelmelidir (Karş. Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi madde 28).
31. Devletler, siyasi, ekonomik ve sosyal sistemlerindeki farklılıklardan bağımsız olarak, uluslararası sosyal, ekonomik ve kültürel ilerlemeyi ve özellikle gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyü-

meyi gerçekleştirmek üzere, farklılıkları ayrımcılığa temel almadan, birbirleriyle işbirliği yapacaklardır.

32. Taraf Devletler, Sözleşme ile tanınmış hakların hayata geçirilmesine yardım ve bu alanda işbirliği için, uluslararası araçları da kullanarak tedbirler alacaklardır.
33. Uluslararası işbirliği ve yardım Devletlerin egemen eşitliği ilkesine dayanacak ve Sözleşme ile düzenlenmiş hakların sağlanmasını hedefleyecektir.
34. Madde 2(1) çerçevesinde gerçekleşen uluslararası işbirliği ve yardım faaliyetlerinde, uluslararası örgütlerin rolü ve hükümet-dışı örgütlerin katkısı da göz öünde bulundurulacaktır.

Madde 2(2): Ayrımcılık yasağı

35. Madde 2(2) derhal uygulanması gereken ve taraf Devletlerce açıkça güvence altına alınması gereken bir yükümlülüktür. Bu nedenle, yargısal veya diğer başvuru yollarının varlığını gerektiri.
36. Ayrımcılığın dayandığı nedenler madde 2(2)'de sayılanlarla sınırlı değildir.
37. Devletler, Sözleşme'ye taraf olduklarında, ayrımcılık içeren kanun, tüzük ve ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan faydalanmayı etkileyen uygulamalarını (gerek icrai gerekse ihmali nitelikteki) geciktirmeksizin yürürlükten kaldırarak ayrımcılığa *de jure* son vereceklerdir.
38. Kaynakların yetersizliği veya başka nedenlere dayandırılan ve ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan eşitsiz yararlanma sonucunda ortaya çıkan *de facto* ayrımcılık, mümkün olan en hızlı şekilde sona erdirilmelidir.
39. Münhasıran korunmaya ihtiyaç duyan belli grup veya bireylerin ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan eşit olarak yararlanma-

larının sağlanması yoluyla durumlarının uygun şekilde düzeltilmesi için alınan özel tedbirler, farklı grupların farklı haklardan yararlanmasında durumunun sürdürülmesine hizmet etmedikçe ve istenilen amaçlara ulaşıldığında kaldırıldığı sürece, ayrımcılık olarak kabul edilmeyecektir.

40. Madde 2(2), özel kişi ve kurumların, kamu hayatının herhangi bir alanında ayrımcılık yapımlarının yasaklanmasını da gerektirir.
41. Madde 2(2) uygulanırken, Irkçılığın Her Biçiminin Ortadan Kaldırılması Bildirgesi ve Sözleşmesi ile söz konusu Sözleşme ile kurulan izleme komitesinin faaliyetleri de dahil olmak üzere, tüm ilgili uluslararası belgeler göz önünde bulundurulmalıdır.

Madde 2(3): Gelişmekte olan ülkelerdeki yabancılar

42. Sözleşme kural olarak vatandaşlara ve yabancılar eşit olarak uygulanır.
43. Madde 2(3)'ün amacı, sömürgecilik döneminde, yabancı bazı ekonomik grupların hakimiyetine son vermektir. Bu istisna ışığında, maddenin dar yorumlanması gerekir.
44. Madde 2(3)'ün dar yorumu, özellikle ekonomik haklar kavramı ve gelişmekte olan ülkeler bakımından söz konusudur. Gelişmekte olan ülkeler, bağımsızlık kazanmış ülkeler ve Birleşmiş Milletler sınıflamalarında, bu şekilde nitelendirilmesi uygun görülmüş ülkeleri ifade eder.

Madde 3: Kadının erkek eşitliği

45. Madde 3 uygulanırken, Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Bildirgesi ve Sözleşmesi ile söz konusu Sözleşme ile kurulan izleme komitesinin faaliyetleri de dahil olmak üzere, tüm ilgili uluslararası belgeler göz önünde bulundurulmalıdır.

Madde 4: Sınırlamalar

46. Madde 4, Devlet tarafından sınırlamalar getirilmesine izin vermekten ziyade, bireylerin haklarını koruma amacına yöneliktir.
47. Madde, bireylerin geçimini ve hayatta kalmasını veya kişi bütünlüğünü etkileyen haklara sınırlamalar getirilmesi amacını taşımamaktadır.

“yasamın belirlediği”

48. Sınırlama Sözleşme’ye aykırı olmayan ve sınırlamanın uygulandığı tarihte yürürlükte olan bir yasa ile öngörülmedikçe, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar sınırlandırılmaz.
49. Ekonomik, sosyal ve kültürel hakların kullanılmasına sınır getiren yasalar keyfi, makul olmayan nitelikte veya ayrımcı olamaz.
50. Ekonomik, sosyal ve kültürel hakların kullanılmasına sınır getiren hukuki düzenlemeler açık şekilde kaleme alınacak ve herkes tarafından erişebilir olacaktır.
51. Ekonomik, sosyal ve kültürel haklar üzerindeki sınırlamaların hukuka aykırı veya kötü niyetle uygulanmasını engellemek üzere uygun güvenceler ve etkili hak arama yolları ihdas edilecektir.³⁸

“genel refahın artırılması amacı ile”

52. Bu ifade, tüm insanların refahını artırma şeklinde anlaşılacaktır.

“demokratik bir toplumda”

53. “*demokratik bir toplumda*” ifadesi, sınırlamaların uygulanmasını sınırlayıcı bir ifade olarak yorumlanacaktır.

---

³⁸ 48 ila 51. paragraflar arasındaki *Limburg İlkeleri*, 28 Eylül 1984 tarihli *United Nations Doc. E/CN.4/1984/4*, Birleşmiş Milletler Belgesi ve 7 Human Rights Quarterly 3 (1985), s. 5’te yer alan *Siracusa İlkeleri* parag. 15-18’den alınmıştır.

54. Sınırlamaların demokratik toplum gereklerine aykırı olmadığını gösterme külfeti, sınırlama getiren Devlet üzerindedir.
55. Demokratik toplum tek tip olmamakla beraber, Birleşmiş Milletler Kurucu Antlaşması ve Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi ile öngörülen insan haklarını tanıyan ve bunlara saygı gösteren bir toplum, bu nitelikte sayılacaktır.

“hakların niteliği ile bağdaştığı ölçüde”

56. Sınırlamaların “hakların niteliği ile bağdaşması”, sınırlamanın söz konusu hakkın özüne dokunacak şekilde yorumlanmaması ve uygulanmamasını gerektirir.
57. Madde 5(1) Devletin yasayla öngörülenin ötesinde genel, zımni veya ek sınırlamalar getirme yetkisinin olmadığını altını çizer. Yasanın hiçbir hükmü, “tanınmış hak ve özgürlükleri” ortadan kaldırır şekilde yorumlanamaz. Madde 5, Sözleşme’nin hiçbir hükmünün, tüm halkların doğal zenginlik ve kaynaklardan tam ve özgürce yararlanmasına ilişkin doğal haklarına hanel getirir şekilde yorumlanmamasını güvence altına almayı da amaçlamaktadır.

Madde 5

58. Madde 5(2)’nin amacı, Sözleşme’nin hiçbir hükmünün halen yürürlükte olan veya yürürlüğe girecek olan ve kişiler için daha fazla koruma getiren iç hukuk, ikili veya çok taraflı antlaşma veya anlaşma hükümlerine hanel getirir şekilde yorumlanmamasını güvence altına almaktır. Madde 5(2) taraf Devletin üstlendiği ulusal ve uluslararası yükümlülüklerle daha geniş ölçüde korunan insan haklarının kullanılmasını sınırlayıcı şekilde de yorumlanamaz.

C. Sözleşme'nin III. Bölümüne hakim olan yorum ilkeleri

*Madde 8: "yasalarda belirtilen"*³⁹

59. Madde 4'te yer alan aynı terim için yapılan açıklamaya bakınız.

"demokratik bir toplumda ... gerekli olan"

60. Madde 8, sendikalar hakları üzerinde sınırlama yapan taraf Devletler için, Madde 4'te yer alan "demokratik bir toplumda" ifadesiyle ilgili olarak sayılan yorum ilkelerinin ötesinde kısıtlamalar öngörmüştür. "gerekli olan" ifadesi aşağıda sayılan kısıtlamaları içinde barındırır:

- (a) zorunlu bir kamusal veya sosyal ihtiyacı karşılamalı;
- (b) meşru bir amaca yönelik olmalı; ve
- (c) amaçla orantılı olmalıdır.

61. Sınırlamanın gerekliliğine ilişkin her değerlendirmenin nesnel temeller üzerine yapılması gerekir.

"ulusal güvenlik"

62. Ulusal güvenlik yalnızca, ulusun varlığını, toprak bütünlüğünü ve kuvvet kullanma ve kullanma tehdidine karşı siyasi bağımsızlığı korumak için alınan tedbirleri meşru kılmak için bir gerekçe olarak kullanılabilir.

63. Ulusal güvenlik, sadece hukuka ve düzene yönelik yerel veya görece münferit tehditleri önlemek üzere getirilen sınırlamalara gerekçe olamaz.

64. Ulusal güvenlik, muğlak ve keyfi sınırlamalar getirmek için bahane olarak kullanılamaz ve ancak, kötüye kullanmalara karşı uygun güvenceler ve etkili hak arama yolları varsa sınırlama getirilebilir.

³⁹ 59 ila 69. paragraflar arasındaki *Limburg İlkeleri*, 7 Human Rights Quarterly 3 (1985)'te yayınlanan *Siracusa İlkelerinin* parag. 10, 15-26, 29-32 ve 35-37'den alınmıştır.

65. Ekonomik, sosyal ve kültürel hakların sistematik ihlâlleri, ulusal güvenliği zayıflatır ve uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye sokar. Bu tür ihlâllerden sorumlu olan bir Devlet, ulusal güvenliği, bu ihlâllere muhalefet edenleri sindirmek veya toplumu baskı altında tutmak için alınan tedbirlere gerekçe olarak kullanamaz.

“*kamu düzeni*”

66. “*kamu düzeni (ordre public)*”, Sözleşme’de kullanıldığı anlamıyla, toplumun işlemesi için gerekli olan kurallar bütünü veya toplumun üzerine inşa edildiği temel ilkeler dizisi olarak tanımlanabilir. Ekonomik, sosyal ve kültürel haklara saygı kamu düzeninin bir parçasıdır.
67. Kamu düzeni, bu gerekçeyle sınırlandırılan belirli ekonomik, sosyal ve kültürel hakların amacı bağlamında yorumlanacaktır.
68. Kamu düzeninin sağlanmasından sorumlu Devlet organ ve ajanları, yetkilerini kullanmalarıyla ilgili olarak parlamentonun, mahkemelerin ve yetkili diğer bağımsız yapıların denetimi altında olacaklardır.

“*başkalarının hak ve özgürlükleri*”

69. Sözleşme ile düzenlenen hakların sınırlanmasının bir gerekçesi olarak başkalarının hak ve özgürlüklerinin kapsamı, Sözleşme ile tanınan hak ve özgürlüklerin ötesine geçer.

D. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların İhlâli

70. Taraf Devletin, Sözleşme’de öngörülen bir yükümlülüğe uygun davranmaması, uluslararası hukuka göre, Sözleşme’nin ihlâlidir.
71. Nelerin yükümlülüğe uymama olarak değerlendirileceğinin belirlenmesinde, Sözleşme’nin taraf Devlete, amaçlarına ulaşmak için

seçtiği araçlarla ilgili olarak bir takdir marjı tanıdığı ve kendi denetimi dışındaki bazı unsurların belli hakları sağlama imkânlarını olumsuz olarak etkileyebileceği unutulmamalıdır.

72. Taraf Devlet, *inter alia* aşağıdaki durumlarda, Sözleşme’yi ihlâl etmiş sayılacaktır:
- Sözleşme’nin tedbir alma yükümlülüğü öngördüğü hallerde, bu tedbirleri almıyorsa;
  - Varolan engelleri hemen kaldırarak, haklardan derhal yararlanılmasını sağlamak, yükümlülüğü altında olduğu hallerde bunu yapmıyorsa;
  - Sözleşme’nin derhal sağlanmasını öngördüğü bir hakkı, gecikmeksizin uygulamıyorsa;
  - Mümkün olduğu halde ve kasıtlı olarak, genel olarak kabul görmüş uluslararası asgari standartları karşılamıyorsa;
  - Sözleşme ile tanınmış bir hakkı, Sözleşme’nin izin verdiğinin ötesinde sınırlandırıyor;
  - Sözleşme ile izin verilmiş bir sınırlama içinde kaldığı veya kaynak yokluğu veya *force majeure* nedenlerine dayandığı haller dışında, bir hakkın aşamalı olarak sağlanmasını kasıtlı olarak erteliyor veya durduruyorsa;
  - Sözleşme ile öngörülen rapor yükümlülüğüne uymazsa.
73. Uluslararası hukuka uygun olarak, Sözleşme’ye taraf olan her Devletin, diğer bir taraf Devletin Sözleşme’den doğan yükümlülüklerini yerine getirmediği görüşünü ifade etme ve bunu diğer taraf Devletin dikkatine sunma hakkı vardır. Buna ilişkin olarak çıkacak uyuşmazlıklar, uluslararası hukukun uyuşmazlıkların barışçıl yollardan çözülmesine ilişkin kuralları ile çözülecektir.

Bölüm II. TARAF DEVLET RAPORLARININ İNCELENMESİ VE SÖZLEŞME'NİN IV. BÖLÜMÜ ÇERÇEVESİNDE ULUSLARARASI İŞBİRLİĞİ

A. Taraf Devlet Raporlarının Hazırlanması ve Sunumu

74. Sözleşme'nin IV. Bölümü ile düzenlenen denetim mekanizmasının etkililiği, büyük ölçüde, taraf Devlet raporlarının nitelikli olmasına ve zamanında sunulmasına bağlıdır. Bu nedenle, Hükümetlerin, raporlarını mümkün olduğu kadar amaca uygun hazırlamaları gerekmektedir. Bu amaçla, yetkili devlet daireleri ve ajanları ile görüşmeler, ilgili verilerin toplanması, personelin eğitilmesi, gerekli belgelerin edinilmesi ve ilgili hükümet-dışı ve uluslararası kuruluşlarla görüşülmesi konularına ilişkin olarak uygun iç düzenlemelerin yapılması gerekir.
75. Sözleşme'nin 16. maddesi uyarınca rapor hazırlanması, temel insan hakları denetim organlarının başkanlarının, 1984 yılında Genel Kurula sundukları raporda (*United Nations Doc. A39/484*) önerdikleri üzere, danışma hizmetleri ve teknik yardım programlarının uygulanması ile kolaylaştırılabilir.
76. Taraf Devletler, rapor yükümlülüklerini, ekonomik sosyal ve kültürel hakları hayata geçirmek için tespit edilen hedef ve politikaların, kamunun görüşüne sunulması için bir fırsat olarak telakki etmelidir. Bu amaçla raporlara, mümkünse taslak halindeyken, geniş bir aleniyet kazandırılmalıdır.
Rapor hazırlama ayrıca, ulusal politikaların, herbir hakkın kapsam ve içeriğini ne ölçüde yansıttığının değerlendirilmesi için bir fırsat olmalıdır.
77. Taraf Devletlerin, raporların hazırlanmasına hükümet-dışı örgütlerin katılımı olanaklarını değerlendirmeleri uygun olacaktır.
78. Sözleşme'yi uygulamak için atılan yasal adımların raporlanmasında, taraf Devletler ilgili yasal hükümleri belirtmekle yetinme-

melidir. Yargı yollarını, idari usulleri ve hakları sağlamak için aldıkları diğer tedbirler ile bunlara ilişkin uygulamaları da, mümkün olduğunca belirteceklerdir.

79. Hakların bilfiil korunmasının ne ölçüde gerçekleştirildiğini ortaya koymak üzere, taraf Devletler raporlarına niceliksel bilgileri de dahil etmelidir. İstatistiki bilgiler ile bütçe tahsisatına ve harcamalara ilişkin bilgiler, Sözleşme yükümlülüklerinin yerine getirilip getirilmediğinin değerlendirilmesini kolaylaştıracak şekilde sunulmalıdır. Taraf Devletler, Sözleşme'nin uygulanmasına ilişkin olarak, mümkün olduğunca açıkça belirlenmiş hedef ve göstergeler tespit etmelidir. Bu hedef ve göstergeler, uygunsa, taraf Devlet raporlarında sunulan verilerin karşılaştırılabilirliğini arttırmak üzere uluslararası işbirliği ile tespit edilmiş kriterlere dayanmalıdır.
80. Hükümetler, Sözleşme ile korunan haklara riayet konusunda sağlanan ilerleme ve karşılaşılan güçlüklerle ilişkin bilgilerdeki eksiklikleri tamamlamak üzere, çalışmalar yapmalı veya yaptırmalıdırlar.
81. Taraf Devlet raporları, hangi alanlarda uluslararası işbirliği yoluyla daha fazla ilerleme kaydedilebileceğini göstermeli ve bu amaca ulaşmada yardımcı olabilecek ekonomik ve teknik yardım program önerileri ortaya koymalıdır.
82. Taraf Devletler ile Sözleşme'ye riayet edilip edilmediğini denetleyen organlar arasında anlamlı bir diyalog sağlanabilmesi için taraf Devletler, raporda ortaya konulan hususlar hakkında bilgi sahibi olan kimseleri temsilci olarak tayin etmelidir.

B. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin Rolü

83. Komite, Sözleşme ile belirlenmiş görevlerini yürütmesinde Ekonomik ve Sosyal Konsey'e yardım etmek üzere kurulmuştur. Görevi, taraf Devlet raporlarını incelemek ve taraf Devletlerin Söz-

leşme'ye uyumlarını arttırmaya yönelik öneri ve tavsiyeler de dahil olmak üzere, genel nitelikte öneri ve tavsiyelerde bulunmaktadır.

Ekonomik ve Sosyal Konsey'in, dönemsel Çalışma Grubu yerine bağımsız uzmanlardan oluşan bir Komite kurması, Taraf Devlet uygulamalarının daha etkili şekilde denetlenmesini sağlayacaktır.

84. Ekonomik ve Sosyal Konsey, Komite'nin görevlerini tam olarak yerine getirebilmesine olanak tanıyacak sıklıkta toplanmasını sağlamalıdır.

Komite'nin, Ekonomik ve Sosyal Konsey'in 1985/17 sayılı kararıyla ifadesini bulmuş görevlerini etkili şekilde yürütmesini sağlayacak personel ve teçhizatla donatılması zorunludur.

85. Komite, Sözleşme ile düzenlenen konuların karmaşıklığı nedeniyle, bazı görevlerinin yürütülmesini üyelerine devredebilir. Örneğin, genel nitelikli tavsiyelerin hazırlık çalışmalarını yürütmek veya gelen bilgilerin özetlerini hazırlamak üzere tasarı grupları kurulabilir. Belli konulara ilişkin raporlar hazırlamak ve bu amaçla taraf Devletlerle, uzmanlık örgütleriyle ve ilgili uzmanlarla görüşmeler yapmak ve taraf Devletlerin Sözleşme'den doğan yükümlülüklerini yerine getirirken karşılaştıkları güçlükleri aşmalarında yardımcı olmak üzere ekonomik ve teknik yardım proje önerileri hazırlamak üzere, raportörler atanabilir.

86. Komite, Sözleşme'nin 22. ve 23. maddeleri uyarınca, Birleşmiş Milletler'in diğer organlarıyla, uzmanlık örgütleriyle ve ilgili diğer örgütlerle birlikte, Sözleşme'nin aşamalı olarak uygulanmasına katkıda bulunmak üzere, başkaca uluslararası tedbirler alma imkânlarını da araştırmalıdır.

87. Komite, farklı dönemlere ait raporların aynı anda incelenmesine neden olan raporlama gecikmelerini de gözönünde bulundurarak, altı yıllık raporlama dönemlerini gözden geçirmelidir. Komite ayrıca, taraf Devletlere rapor hazırlamada yardımcı olmak

üzere hazırlanan rehber ilkeleri de gözden geçirmeli ve değişiklik önerilerinde bulunmalıdır.

88. Komite, taraf Devletlerle doğrudan ve sağlam bir diyalog kurmaya yönelik olarak, belirli konularda taraf Devletleri görüşlerini bildirmeye davet edebilir.
89. Komite, Sözleşme ile öngörülen yükümlülüklerle uyulup uyulmadığına ilişkin olarak yaptığı değerlendirmenin metodolojik yönüne de gerekli dikkati göstermelidir. Belli hakların gerçekleştirilmesinde alınan mesafenin ölçülmesini sağlayan göstergelere atıfta bulunmak, raporların değerlendirilmesi bakımından yararlıdır. Komite, uzmanlık örgütlerince seçilen veya kullanılan göstergeleri gözönünde bulundurmalı ve eksiklik tespit edilen hallerde, ilgili uzmanlık örgütü ile işbirliği halinde ek araştırmalar yapmalı veya yapılmasını desteklemelidir.
90. Komite, taraf Devletin sunduğu bilgiyi, alınan mesafenin ve karşılaşılan güçlüklerin değerlendirilmesi için yeterli bulmaz ise, taraf Devletin yanıtlamasını istediği soru ve sorunları tam olarak belirleyerek, ek bilgi talebinde bulunmalıdır.
91. Komite, ECOSOC'un 1985/17 sayılı kararı çerçevesinde hazırlayacağı raporlarında, "rapor değerlendirmelerinin özeti" yanında, müzakereler sırasında üzerinde durulan tematik sorunların altını da çizmelidir.

C. Komite, İhtisas Kuruluşları ve diğer uluslararası organlar arasındaki ilişkiler

92. Komite'nin kurulması, Komite, ihtisas kuruluşları ve diğer uluslararası organlar arasında olumlu ve karşılıklı fayda getiren bir ilişki kurulması için, bir fırsat olarak değerlendirilmelidir.
93. Sözleşme'nin 18. maddesi uyarınca ihtisas kuruluşlarının Komite'nin çalışmalarına katkıda bulunmasını güçlendirecek yeni dü-

zenlemeler yapılması düşünülmelidir. Ekonomik, sosyal ve kültürel hakların uygulanmasına yönelik çalışma yöntemlerinin bir ihtisas kuruluşundan diğerine değişebileceği düşünüldüğünde, 18. madde çerçevesinde yapılacak düzenlemelerde esnekliğin sağlanması uygun olacaktır.

94. Sözleşme'nin IV. Bölümü'ne ilişkin uygulamanın gerekli şekilde denetlenmesinde, ortak çıkarlar gözetilerek, ihtisas kuruluşları ile Komite arasında diyalog geliştirilmesi önemlidir. Müzakereler, özellikle Sözleşme'ye uyumun değerlendirilmesi için göstergeler geliştirilmesi ihtiyacı; taraf Devlet raporlarının sunulmasına ilişkin bir kılavuz hazırlanması; 18. madde uyarınca ihtisas kuruluşlarının sunacağı raporlara ilişkin düzenlemeler yapılması konularını kapsamalıdır. Bu kuruluşların konuya ilişkin olarak benimsedikleri usuller de göz önünde bulundurulmalıdır. Bu kuruluşların temsilcilerinin Komite toplantılarına katılmaları oldukça faydalı olacaktır.
95. Komite üyelerinin ilgili ihtisas kuruluşlarını ziyaret etmeleri, kişisel temaslara bu kuruluşların Sözleşme ile öngörülen hakların hayata geçirilmesine ilişkin programlarını öğrenmeleri ve bu kuruluşlarla olası işbirliği alanlarını görüşmeleri faydalı olacaktır.
96. Komite ile uluslararası finans ve kalkınma kuruluşları arasında Sözleşme ile tanınan hakların sağlanmasına ilişkin olarak mevcut kaynakların dağılımı konusunda bilgi alış verişi ve fikir paylaşımına yönelik danışma görüşmeleri başlatılmalıdır. Burada, uluslararası ekonomik yardımın taraf Devletlerin Sözleşme'yi uygulama konusundaki çabaları üzerindeki etkisi ve Sözleşme'nin 22. madde çerçevesinde teknik ve ekonomik işbirliği imkânları gözetilmelidir.
97. İnsan Hakları Komisyonu, Sözleşme'nin 19. maddesi çerçevesindeki sorumluluklarına ek olarak, ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin olarak kendi gündeminde bulunan konuları de-

ğerlendirirken, Komite'nin çalışmalarını da göz önünde bulundurmalıdır.

98. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ile ilişkilidir. Çoğu hakkın bu Sözleşmelerden hangisi kapsamına girdiği açıkça belirlenebilirken, her iki Sözleşme'de de değinilen ve kesin bir ayrıma tabi tutulamayacak bazı hak ve hükümler de mevcuttur. Ayrıca Sözleşmeler ortak hüküm ve düzenlemeler içermektedir. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi ile İnsan Hakları Komitesi arasında danışma düzenlemelerinin yapılması önemlidir.
99. Ekonomik ve Sosyal Konsey, diğer uluslararası hukuk belgelerinin Sözleşme ile bağlantısını gözeterek, çeşitli denetleme yapıları arasında etkili danışma yolları geliştirme gereğine öncelik vermelidir.
100. Ekonomik, sosyal ve kültürel hakların hayata geçirilmesine yönelik çalışan uluslararası ve bölgesel örgütler, Sözleşme'nin uygulanmasını geliştirici uygun tedbirler geliştirmelidir.
101. Komite Ekonomik ve Sosyal Konsey'in tali organı olduğundan, Ekonomik ve Sosyal Konsey nezdinde danışmanlık statüsüne sahip hükümet-dışı örgütlerin, Komite toplantılarına katılması ve izlemesi ve uygun hallerde ECOSOC'un 1296 (XLIV) sayılı kararı çerçevesinde bilgi sunmaları kuvvetle önerilir.
102. Komite, hükümetlerarası örgütlerin, hükümet-dışı örgütlerin ve araştırma enstitülerinin işbirliği ile, ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin uluslararası belgelerle ilgili mahkeme kararlarını ve diğer yorumlayıcı belgeleri kaydetmek, saklamak ve erişilebilir kılmak için üzerinde uzlaşmış bir sistem kurmalıdır.
103. 23. madde çerçevesinde tavsiye edilen tedbirlerden biri, Komite'nin çalışmalarının ve taraf Devletlerin ekonomik, sosyal ve kültürel hakların sağlanması konusunda sağladıkları ilerlemenin gözden geçirilmesi için dönemsel seminerler düzenlenmesidir.

EK VI

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hak İhlâllerine İlişkin Maastricht Rehber İlkeleri

GİRİŞ

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin Uygulanmasına İlişkin Limburg İlkeleri'nin (bundan sonra Limburg İlkeleri olarak anılacaktır) 10. yılı vesilesiyle, otuzu aşkın uzmandan oluşan bir grup, Uluslararası Hukukçular Komisyonu (Cenevre/İsviçre), Cincinnati Üniversitesi Urban Morgan İnsan Hakları Enstitüsü (Ohio/Amerika Birleşik Devletleri) ve Maastricht Üniversitesi Hukuk Fakültesi İnsan Hakları Merkezi (Hollanda)'nın çağrısıyla, 22-26 Ocak 1997 tarihlerinde Maastricht'te biraraya geldiler. Bu toplantının amacı, ekonomik, sosyal ve kültürel hak ihlallerinin nitelik ve kapsamı ile bunlara karşı alınabilecek uygun tedbirler ve hak arama yolları ile ilgili olarak, Limburg ilkelerinin ayrıntılı şekilde incelenerek geliştirilmesidir.

Katılımcılar, aşağıdaki rehber ilkeleri, uluslararası hukukta 1986 yılından beri yaşanan gelişmeleri yansıttığı anlayışıyla, oybirliğiyle kabul ettiler. Bu rehber ilkeler, ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeyde denetleme ve yargılama faaliyetleri yürüten yapılar başta olmak üzere, ekonomik, sosyal ve kültürel hak ihlallerini değerlendirme, sap-

tama ve giderim yollarını ortaya koyma görev ve yetkisine sahip kişi ve kurumlara yardımcı olmak üzere hazırlanmıştır.

I. EKONOMİK, SOSYAL VE KÜLTÜREL HAKLARIN ÖNEMİ

1. 1986 yılında Limburg İlkeleri'nin kabul edilmesinden bugüne kadar, ekonomik ve sosyal koşullar, 1.6 milyar kişi için önemli ölçüde kötüleşirken, dünya nüfusunun dörtte birinden fazlası için büyük ölçüde iyileşmiştir. Son otuz yılda, zengin ile yoksul arasındaki fark ikiye katlanmış, dünya nüfusunun en yoksul yüzde beşi küresel gelirin %1.4'ünü alırken, en zengin yüzde beş %85'ini almıştır.⁴⁰ Bu eşitsizliğin kişilerin -özellikle yoksulların- yaşamları üzerindeki etkisi son derece büyüktür ve insanlığın büyük bir kısmı için ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan yararlanmayı imkânsız hale getirmektedir.
2. Soğuk Savaşın sona ermesinden beri, dünyanın her yerinde, genellikle zenginlik ve güçleri birçok devleti geçen çokuluslu şirketlerin yatırımlarını çekmek ve uluslararası ve ulusal finans pazarları ve kuruluşlarınca ortaya konulan koşulları karşılamak üzere, devletin rolünün azaltılması ve insan refahına ilişkin sorunların çözümünde pazar sistemine dayanma yönünde bir eğilim mevcuttur. Uluslararası hukuka göre, ekonomik, sosyal ve kültürel hakların sağlanmasından nihai olarak devletler sorumlu olmakla birlikte, artık bu hakların hayata geçirilmesinin büyük ölçüde devlet eliyle gerçekleştirilmesi hususu, kesinliğini yitirmiştir. Ekonomik, sosyal ve kültürel hak ihlalleriyle mücadele çabaları bu eğilimlerle birlikte iyice zorlaşmış olmakla birlikte, bu hakların ciddiyetle ele alınması ve hükümetlerin bu alandaki yükümlülüklerini yerine getirmemeleri durumundaki sorumluluklarının üzerine gidilmesi, her zamankinden daha fazla aciliyet kesbetmektedir.

40 UNDP, *Human Development Report 1996*, parag. 29.

3. 1986 yılından bugüne kadar, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi içtihatları ve gözden geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı 1966 ve Avrupa Şartına Ek Kollektif Başvurular için bir Sistem Öngören Protokol, ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Alanında Amerika Sözleşmesi'ne Ek San Salvador Protokolü 1988 gibi uluslararası belgelerin kabulü de dahil olmak üzere, ekonomik, sosyal ve kültürel hakların güçlendirilmesini sağlayan önemli hukuki gelişmeler de yaşanmıştır. 1992-1996 yıllarından gerçekleşen yedi BM Dünya Zirvesi çerçevesinde, Hükümetler ekonomik, sosyal ve kültürel hakların sağlanmasında daha etkili faaliyetler yürütme yönünde kesin taahhütlerde bulunmuşlardır. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ve Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi'ne ek olarak önerilen İhtiyari Protokoller ile, ekonomik, sosyal ve kültürel hak ihlallerinden doğan sorumluluğun kuvvetlendirilmesi ihtimali de mevcuttur. Ulusal sivil toplum hareketlerinde ve ekonomik, sosyal ve kültürel haklar alanında çalışan bölgesel ve uluslararası STK'larda da önemli gelişmeler yaşanmaktadır.
4. Bugün, tüm insan haklarının birbirinden ayrılmaz, karşılıklı bağımlı, birbirine sıkı sıkıya bağlı olduğu ve insan onuru için eşit önemde olduğu tartışmasızdır. Bunun bir sonucu olarak, devletler, medeni ve siyasi hak ihlallerinden olduğu kadar, ekonomik, sosyal ve kültürel hak ihlallerinden de sorumludur.
5. Taraf Devletin ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin sözleşme yükümlülüklerini yerine getirmemesi, medeni ve siyasi haklarda olduğu gibi, uluslararası hukuka göre, sözleşmenin ihlâlini teşkil eder. Limburg İlkeleri⁴¹ gibi, aşağıda belirtilen hususlar da, temel olarak Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'ye ilişkindir. Ancak, bu hususlar, ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin diğer uluslararası ve ulusal kuralla-

---

41 Bu metne Ek Limburg İlkeleri'nin 70 ila 73. paragraflarına bakınız.

rın yorumlanması ve uygulanması bakımından da eşit ölçüde geçerlidir.

II. EKONOMİK, SOSYAL VE KÜLTÜREL HAK İHLÂLLERİNİN ANLAMI

İhlâl Etmeme, Koruma ve Sağlama Yükümlülükleri

6. Medeni ve siyasi haklar gibi, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar da, Devletlere üç tür yükümlülük getirir: İhlâl etmeme, koruma ve sağlama yükümlülükleri. Bu üç yükümlülükten herhangi birinin yerine getirilmemesi, bu hakların ihlâlini teşkil eder. *İhlâl etmeme* yükümlülüğü, Devletlerin ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan yararlanmaya müdahale etmemesini öngörür. Bu nedenle, Devletin kişileri keyfi olarak ve zorla konutlarından tahliye etmesi halinde, konut hakkı ihlâl edilmiş olur. *Koruma* yükümlülüğü, bu hakların üçüncü kişilerce ihlâl edilmesinin Devlet tarafından önlenmesini öngörür. Bu nedenle, özel sektör işverenlerinin temel çalışma standartlarına uymasının sağlanmaması, çalışma hakkını veya adil ve elverişli çalışma koşulları hakkını ihlâl edebilir. *Sağlama* yükümlülüğü, Devletlerin, bu hakların tam olarak hayata geçirilmesi için uygun yasal, idari, mali, yargısal veya diğer tedbirleri almasını gerektirir. Bu nedenle, Devletlerin ihtiyacı olanlara zorunlu temel tıbbi bakım sağlamaması, ihlâl teşkil edebilir.

Yerine Getirme⁴² ve Sonuca Ulaşma⁴³ Yükümlülükleri

7. İhlâl etmeme, koruma ve sağlama yükümlülüklerinin herbiri, yerine getirme ve sonuca ulaşma yükümlülüklerinin unsurlarını taşır. Yerine getirme yükümlülüğü, belli bir haktan yararlanılmasının sağlanması için, makul olarak tasarlanmış bir faaliyeti gerektirir. Sağlık hakkı söz konusu olduğunda, yerine getirme yüküm-

⁴² *Obligations of Conduct* ifadesi karşılığı olarak kullanılmıştır (ç.n.).

⁴³ *Obligations of Result* ifadesi karşılığı olarak kullanılmıştır (ç.n.).

lülüğü, örneğin, doğum sırasında gerçekleşen ölümlerin azaltılmasına yönelik bir eylem planının hazırlanması ve uygulanmasını içerebilir. Sonuca ulaşma yükümlülüğü, Devletlerin ayrıntılı somut standartları sağlamak için belli hedeflere ulaşmalarını gerektirir. Sağlık hakkına ilişkin olarak, sonuca ulaşma yükümlülüğü, örneğin, doğum sırasında gerçekleşen ölümlerin 1994 Kahire Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı ve 1995 Pekin Dördüncü Dünya Kadın Konferansı'nda kabul edilen seviyeye indirilmesini gerektirir.

Takdir Marjı

8. Medeni ve siyasi haklarda olduğu gibi, Devletler, ilgili yükümlülüklerin yerine getirilmesinde kullanılacak araçların seçimi ile ilgili olarak takdir marjına sahiptirler. Devletlerin uygulamaları ve uluslararası antlaşma denetleme yapıları ve ulusal mahkemelerce hukuk normlarının somut olaylara ve durumlara uygulanması, evrensel asgari standartların ve ekonomik, sosyal ve kültürel hakların kapsam, nitelik ve sınırlarına ilişkin ortak bir anlayışın gelişmesine katkıda bulunmuştur. Çoğu ekonomik, sosyal ve kültürel hakkın tam olarak sağlanmasının ancak aşamalı olarak gerçekleşebileceği gerçeği, ki bu birçok medeni ve siyasi hak bakımından da geçerlidir, Devletlerin, belli tedbirleri derhal, diğerlerini ise en kısa zamanda almalarını gerektiren hukuki yükümlülüklerinin niteliğini değiştirmemektedir. Bu nedenle, söz konusu hakların tam olarak sağlanmasına yönelik ölçülebilir bir gelişme kaydettiklerini gösterme külfeti Devlete düşmektedir. Devlet, Sözleşme'nin 2. maddesindeki "aşamalı olarak sağlama" ifadesini, yükümlülüklerini yerine getirmemek için bir bahane olarak kullanamaz. Devlet, farklı sosyal, dinsel ve kültürel özellikleri gerekçe göstererek, Sözleşme ile tanınan hakların askıya alınmasını veya sınırlandırmasını da meşru kılamaz.

Asgari Temel Yükümlülükler

9. Bir Devlet Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin "her bir haktan, en azından asgari zorunlu seviyede yararlanılmasının sağlanması asgari temel yükümlülüğü [...] olarak ifade ettiği yükümlülüğü yerine getirmediğinde, ihlâl gerçekleşmiş olur. Bu nedenle, örneğin, kayda değer sayıda birey, zorunlu besin maddelerinden, zorunlu temel tıbbi bakım hizmetlerinden, temel barınma ve konuttan, veya en temel eğitim hizmetlerinden mahrumsa, taraf Devlet *prima facie*, Sözleşme'yi ihlâl etmektedir."⁴⁴ Asgari temel yükümlülükler, söz konusu ülkedeki kaynakların yeterliliğinden veya diğer unsur ve zorluklardan bağımsızdır.

Kaynakların Yeterliliği

10. Asgari temel yükümlülüklerin yerine getirilmesi genellikle çoğu Devlet için görece kolaydır, ve önemli bir kaynak sıkıntısı söz konusu değildir. Ancak, diğer hallerde, hakların tam olarak sağlanması uygun mali ve maddi kaynakların yeterliliğine bağlıdır. Yine de, kaynakların azlığı, Limburg İlkeleri'nin 25-28. maddelerinde belirtildiği ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin gelişen içtihatlarıyla da teyit edildiği üzere, Devletleri ekonomik, sosyal ve kültürel hakların sağlanmasına ilişkin belli asgari yükümlülüklerden kurtarmaz.

Devlet Politikaları

11. Devlet icrai veya ihmali bir fiili ile, Sözleşme'nin öngördüğü yükümlülükler ile açıkça çatışacak veya bunları gözardı edecek politika veya uygulamalar benimsediğinde, veya öngörülen yerine getirme veya sonuca ulaşma standartlarına ulaşamadığında, ekonomik, sosyal ve kültürel hakların ihlâli söz konusu olur. Ayrıca, ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan eşit olarak yararlanmayı

⁴⁴ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin, 3 No'lu Genel Yorum Beyanı, (Beşinci oturum, 1990), UN doc. E/1991/23, Annex III parag. 10.

engellemek veya zorlaştırmak amacıyla veya bu sonucu yaratacak şekilde ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya diğer görüşler, mülkiyet, doğum veya diğer bir durum bakımından ayırım yapılması da Sözleşme'nin ihlâlini teşkil eder.

Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığı

12. Sözleşme ile tanınan haklar bakımından kadınlar aleyhine ayrımcılık, Kadınlara karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi ile öngörülen eşitlik standardı ışığında değerlendirilir. Söz konusu standart, sosyal, kültürel veya diğer yapısal dezavantajlardan kaynaklanan toplumsal cinsiyet ayrımcılığı da dahil olmak üzere, kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılmasını gerektirir.

Sözleşme'ye Uymanın İmkânsızlığı

13. Ne tür icrai veya ihmali fillerin ekonomik, sosyal ve kültürel hakları ihlâl ettiğinin belirlenmesinde, Devletin antlaşma yükümlülüklerini yerine getirmesi bakımından, imkânsızlık halleri ile isteksizlik hallerinin birbirinden ayırdedilmesi önemlidir. Kendi denetimi dışındaki nedenlerle yükümlülüklerini yerine getiremeyecek olduğunu iddia eden Devlet, bunu ispatla mükelleftir. Örneğin, bir eğitim kurumunun deprem nedeniyle geçici olarak kapatılması, Devletin denetimi dışında bir durumken, yerine uygun bir program koymadan sosyal güvenlik sistemini ortadan kaldırmak, Devletin yükümlülüklerini yerine getirmede isteksizliğine örnek olarak verilebilir.

İcrai Fiiller Vasıtasıyla İhlâl

14. Ekonomik, sosyal ve kültürel hakların ihlâli, doğrudan Devletin bir faaliyeti veya Devlet tarafından gerekli şekilde düzenleme yapılmadığından başkalarının faaliyetleri ile gerçekleşebilir. Bu tür ihlâllere örnek olarak:

- (a) Mevcut halde sağlanan ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan yararlanmaya devam edebilmek için gerekli mevzuatın yürürlükten kaldırılması veya askıya alınması;
- (b) Mevzuattan veya fiili uygulamadan doğan ve belli kişi ve grupların bu haklardan yararlanmasını engelleyen ayrımcılık;
- (c) Ekonomik, sosyal ve kültürel haklara aykırı olarak üçüncü kişilerce benimsenen tedbirlerin aktif olarak desteklenmesi;
- (d) En fazla risk altında olan grupların ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan yararlanmaları bakımından eşitliğin sağlanması ve durumlarının iyileştirilmesi amacına yönelik olmadıkça, bu haklara ilişkin mevcut hukuki yükümlülüklere açıkça aykırı mevzuat ve politikaların benimsenmesi;
- (e) Sözleşme ile korunan haklardan yararlanmada açıkça geri adım niteliğinde tedbirlerin, benimsenmesi;
- (f) Devlet Sözleşme ile izin verilen sınırlar içinde kalmadıkça veya kaynak yokluğu veya *force majeure*'den kaynaklanmadıkça, Sözleşme ile korunan hakların aşamalı olarak sağlanmasının kasıtlı olarak engellenmesi veya durdurulması;
- (g) Belirli kamu harcamalarının, bu haklardan yararlanılmaması sonucunu doğuracak şekilde azaltılması veya başka bir yere tahsisi ve bu değişikliklerin herkesin asgari geçim haklarının sağlanması için gerekli tedbirlerle desteklenmemesi gibi haller verilebilir.

İhmali Fiiller Vasıtasıyla İhlâl

15. Ekonomik, sosyal ve kültürel haklar, Devletlerin hukuki yükümlülüklerinin bir sonucu olan gerekli tedbirleri almak konusundaki ihmal veya başarısızlıkları ile de ihlâl edilebilir. Bu tür ihlâllere örnek olarak:
  - (a) Sözleşme ile öngörülen uygun tedbirlerin alınmaması;
  - (b) Sözleşme yükümlülükleri ile açıkça çatışan mevzuatın değiştirilmemesi veya yürürlükten kaldırılmaması;

- (c) Sözleşme hükümlerini hayata geçirmek için kabul edilmiş mevzuat ve politikaların uygulanmaması;
- (d) Birey ve grupların faaliyetlerinin, ekonomik, sosyal ve kültürel hakları ihlâl etmelerini engelleyecek şekilde düzenlenmemesi;
- (e) Sözleşme'nin tam olarak hayata geçirilmesine yönelik olarak mevcut kaynaklardan azami olarak yararlanmama;
- (f) Sözleşme'ye uyumun değerlendirilmesi için gerekli kriter ve göstergelerin geliştirilmesi ve uygulanması da dahil olmak üzere, ekonomik, sosyal ve kültürel hakların sağlanıp sağlanmadığının denetlenmesinde başarısızlık;
- (g) Sözleşme ile korunan bir haktan derhal yararlanılmasını sağlamak için belli engelleri ortadan kaldırma yükümlülüğü olan hallerde, bu engelleri kaldırmamak;
- (h) Sözleşme'nin derhal sağlanmasını öngördüğü bir hakkın, gecikmeksizin uygulanmasının sağlanamaması;
- (i) İmkânları dahilinde olmasına rağmen, hakların sağlanmasına ilişkin olarak genel kabul görmüş uluslararası asgari başarı standardına ulaşamamak;
- (j) Devletin, diğer Devletler, uluslararası örgütler veya çok-uluslu şirketlerle ikili veya çok taraflı anlaşmalar yaparken, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar alanındaki uluslararası hukuki yükümlülüklerini göz önünde bulundurmaması gibi haller sayılabilir.

III. İHLÂLLERDEN DOĞAN SORUMLULUK

Devletin Sorumluluğu

16. Bölüm II'de belirtilen ihlâllere ilişkin sorumluluk, ihlâlin kendi yetki alanı içinde gerçekleştiği Devlete aittir. Bu nedenle, Devletler denetleme, soruşturma, sorumluların yargılanması ve mağdurların zararlarının giderilmesi de dahil olmak üzere, bu ihlâlleri gidermek için mekanizmalar kurmalıdır.

Yabancı Tahakkümü ve İşgal

17. Yabancı tahakkümü söz konusu olduğunda, ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan mahrumiyet, söz konusu ülkede etkili olarak denetimi elinde bulunduran Devlete atfedilebilir. Bu durum, sömürgecilik, yabancı tahakkümünün olduğu diğer haller ve askeri işgal bakımından da geçerlidir. Ekonomik, sosyal ve kültürel hakların ihlâlinin sorumluluğu, bu güçlerdedir. Bazı hallerde ise, Devletler ekonomik, sosyal ve kültürel hakların ihlalinden birlikte sorumludurlar.

Devlet-Dışı Kişi ve Kurumların Fiilleri

18. Koruma yükümlülüğü, Devletin, yetkileri altında bulunan uluslararası şirketler de dahil olmak üzere, özel kurum ve kişilerin bireyleri ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan mahrum etmemelerini sağlama sorumluluğunu da kapsar. Devletler, devlet-dışı kişi ve kurumların davranışlarını denetleme konusunda gerekli özeni göstermemelerinden kaynaklanan ekonomik, sosyal ve kültürel hak ihlâllerinden de sorumludur.

Uluslararası Örgütlerin Fiilleri

19. Devletlerin ekonomik, sosyal ve kültürel hakları korumaya ilişkin yükümlülükleri, onların diğer devletlerle birlikte hareket ettikleri uluslararası örgütlere katılımlarına da uzanır. Devletlerin, üyesi oldukları örgütlerin program ve politikalarının ihlâllere neden olmamasını sağlamak için nüfuzlarını kullanmaları özellikle önemlidir. Ekonomik, sosyal ve kültürel hak ihlâllerinin ortadan kalkması için, uluslararası finans kuruluşları da dahil olmak üzere, uluslararası örgütlerin, ekonomik, sosyal ve kültürel hak mahrumiyetlerine neden olmayacak şekilde politika ve uygulamalar benimsemeleri gerekir. Bu tür örgütlere üye Devletler, bizzat veya yetkili organ veya sekreterlik aracılığıyla ve hükümet-dışı örgüt-

ler, uluslararası örgütlerin ekonomik, sosyal ve kültürel hakları gözeterek politika ve programlarını gözden geçirmeleri eğilimlerini, özellikle bu politika ve programlar kaynakların yeterli olmadığı ülkelerde ekonomik, sosyal ve kültürel hakları etkileyen konulara ilişkin karar alınması sürecinde uluslararası kurumlarca uygulanan baskıyı bertaraf etmek için uygulandığında, teşvik etmeli ve genele yayılması için uğraşmalıdır.

IV. İHLÂL MAĞDURLARI

Birey ve Gruplar

20. Medeni ve siyasi haklarda olduğu gibi, ekonomik, sosyal ve kültürel hakların da mağdurları bireyler veya gruplar olabilir. Düşük gelir grupları, kadınlar, yerli halklar veya kabile üyeleri, işgal altındaki kişiler, sığınmacılar, mülteciler ve zorunlu iç göçe maruz kalanlar, azınlıklar, yaşlılar, çocuklar, topraksız çiftçi, engelli kimseler ve evsizler gibi gruplar, ihlâllerden karşılaştırılmayacak ölçüde fazla zarar görürler.

Cezai Müeyyideler

21. Ekonomik, sosyal ve kültürel hak ihlallerinin mağdurları, salt mağdur statüleri nedeniyle, örneğin evsiz kimseler için cezai müeyyideler öngören bir yasayla, cezai müeyyideyle karşılaşmaktır. Hiç kimse, ekonomik, sosyal ve kültürel haklarını talep ettiği için cezalandırılmayacaktır.

V. HAK ARAMA YOLLARI VE İHLÂLLERE KARŞI ALINACAK DİĞER TEDBİRLER

Hak Arama Yollarına Erişim

22. Ekonomik, sosyal ve kültürel hak ihlallerinin mağduru olan her kişi veya grup, gerek ulusal, gerekse uluslararası düzeyde, etkili

yargısal veya diğer uygun hak arama yollarına erişim imkânına sahip olmalıdır.

Uygun Giderim

23. Ekonomik, sosyal ve kültürel hak ihlâllerinin tüm mağdurları, eski hale iade, tazminat, rehabilitasyon ve ifa veya tekrarlanmama garantisini şeklinde tezahür edebilecek uygun giderim hakkına sahiptir.

İhlâllerin Resmi Olarak Tasvip Edilmesi

24. Ulusal yargı organları ile diğer organlar, yaptıkları açıklamaların, ilgili Devletin uluslararası yükümlülüklerini ihlâl etmesini tasvip eder nitelikte olmamasına dikkat etmelidir. Ulusal yargı organları, ekonomik, sosyal ve kültürel hak ihlâllerine ilişkin kararlarında, asgari olarak uluslararası ve bölgesel insan hakları hukukunun ilgili hükümlerine, yoruma yardımcı bir kaynak olarak başvurmalıdır.

Ulusal Kurumlar

25. Ulusal nitelikteki ombudsman ve insan hakları komisyonları gibi denetleme yapıları, ekonomik, sosyal ve kültürel hak ihlâllerini, medeni ve siyasi hak ihlâllerini ele aldıkları kadar sıkı şekilde denetlemelidirler.

Uluslararası Belgelerin Ulusal Düzeyde Uygulanması

26. Ekonomik, sosyal ve kültürel hakları düzenleyen uluslararası belgelerin doğrudan iç hukuka aktarılması veya iç hukuk düzeninde uygulanması, hak arama yollarının kapsam ve etkililiğini önemli ölçüde güçlendirir ve teşvik edilmelidir.

Dokunulmazlık

27. Devletler ekonomik, sosyal ve kültürel hak ihlallerinde dokunulmazlık imkânını bertaraf edecek ve bu hakların ihlallerinden sorumlu kimselerin, eylemlerinden dolayı dokunulmazlıktan yararlanmalarını önleyecek etkili tedbirler geliştirmelidir.

Hukukçuların Rolü

28. Ekonomik, sosyal ve kültürel hak ihlallerinin mağdurlarının etkili yargısal ve diğer hak arama yollarında yararlanabilmeleri için, avukatlar, hakimler, yasa koyucular, barolar ve hukuk çevreleri, Uluslararası Hukukçular Komisyonu'nun Banglore Deklarasyonu ve 1995 Eylem Planı'nda⁴⁵ da tavsiye edildiği üzere, görevlerinin ifası sırasında bu tür ihlallere genel olarak daha fazla dikkat etmelidir.

Özel Raportörler

29. Ekonomik, sosyal ve kültürel hak ihlalleri ile ilgili olarak önleme, erken uyarı, denetleme ve giderim amaçlı olarak çalışan uluslararası mekanizmaların daha fazla güçlendirilmesi için, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu bu alanda çalışacak tematik Özel Raportörler atamalıdır.

Yeni Standartlar

30. Devletlerin ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin ihlâl etmeme, koruma ve yerine getirme yükümlülüklerinin içeriğini daha fazla açıklığa kavuşturmak üzere, Devletler ve ilgili uluslararası yapılar belli ekonomik, sosyal ve kültürel haklara, özellikle çalışma, beslenme, konut ve sağlık haklarına ilişkin olarak yeni standartlar kabul edilmesine gayret etmelidirler.

---

⁴⁵ ICJ Review No. 55 (Dec. 1995), s. 219-227.

İhtiyari Protokoller

31. Sözleşme ile korunan haklara ilişkin olarak bireysel ve grup başvuruları yapılabilmesini öngören ihtiyari protokol kabul edilmeli ve gecikmeksizin onaylanmalıdır. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi'ne ek olarak önerilen ihtiyari protokolde, ekonomik, sosyal ve kültürel hak ihlallerine eşit önem verilmesi sağlanmalıdır. Ayrıca, Çocuk Hakları Sözleşmesi çerçevesinde ihtiyari başvuru usulü geliştirilmesi de düşünülmelidir.

Belgeleme ve Denetleme

32. Ekonomik, sosyal ve kültürel hak ihlallerinin belgelenmesi ve denetlenmesi, STK'lar, ulusal hükümetler ve uluslararası örgütler de dahil olmak üzere, ilgili tüm aktörler tarafından gerçekleştirilmelidir. İlgili uluslararası örgütlerin, bu alandaki uluslararası belgelerin uygulanması için gerekli desteği sağlaması zorunludur. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'nin görevi, ekonomik, sosyal ve kültürel hakların geliştirilmesini de kapsar ve etkili tedbirlerin derhal alınması ve gerekli personel ve mali kaynağın bu amaca tahsis edilmesi temel önemdedir. Ekonomik ve sosyal alanlarda çalışan ihtisas kuruluşları ve diğer uluslararası örgütler de, ekonomik, sosyal ve kültürel haklara gereken önemi vermeli ve bu hakların ihlallerine karşı çabalara katkıda bulunmalıdır.

EK VII

Diğer Kaynaklar

A şağıda, STK'lara sivil toplum raporu hazırlama ve bu raporları Komite'ye sunma konusunda yardımcı olabilecek diğer kaynakların bir listesi verilmiştir.

KOMİTE TARAFINDAN HAZIRLANAN TEMEL BELGELER

- Taraf Devlet raporları, ilgili konular listeleri ve sonuç gözlemlerine <http://www.unhchr.ch/html/menu2/6/cescr/cescrs.htm> adresinden elektronik olarak erişilebilir.
- Komite oturumlarına ilişkin bilgilere <http://www.unhchr.ch/html/menu2/6/cescrnote.htm> adresinden elektronik olarak erişilebilir.

Komite tarafından hazırlanan aşağıdaki temel belgelere <http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf> adresindeki BM Antlaşma Yapıları Veri Tabanından ulaşılabilir:

- *Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi faaliyetlerine STK katılımı* (E/C.12/2000/6) ve (E/C.12/1993/WP.14)

- *Çeşitli uluslararası insan hakları belgeleri çerçevesinde Taraf Devletlerce hazırlanacak raporların başlangıç kısımlarının hazırlanması ‘temel belgeler’ (HRI/CORE/1)*
- *Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme’nin ve Sözleşme’ye yapılan çekinceler, bunların geri alınması, beyan ve itirazların durumu (E/C.12/1993/3/Rev.4)*
- *Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ve Komite’nin çalışmalarına ilişkin yayınların yer aldığı seçilmiş bibliyografya (E/C.12/1989/L.3/Rev.2)*

EKONOMİK, SOSYAL VE KÜLTÜREL HAKLARA İLİŞKİN DİĞER KAYNAKLAR

- Hansen Stephen A. *Thesaurus of Economic, Social and Cultural Rights: Terminology and Potential Violations*, AAAS and HURIDOCS, 2000, at <http://shr.aaas.org/thesaurus/>
- Human Rights Research and Education Centre. *Virtual Library International Human Rights Web Sites on ESC Rights*, at http://www.cdp-hrc.uottawa.ca/links/ecosocint_e.html
- Hunt, Paul. *Reclaiming Social Rights – International and Comparative Perspectives*, Dartmouth Publishing, Aldershot, UK, 1996.
- International Commission of Jurists. *Economic, Social and Cultural Rights -A Compilation of International Instruments*, Geneva, ICJ, 1997. This volume contains the ICESCR, the *Limburg Principles on the Implementation of the International Covenant on Economic, Social, and Cultural Rights*, the *Maastricht Guidelines on Violations of Economic, Social and Cultural Rights*, and other important ESCR documents.
- International Commission of Jurists. *ESCR Fact Sheets*, Geneva, ICJ, 1 June 2003 at www.icj.org (once there click on “Legal Resource Centre” then on “Economic, Social & Cultural Rights”)

- International Human Rights Internship Program (IHRIP). *Circle of Rights - Economic, Social & Cultural Rights Activism: A Training Resource*, 2000, at <http://www1.umn.edu/humanrts/edumat/IHRIP/circle/toc.htm>
- International Human Rights Internship Program (IHRIP). *Ripple in Still Water: Reflections by Activists on Local-and National-Level Work on Economic, Social and Cultural Rights*, Institute of International Education, Washington, D.C., 1997, and at <http://www1.umn.edu/humanrts/edumat/IHRIP/ripple/toc.html>
- Krause, Catarina and Allan Rosas, eds. *Economic, Social and Cultural Rights -A Textbook*, Martinus Nijhoff, London, 1995
- Magic Lantern in co-ordination with the International Human Rights Internship Program (“IHRIP”), *Out of the Shadows* (video), 2000. This is a 84-minute video on how NGOs can promote ESC rights domestically and before the Committee. This video can be ordered on the Magic Lantern website at <http://www.magic-lantern.org/> or by writing to the IHRIP at the Institute of International Education, 1400 K Street, NW Suite 650, Washington, DC 20005, United States of America
- McChesney, Allen. *Promoting and Defending Economic, Social and Cultural Rights: A Handbook*, AAAS and HURIDOCs, 2000, at <http://shr.aaas.org/escr/handbook/>

GENEL KAYNAKLAR

- Human Rights Internet, *For The Record: The UN Human Rights System*, Ottawa, 1997-2002 at <http://www.hri.ca>
- Human Strategies for Human Rights, *International Human Rights – Basic Reference Guide for NGOs*, at <http://www.hshr.org/hshr%20basic%20reference%20guide.htm>

- United Nations Documents Research Guide at <http://www.un.org/Depts/dhl/resguide/>
- University of Minnesota Human Rights Library, at <http://www1.umn.edu/humanrts/>

EK VIII

**Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara
İlişkin Sözleşme'nin Türkiye Cumhuriyeti
Tarafından Onaylanmasının
Uygun Olduğuna Dair Kanun**

Resmi Gazete: 18 Haziran 2003, Sayı: 25142

**Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası
Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun**

Kanun No. 4867

Kabul Tarihi: 4.6.2003

MADDE 1. - Birleşmiş Milletler tarafından 16 Aralık 1966 tarihinde imzaya açılan ve Türkiye Cumhuriyeti adına 15 Ağustos tarihinde New York'ta imzalanan "Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Sözleşme"nin, beyanlar ve çekince ile imzalanması uygun bulunmuştur.

MADDE 2. – Bu Kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

MADDE 3. – Bu Kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.

EK IX

**Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara
İlişkin Sözleşme'nin Bakanlar Kurulu
Tarafindan Onaylanmasına İlişkin Karar**

Resmi Gazete: 11 Ağustos 2003, Sayı: 25196

BAKANLAR KURULU

Karar Sayısı: 2003/5923

Türkiye Cumhuriyeti adına 15 Ağustos 2000 tarihinde New York'da imzalanan ve 4/6/2003 tarihli ve 4867 sayılı Kanunla onaylanması uygun bulunan ekli "Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme"nin ilişkin beyan ve çekincelerle onaylanması; Dışişleri Bakanlığı'nın 25/6/2003 tarihli ve AKGY/256127 sayılı yazısı üzerine, 31/5/1963 tarihli ve 244 sayılı Kanunun 3. maddesine göre, Bakanlar Kurulu'nca 10/7/2003 tarihinde kararlaştırılmıştır.

EK X

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Sözleşme'nin Türkiye Cumhuriyeti Tarafından Onaylanmasına İlişkin Gerekçe

GEREKÇE

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, BM Genel Kurulu'nun 2200 A (XXI) sayılı kararı uyarınca 16 Aralık 1966 tarihinde imzaya açılmıştır. Sözleşme, 35 ülkenin onay belgelerini BM Genel Sekreteri'ne tevdi etmesi üzerine 3 Ocak 1976 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Ülkemiz Sözleşme'yi 15 Ağustos 2000 tarihinde imzalamıştır.

Sözleşme'ye, BM üyesi olan 191 ülkeden 145'i taraf olmuştur. Bu 145 ülkeye, tüm AB üyesi ülkeler ile Türkiye'nin dışındaki tüm AB aday ülkeler ve tüm Avrupa Konseyi üyesi ülkeler dahildir.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, BM bünyesinde oluşturulan altı temel insan hakları sözleşmesinden biridir. Diğerleri ülkemizin taraf olduğu, İşkence veya Diğer Zalimane, Gayriinsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi, Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme, Kadınlara Karşı Her Türlü Ay-

rımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve ülkemizin imzaladığı ancak onaylamadığı Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'dir.

Son yıllarda insan haklarıyla ilgili konuların ülkemizin yasal çalışmaları içinde büyük bir önem kazanmış olması ışığında, uluslararası insan hakları sistemi içinde özel öneme sahip olan, ancak, bugüne kadar taraf olmadığımız temel sözleşmelere katılarak, bu konudaki yasal çerçeveyi tamamlama yönündeki çalışmalar hızlandırılmıştır. Bu çerçevede, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'ye ülkemizce taraf olunması, insan hakları konularına öncelik veren Hükümetimizin bu alanda aldığı en kapsamlı önlemlerin yeni bir adımını oluşturacaktır.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'ye taraf olmamız konusu da bu çerçevede değerlendirilmelidir. Nitekim, 19 Mart 2001 tarih ve 2001/2129 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı'na ekli, "Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı"nın "Siyasi Kriterler" başlığı altında, anılan Sözleşme'ye taraf olunması orta vadeli hedefler arasında yer almaktadır.

EK XI

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Sözleşme'nin Onayı Sırasında Türkiye Cumhuriyeti Tarafından Yapılan Beyanlar ve çekince

BİRİNCİ BEYAN

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Sözleşme'nin onayı sırasında Türkiye Cumhuriyeti tarafından yapılan beyanın metni.

“Türkiye Cumhuriyeti bu Sözleşme'den doğan yükümlülüklerini, BM Yasası (Charter) (özellikle 1. ve 2. Maddeler) çerçevesindeki yükümlülüklerine uygun olarak yerine getireceğini beyan eder.”

Text of the declaration made by the Republic of Turkey upon ratification of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights.

“The Republic of Turkey declares that; it will implement its obligations under the Covenant in accordance to the obligations under the Charter of the United Nations (especially Article 1 and 2 thereof).”

İKİNCİ BEYAN

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Sözleşme'nin onayı sırasında Türkiye Cumhuriyeti tarafından yapılan beyanın metni.

“Türkiye Cumhuriyeti, bu Sözleşme'nin hükümlerinin yalnızca diplomatik ilişkisi bulunan Taraf Devletlere karşı uygulanacağını beyan eder.”

Text of the declaration made by the Republic of Turkey upon ratification of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights.

The Republic of Turkey declares that it will implement the provisions of this Covenant only to the States with which it has diplomatic relations.”

ÜÇÜNCÜ BEYAN

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Sözleşme'nin onayı sırasında Türkiye Cumhuriyeti tarafından yapılan beyanın metni.

Türkiye Cumhuriyeti, bu Sözleşme'nin ancak Türkiye Cumhuriyeti'nin yasal ve idari düzeninin yürürlükte olduğu ülkesel sınırlar itibarıyla onaylanmış bulunduğunu beyan eder.

Text of the declaration made by the Republic of Turkey upon ratification of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights.

The Republic of Turkey declares that this Convention is ratified exclusively with regard to the national territory where the Constitution and the legal and administrative order of the Republic of Turkey are applied.

ÇEKİNCE

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 13. maddesiyle ilgili olarak konan çekincenin metni.

“Türkiye Cumhuriyeti, Sözleşme'nin 13. Maddesinin (3). ve (4). Paragrafları hükümlerinin, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 3., 14. ve 42. Maddelerindeki hükümler çerçevesinde uygulama hakkını saklı tutar.”

Text of the Reservation of the Republic of Turkey upon ratification of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights.

“The Republic of Turkey reserves the right to interpret and apply the provisions of the paragraph (3) and (4) of the Article 13 of the Covenant on Economic, Social and Cultural Rights in accordance to the provisions under the Articles 3, 14 and 42 of the Constitution of the Republic of Turkey.”